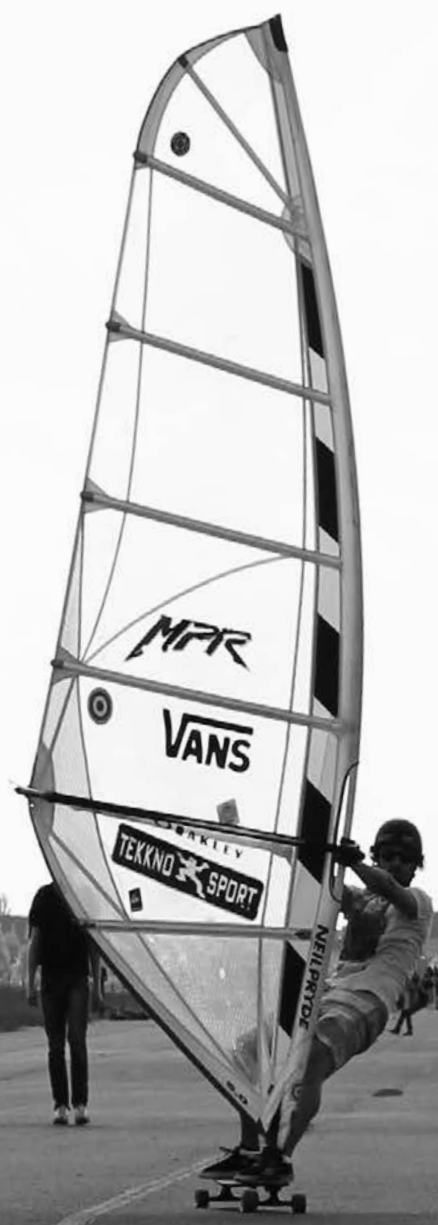

AGORA

Sport

Varia: Gentrificatie en integratie in Antwerpen | Crowdbased cityrankings

Vorbij het integratiedenken | Op zoek naar duurzame mobiliteit | Het belang van de volkshuisvesting

Redactioneel: Benut de ruimte

Vroeger keek ik vaak met een lichte mate van jaloezie naar de overkant van de Atlantische Oceaan. In de schoolbanken droomde ik soms over de Amerikaanse sportcultuur, waar rond de lessen allerlei sporten konden worden beoefend. Sportprestaties leken net zo belangrijk als goede cijfers, de teamkledij was een statussymbool. Hoewel de benaming voor het Nederlandse schooltype anders doet vermoeden, telde sport niet mee op mijn gymnasium. Ik wilde sportleraar worden, maar door een zware enkelblessure in mijn examenjaar hinkelde ik een nieuwe levensweg in. Nu zie ik, meer dan ooit, dat sport en ruimtelijke wetenschappen zeer dicht bij elkaar liggen.

De relatie tussen sport en ruimte is zeer dubbelzijdig. Ruimte maakt sport mogelijk. Een plein, trapveldje, een bospad, het worden decors van verschillende sporten. De kwaliteit en kenmerken van de ruimte stimuleren mensen tot sporten. Anderzijds is ruimte erg belangrijk in sport, omdat het een kader vormt voor de beoefening. Het voetbalveld kent een afmeting van 100 tot 120 meter bij 64 tot 75 meter, binnen deze lijnen gelden eigen regels en omgangsvormen. De scheidsrechter is de baas over een anderhalf uur durende territoriumstrijd. De derby, waarin naburige wijken of dorpen het tegen elkaar opnemen is het summum van deze rivaliteit en burentwisten worden beslecht in een spel onder verhitte emoties. In het veld mogen dingen die buiten het veld ondenkbaar zijn. Fysiek contact met vreemden, emotionele reacties op een beslissing van de scheidsrechter of het innig vieren van een overwinning. Wanneer de ruimte van de sport betreden wordt, verandert alles.

De wereld van de sport kan ook botsen met de wereld buiten de lijnen. Een hilarisch voorbeeld kan gezien worden in sketches van de Franse komiek Rémi Gaillard. In zijn Youtube film 'Urban Touchdown' rent hij verkleed als American Footballspeler door de straten van Franse steden en maakt hij op zeer ongepaste momenten touchdowns met voorhanden zijnde attributen, zoals het bonnenboekje van een parkeerwachter. Hoewel dit een vorm van straattheater is, illustreert het duidelijk dat er een groot verschil zit tussen de wereld binnen en buiten de lijnen van de sport. Sport heeft duidelijk ruimte nodig om beoefend te worden. De vraag wat de effecten zijn van sport op de ruimte en de ruimtelijke problematiek is misschien wel interessanter. Deze AGORA staat voor een belangrijk deel stil bij deze vraag.

Het is duidelijk dat sport veel invloed kan hebben op ruimte en ruimtelijke problematiek. Sport kan lokale of nationale identiteit en 'sense of place' versterken. Sport brengt groepen bij elkaar die anders geen contact met elkaar zouden hebben, of zelfs conflicten oplossen. Sport maakt buurten leefbaar en zet plaatsen op de kaart. De lampen van het voetbalplein of stadion bezorgen kippenvel bij jong en oud, bij speler en supporter. De lopers die elkaar in de avondzon begroeten met een snelle knik en hun pad vervolgen over de steenweg vormen de ruimte tot een landschap van menselijk gebruik. Sportverenigingen brengen jongetjes en meisjes van elke afkomst samen en vormen ze tot teamspelers. Over de hele wereld worden sportinitiatieven gebruikt om jongeren een alternatief te geven voor een leven vol geweld, armoede, verslaving en bendes. Vrijwilligers brengen de jongeren teamspirit bij, geven ze zelfvertrouwen en leren ze anderen te respecteren. Het inspirerende werk van deze vrijwilligers vormt het kader voor de sport, en transformeert ruimte tot een sportarena. De sociale interacties die ontstaan in deze arena maken de ruimte er omheen op hun beurt leefbaar.

Uit de vele hartverwarmende sportinitiatieven neem ik je mee naar Bamenda, Kameroen. Gegrepen door de zware omstandigheden van de lokale jeugd besloot een collega ruimtelijk wetenschapper iets terug te doen voor de gemeenschap. Hij begon, zonder middelen, een voetbalacademie. Na twee jaar hebben 50 kinderen hun weg gevonden naar de academie, en hebben ze 'nee' gezegd tegen een leven als gangster in de straten van Bamenda. Op oude voetbalschoenen, gedoneerd door voetbalploegen en vrienden en kennissen van de vrijwilliger, verdedigen deze jongeren de kleuren van de Victory Waterside Karori Academy en gaan ze gewapend met voetbal en saamhorigheidsgevoel de strijd aan met andere voetbalploegen.

Nu ik terugkijk ben ik blij met ons systeem waarin sport een keuze is, buiten de gevestigde structuur van school, kerk of familie. Een vrijwillige stap in een andere wereld waar andere regels gelden. Deze AGORA laat zien dat sport en ruimtelijke wetenschappen hand in hand gaan. Voor mij is er in ieder geval één duidelijke overeenkomst tussen beide velden. Om te komen tot een succesvolle afloop, benut de ruimte.

Egbert van der Zee, Hoofdredacteur AGORA

OMSLAG VOOR De landingsbanen van voormalig vliegveld Tempelhof in Berlijn zijn sinds 2008 bestemd als publieke ruimte en nodigen volop uit tot sporten en bewegen. Foto: Ineke Deelen

OMSLAG ACHTER Populairste sporten onder volwassenen in Nederland en Vlaanderen. Infographic door: Laura Cornet & Lars van Hoeve
Bronnen: Mulier Instituut (2013) en Scheerder, J., Vandermeersch, H., Borgers, J., Thibaut, E. & Vos, S. (2013) Vlaanderen sport! Vier decennia sportbeleid en sportparticipatie (Sociaalwetenschappelijk onderzoek naar Bewegen & Sport 5). Gent: Academia Press

Thema: Sport

Sport in sociaalruimtelijk perspectief	04
INLEIDING Ineke Deelen, Nynke Burgers, Marijke Jansen & Jorn Koelemaij	
Nieuwe uitdagingen voor de sportgeografie	08
ESSAY Dick Ettema	
Bewegen, jongeren en hun omgeving	12
ESSAY Rick Prins	
Sociaal-maatschappelijke impact van voetbalclubs	16
INTERVIEW Marijke Jansen, Jorn Koelemaij, Ineke Deelen & Nynke Burgers	
Feminisering van sportieve ruimten	20
ESSAY Agnes Elling	
Sportdeelname en sociale ongelijkheid	24
ESSAY Hanne Vandermeersch en Jeroen Scheerder	
Buiten spelen als vrijwilligerswerk	28
ESSAY Jeroen Vermeulen	
Voetballen voor vrede in Noord-Glasgow	33
CASUS Jorn Koelemaij	

Varia

Onafhankelijk en transparant: crowdbased rankings	36
CASUS Clemens de Olde	
Duurzaam handelsmerk voor Oud-Berchem?	40
CASUS Ruth Wauters	
Voorbij het integratiedenken	44
BOEKRECENSIE Ilse van Liempt	
Handen ineen voor duurzamere mobiliteit	45
SCRIPTIERECENSIE Maartje Bodde	
Corporaties, buurten en betaalbaarheid	46
VRIJE RUIMTE Marja Elsinga	
Colofon / Het volgende nummer	47

De hofvijver in Den Haag als tijdelijke sportvoorziening in de winter. Foto: Maurice Haak, Den Haag Marketing

Sport in sociaalruimtelijk perspectief

INLEIDING Ineke Deelen, Nynke Burgers, Marijke Jansen & Jorn Koelemaj

Sport wordt gezien als een belangrijk maatschappelijk middel: het kan zorgen voor ontmoeting, verbinding en integratie. Het kan echter ook leiden tot sociale uitsluiting. Ook zijn er geografisch gezien grote verschillen in sportdeelname en sportaanbod. AGORA verkent in dit themanummer de sociaal-maatschappelijke betekenis van sport en de invloed van de ruimtelijke omgeving op sportdeelname.

Sport is overal. Op de sportvereniging, in de openbare ruimte en in de media. Voor veel mensen speelt sport een belangrijke rol in het leven. Dat sport belangrijk is, blijkt ook uit het toenemende belang dat beleidsmakers en politici eraan toekennen. Zij refereren graag aan 'de kracht van sport'. Zo wordt sport gezien als middel om de volksgezondheid te verbeteren en sociale ontwikkeling te stimuleren. Daarnaast zorgt sport voor verbinding en verbroedering doordat mensen met allerlei verschillende achtergronden met elkaar in aanraking komen. Gezien het toenemende aantal mensen dat lijdt aan bewegingsarmoede en welvaartsziekten als obesitas, is het logisch dat overheden de ambitie hebben om meer mensen aan het sporten te krijgen (en te houden).

Hoewel beleidsmakers en politici de mond vol hebben van de 'kracht van sport', heeft nog maar weinig onderzoek die kracht aangetoond. Iedereen zou tegenwoordig mee kunnen doen aan sport, maar is sport wel voor iedereen en op elke locatie toegankelijk? Wat als je niet goed bent in sport, niet kan sporten, of je niet op je gemak voelt in de sportschool of het voetbalveld? Om deze vragen te beantwoorden is het belangrijk ons af te vragen wat de maatschappelijke betekenis is van sport. In dit themanummer belicht AGORA het belang van de ruimtelijke omgeving voor sportdeelname. De betekenis van sport als 'verbindende factor' in de samenleving staat hierbij steeds centraal. Daarnaast wordt ingegaan op ruimtelijke en sociale ongelijkheid in sportdeelname.

Ontwikkeling sportonderzoek en sportdeelname

De rol van sport in de samenleving is sinds de jaren zeventig structureel onderwerp van (inter)nationaal onderzoek. In de jaren veertig en vijftig bogen de eerste sociologen zich over de ontwikkeling en verspreiding van het voetbal, lichamelijke opvoeding, sportaccommodaties en later vrijetijdsbesteding. Vanaf de jaren zeventig ging de aandacht meer uit naar behoeften, attitudes en het daadwerkelijke sportgedrag. Ook kwam er meer aandacht voor sociale ongelijkheden in de sport. Geïnspireerd door de bekende sociologen Bourdieu en Putnam is er vanaf de jaren negentig sprake van meer aandacht voor de positieve en negatieve effecten van sport op sociaal kapitaal en sociale cohesie. Het idee hierachter is dat sport toegang kan geven tot sociale contacten en netwerken, en daardoor leidt tot maatschappelijke participatie.

De ruimtelijke omgeving beïnvloedt de sportdeelname

De afgelopen decennia zijn meer mensen gaan sporten (zie Figuur 1). Daarnaast is er in de afgelopen jaren sprake van een verandering van het sportaanbod, mede als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen als individualisering, neoliberalisering en de economische crisis. Steeds populairder worden de flexibele vormen van lidmaatschappen, als tegenhanger van traditionele 'vaste lidmaatschappen' bij sportverenigingen. Individuele sporten als hardlopen en wielrennen, die waar en wanneer het uitkomt beoefend kunnen worden, zijn sterk gegroeid onder zowel mannen als vrouwen. Deze groei is niet direct terug te zien in het aantal leden van sportverenigingen en sportbonden dat na een kleine dip in de jaren 2010 en 2011 weer stijgende is. De groei is wel zichtbaar in de toename van het aantal hardlopers en wielrenners in de openbare ruimte. Daarnaast vinden veel sporters zonder 'vast' lidmaatschap hun weg naar de sportschool of het zwembad. Deze verschuivingen in sportlidmaatschappen en het daarop inspelende

Verbinding en ontmoeting door voetbal. Internationaal voetbalteam op uitwisseling in Utrecht. Foto: Ineke Deelen

sportaanbod, roepen vraagtekens op over de betekenis van sport als verbindende factor tussen mensen. Toch lijkt deze verschuiving nog niet echt een gevaar te vormen voor het sportverenigingsleven en het sociaal kapitaal dat sporters hier opdoen. Nog steeds telt Nederland vergeleken met andere Europese landen een bovengemiddeld aantal lidmaatschappen en sportverenigingen per hoofd van de bevolking.

Sociale en ruimtelijke verschillen in sportdeelname

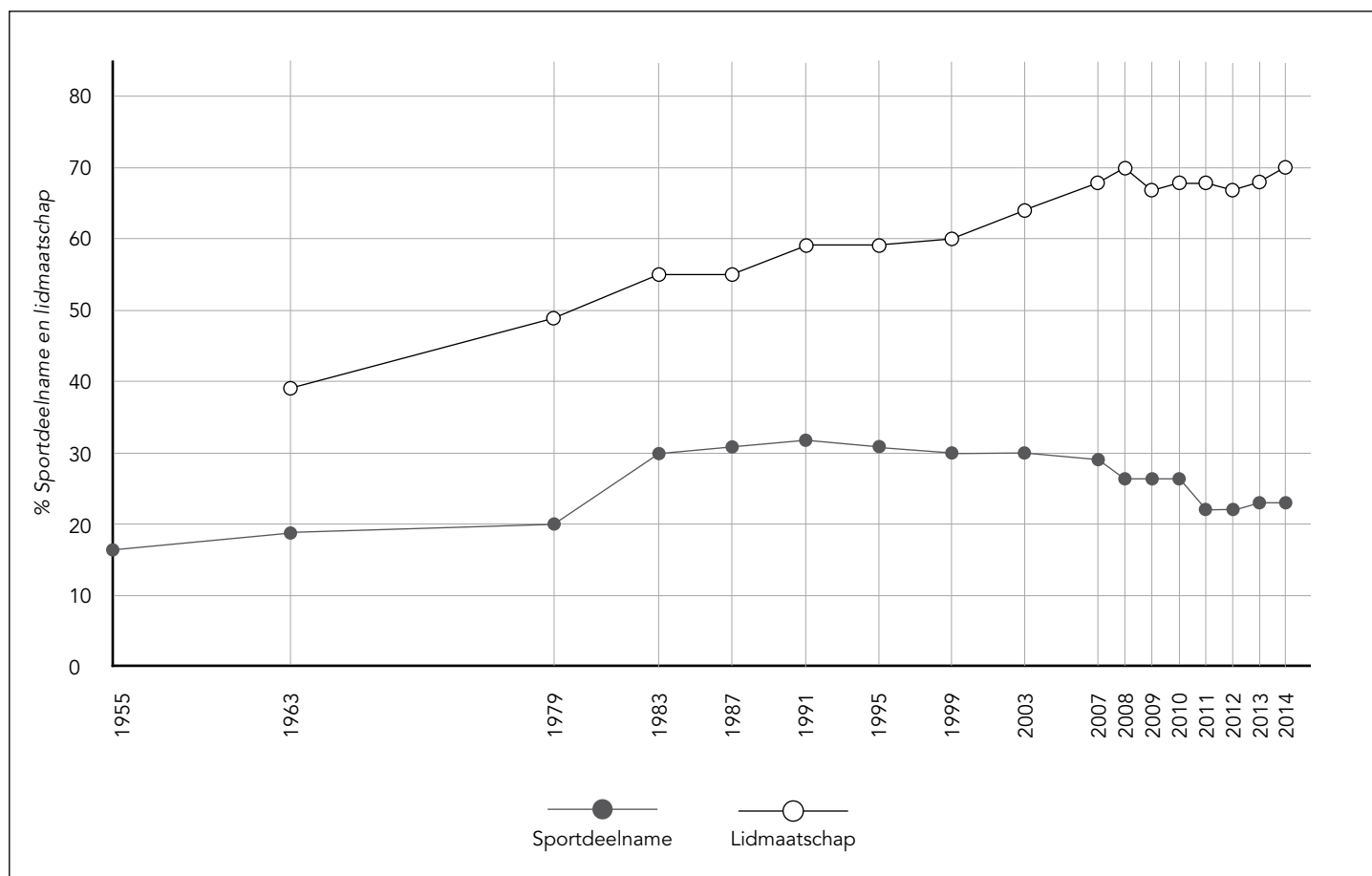
De overheid stimuleert sportdeelname en wil deze nog verder vergroten. Of mensen aan sport (blijven) doen, hangt volgens diverse onderzoeken af van een breed scala aan psychologische, fysieke, sociologische en omgevingsfactoren. Daarnaast hangt sportdeelname samen met sociaal-demografische kenmerken. Jongeren, volwassenen zonder jonge kinderen, mensen zonder beperkingen, autochtonen, hogeropgeleiden en mensen met een hoger inkomen doen meer aan sport dan hun tegenpolen.

Naast sociale ongelijkheid is ook ruimtelijke ongelijkheid zichtbaar als sportdeelnamecijfers bestudeerd worden. De ruimtelijke omgeving is één van de factoren die invloed heeft op de sportdeelname. Enerzijds kan de omgeving sportdeelname stimuleren en anderzijds juist mensen ervan weerhouden te gaan sporten. Een grote stad als Amsterdam biedt bijvoorbeeld veel mogelijkheden om te sporten. Amsterdammers hoeven gemiddeld slechts een halve kilometer te reizen naar een sportvoorziening, en iets meer dan anderhalve kilometer naar een sporthal. Inwoners van plattelandsgemeenten moeten al gauw de dubbele afstand afleggen en

hebben veel minder keuze uit verschillende sporten. Toch leeft het sportverenigingsleven in sommige dorpen veel meer dan in de stad. Dit komt mede voort uit het feit dat er minder concurrerende sporten of andere activiteiten zijn. Stedelingen zouden daarnaast andere sportvoorkeuren kunnen hebben (zowel naar type sport als naar locatie) dan inwoners van plattelandsgemeenten. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van hoe de betekenis van sport kan verschillen naar geografische ruimte.

In de toekomst zal deze ruimtelijke ongelijkheid op het gebied van sport toenemen. De eerste gevolgen van de bevolkingskrimp en vergrijzing in plattelandsgebieden zijn momenteel zichtbaar. Het afnemende inwonertal brengt forse bezuinigingen met zich mee voor gemeenten. Waar tot voor kort ieder dorp minstens zijn eigen voetbalveld en gymzaal had, moeten in sommige gemeenten de helft van de sportvoorzieningen sluiten. De sluiting van sportvoorzieningen brengt het risico met zich mee dat vooral minder mobiele groepen (jongeren en ouderen) minder gaan sporten.

Stedelijke omgevingen hebben vaak juist te kampen met een tekort aan sportvelden. In steden als Amsterdam en Utrecht staan kinderen uit bepaalde wijken soms jarenlang op een wachtlijst om te mogen voetballen of hockeyen bij de door hen (of hun ouders) gekozen club. Het gevolg is dat men uit moet wijken naar een verder gelegen club, of een andere sport moet kiezen. Ruimtelijke ongelijkheid in bereikbaarheid van het sportaanbod creëert in die zin sociale ongelijkheid in - en uitsluiting van - sportdeelname.

Figuur 1: Ontwikkeling sportdeelname en lidmaatschap sportverenigingen in Nederland (1955-2014), bevolking 12 jaar en ouder.

Bron: Breedveld, 2014

Relatie tussen sportgedrag en ruimte

Sporten vindt altijd plaats in een geografische context van tijd en ruimte, waarbij factoren als bereikbaarheid en het dagelijkse activiteitenpatroon van mensen een rol spelen. Het onderzoeken van sportdeelname vanuit een geografische invalshoek is echter nog redelijk nieuw. In dit themanummer belicht Dick Ettema de rol van sport in de geografie. Anders dan in de sociologie, medische- en gezondheidswetenschappen is sport volgens hem altijd een 'ondergeschoven kindje' gebleven in de geografie. Ettema betoogt dat de geografie, gecombineerd met meer traditionele of juist vernieuwende theoretische inzichten en methoden, bij kan dragen aan onderzoek naar de rol van sport in de (stedelijke) ruimte en inrichting. Mogelijk wint dit 'ondergeschoven kindje' binnen de geografie terug aan populariteit via het recente onderzoeksprogramma 'Sport' van NWO. Binnen dit programma worden thema's als de invloed van de omgeving op sporten en bewegen, bereikbaarheid van sportvoorzieningen en verenigingslidmaatschap en sociale cohesie onderzocht vanuit inzichten uit de (tijd)geografie, psychologie, gezondheids- en vrijetijdswetenschappen.

Dat sport een multidisciplinair onderzoeksthema is en dat sportdeelname van veel factoren afhangt, blijkt uit het artikel van Rick Prins. Hij belicht in zijn artikel de rol van de omgeving op het sport- en beweggedrag van jongeren. Volgens de sociaalecologische benadering van ontwikkelingspsycholoog Bronfenbrenner hebben zowel factoren binnen het individu als omgevingsfactoren invloed op het gedrag van het individu. Volgens Prins moet sport- en beweggedrag altijd onderzocht

worden vanuit de complexiteit aan factoren. Goede sportvoorzieningen hebben geen impact op het sportgedrag als de sociale omgeving niet ondersteunend is, er te veel criminaliteit is of als men niet wil sporten. Onderzoek wijst volgens Prins uit dat de gebouwde omgeving mogelijk belangrijk, maar zeker niet voldoende is om jongeren meer aan het sporten en bewegen te krijgen.

Maatschappelijke betekenis van sport

Als sport wordt ingezet als maatschappelijk middel, kan dit positief bijdragen aan integratie, sociaal kapitaal, schoolprestaties of het aanmeten van een gezonde levensstijl, blijkt uit de bijdrage van Marijke Jansen, Jorn Koelemaij, Ineke Deelen en Nynke Burgers. Voor AGORA interviewden zij Drees Kroes (FC Twente) en Peter Gheysen (Club Brugge). Kroes en Gheysen werken voor stichtingen die door middel van maatschappelijke initiatieven en projecten een positieve bijdrage willen leveren aan de samenleving. Steeds vaker nemen (professionele) voetbalclubs de verantwoordelijkheid om ook iets terug te geven aan de maatschappij. Door optimaal gebruik te maken van de naam van de club en van het verbindende karakter van voetbal, wordt sporten gestimuleerd en toegankelijk gemaakt voor mensen voor wie sporten minder vanzelfsprekend is.

Echter, sport kan juist ook maatschappelijke tegenstellingen in de hand werken. Agnes Elling neemt de lezer mee naar het voetbalveld, het zwembad en de sportschool. De auteur laat zien dat niet alle sportieve ruimten voor iedereen even toegankelijk zijn. Dit komt doordat de

mogelijkheden om mee te doen aan sport en zich ergens 'thuis' te voelen soms nog steeds verschillend zijn voor mannen en vrouwen en gerelateerd zijn aan verschillen in klasse, etniciteit en seksuele voorkeur. Elling laat in haar bijdrage zien dat er hierdoor nog steeds veel sprake is van sociale in- en uitsluiting naar gender en etniciteit. Van de verbindende kracht van sport, en maatschappelijke integratie en emancipatie, is in sommige sportieve ruimten steeds minder sprake.

Maatschappelijke tegenstellingen in de sportdeelname zijn ook zichtbaar in Vlaanderen. Hanne Vandermeersch en Jeroen Scheerder laten in hun bijdrage zien dat de cijfers er niet om liegen: volwassenen en kinderen van ouders met een lager opleidingsniveau en/of inkomen sporten veel minder vaak dan mensen met een hoger opleidingsniveau en/of inkomen. Sociale ongelijkheid in sportdeelname valt in veel gevallen samen met sociale uitsluiting van mensen in een kwetsbare maatschappelijke positie. Samenwerking tussen verschillende partijen op het gebied van onder andere gezondheid, welzijn en onderwijs is volgens de auteurs de sleutel tot verandering. Sport kan dan een belangrijke eerste stap zijn naar sociale participatie in de samenleving. Om sporten toegankelijk(er) te maken voor iedereen, is het noodzakelijk dat de verschillende partijen zich bewust zijn van de bestaande drempels voor sportdeelname, en moet er voldoende recreatief en laagdrempelig sportaanbod aanwezig zijn.

'Laagdrempelig' sporten deed men vroeger al buiten spelend op straat. Tegenwoordig is gewoon een balletje trappen op straat voor de stedelijke jeugd niet meer zo vanzelfsprekend. Dit gebeurt tegenwoordig op speciaal aangewezen pleintjes en veldjes, waar allerlei begeleidende sportactiviteiten georganiseerd worden die vaak een maatschappelijk doel dienen. 'Spelen' is 'sporten' geworden. Jeroen Vermeulen gaat in zijn artikel in op de 'playgrounds' van de Richard Krajicek Foundation. Hier zetten jongeren ('scholarshippers') zich vrijwillig in bij de organisatie en begeleiding van sportactiviteiten met als doel het versterken van sociale cohesie in stadsbuurten en het vergroten van het sociaal kapitaal van de jongeren. De scholarshippers krijgen in ruil hiervoor een studiebeurs. Vermeulen laat in zijn artikel de jongeren zelf aan het woord over wat sport voor hen betekent. Sommige jongeren ontwikkelen zich tot voorbeeld of rolmodel voor jongere kinderen. Zij begrijpen als geen ander dat sport geen doel op zich is, maar als maatschappelijk middel dient.

Een ander voorbeeld waar sport ingezet wordt als maatschappelijk middel zien we in de achterstandswijk Possilpark in Noord-Glasgow, Schotland. Deze wijk heeft te kampen met veel problemen die veroorzaakt worden door territorialiteit. Geweld en criminaliteit leiden ertoe dat jongeren zich niet of nauwelijks zonder groep in een naburige wijk durven te begeven. Met een geschiedenis die bevangen is door rivaliteit vanwege heftige religieuze tegenstellingen tussen protestanten en katholieken, is territorialiteit diepgeworteld in de cultuur, ook bij jongeren. Jorn Koelemaj deed onderzoek naar de relatie tussen territorialiteit en sociale uitsluiting onder jongeren. Hij beschrijft in zijn artikel wat liefdadigheidsinstellingen met sportactiviteiten als de 'Friday Night Football League' kunnen betekenen. Onder begeleiding vinden ontmoetingen plaats tussen jongeren uit verschillende buurten: sportieve ontmoetingen die eerder niet voor mogelijk werden gehouden. En de winst lijkt nog groter: jongeren ontwikkelen ook vaardigheden als

zelfbeheersing, zelfvertrouwen en respect voor de ander.

De bijdragen in dit themanummer laten zien welke maatschappelijke betekenis sport kan vervullen. Deze 'kracht van sport', waar politiek en beleid zo graag naar verwijzen, is echter niet voor iedereen en op elke plek vanzelfsprekend. Sport kan zorgen voor ontmoeting, verbinding en integratie. Echter, deze zojuist verworven ontmoeting, verbinding en integratie kan in een andere sportieve ruimte weer even hard onderuit gehaald worden doordat er uitsluiting en discriminatie plaatsvindt. Als je niet goed bent in sport, niet kan sporten of je niet op je gemak voelt in de sportschool of op het voetbalveld, wordt je niet overal welkom geheten of geaccepteerd. Gevolg is dat deze mensen wegblijven op plaatsen waar gesport wordt. De sociale en ruimtelijke ongelijkheden in sportdeelname zijn zorgwekkend, en nemen mogelijk alleen maar toe. Het is belangrijk om ons bewust te zijn van deze verschillen op basis van geografische context, omdat ongelijkheid in bereikbaarheid van het sportaanbod sociale ongelijkheid in sportdeelname kan veroorzaken.

Als je niet goed bent in sport word je niet overal welkom geheten of geaccepteerd

Uit de artikelen in dit themanummer blijkt dat er ook genoeg voorbeelden zijn van sportieve initiatieven en rolmodellen waaruit de 'kracht van sport' blijkt. Er leeft veel sportieve en creatieve energie bij de vele sportverenigingen, welzijns-, zorg-, onderwijs-, culturele- en sociale instellingen en ondernemingen. Door de krachten te bundelen kunnen beleidsmakers en wetenschappers zich gezamenlijk met deze partijen blijven inzetten om sporten en bewegen voor veel mensen mogelijk te maken.

Ineke Deelen (j.c.c.deelen@uu.nl) is PhD-kandidaat op het project 'Sportdeelname en Bereikbaarheid van Sportvoorzieningen'. Nynke Burgers (n.burgers@uu.nl) is PhD-kandidaat op het project 'Lid van de Club'. Marijke Jansen (f.m.jansen@uu.nl) is PhD-kandidaat op het project 'Sport en Bewegen in de Openbare Ruimte'. Alle drie zijn zij werkzaam aan het departement Sociale Geografie en Planologie van de Universiteit Utrecht. Jorn Koelemaj (Jorn.Koelemaj@UGent.be) is als academisch assistent en promovendus verbonden aan de Universiteit Gent, net als Ineke, Nynke en Marijke redacteur bij AGORA.

Literatuurselectie

- Breedveld, K. (2014) Sportparticipatie: uitdagingen voor wetenschap en beleid. Inaugurele rede door prof.dr. K. Breedveld. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen. pp. 5-23.
- Collard, D. en I. Pulles (2014) Sportdeelname 2013. Factsheet Mulier Instituut.
- Hoekman, R. en K. Hoenderkamp (2013) Afstand tot sportaccommodaties. In: Hoekman, Hoenderkamp en van der Poel (2013) Sportaccommodaties in beeld. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media, pp. 73-90.

Nieuwe uitdagingen voor de sportgeografie

ESSAY Dick Ettema

In de ruimtelijke wetenschappen is sport traditioneel een ondergeschoven kindje. Gezien de effecten van sport op gezondheid, welzijn, veiligheid, sociale interactie en uitsluiting kan geografisch onderzoek een belangrijke bijdrage leveren aan inzicht in de ruimtelijke determinanten en uitkomsten van sportdeelname. Dit artikel bespreekt kansrijke richtingen in geografisch sportonderzoek.

De laatste jaren is er in academisch Nederland een toenemende belangstelling voor sport als maatschappelijk verschijnsel. Deze belangstelling manifesteert zich met name in de medische en bewegingswetenschappen, sociale wetenschappen en organisatiewetenschappen, maar nauwelijks in de geografie. Toch zijn er genoeg redenen om ook binnen de geografie serieus naar sport te kijken. Allereerst is sport voor veel mensen een belangrijk onderdeel van hun leven, waar ze tijd aan besteden en plezier aan beleven. Daarnaast heeft sport positieve effecten op de fysieke en mentale gezondheid, maar ook mogelijke negatieve effecten zoals blessures, vandalisme en uitsluiting. Binnen de geografie spelen de ruimtelijke aspecten van gezondheid, sociale cohesie, uitsluiting, leefbaarheid en economie een belangrijke rol, wat betekent dat ook de rol van sport op deze terreinen vanuit een ruimtelijk, geografisch perspectief gezien kan worden. De manier waarop dat gebeurt is afhankelijk van het thema, en kan voortbouwen op meer traditionele of meer vernieuwende theoretische inzichten.

Sportaccommodaties en maatschappelijke trends

Een klassiek geografisch/planologisch vraagstuk betreft de ruimtelijke planning van sportaccommodaties. Dit vraagstuk is actueel in een tijd waarin sommige gemeenten vanwege bezuinigingen en gemeentelijke herindelingen of bevolkingskrimp er naar streven het aantal sportaccommodaties te verminderen, terwijl andere (stedelijke)

gemeenten kampen met een tekort aan sportvelden. Dit vraagstuk kan op een klassieke geografische manier vanuit bereikbaarheid en reisbereidheid geanalyseerd worden, door bijvoorbeeld naar het aantal inwoners in een bepaald verzorgingsgebied, of naar de minimale reistijd van inwoners te kijken. Echter, in een tijdperk van diversificatie van leefstijlen en consumentisme is een bredere benadering te prefereren. Naast de bereikbaarheid (in reistijd) spelen ook de motivaties en doelstellingen van potentiële sporters een rol, alsmede de kenmerken en kwaliteit van de accommodatie. Verder is niet alleen de woonlocatie van belang bij de bereikbaarheid van sportaccommodaties, maar ook de locaties waarop iemand zich gedurende de dag bevindt en de tijd die daar aan verschillende activiteiten besteed wordt. Zo kan de bereikbaarheid van sportvoorzieningen in de woonomgeving minder zijn voor mensen die in de avonduren werken of als gevolg van hun gezinssituatie 's avonds minder gemakkelijk van huis kunnen. In bereikbaarheidsstudies komen deze aspecten nog maar beperkt aan bod. Tijdgeografie biedt een relevant analytisch kader, omdat hierin de beperkingen die voortkomen uit de noodzakelijke deelname aan activiteiten op verschillende plaatsen op vrijetijdsactiviteiten (zoals sport) formeel worden beschreven.

Sport en bewegen in de openbare ruimte

Een ander aspect van sportbeoefening betreft de rol van sport voor gezondheid en bewegen. Dit aspect is van belang in het kader van het tegengaan van overgewicht en obesitas. In de gezondheidsgeografie en gezondheidswetenschappen is er de laatste jaren veel aandacht geweest voor de invloed van de ruimtelijke setting op beweeggedrag en overgewicht. Deze studies laten zien dat factoren zoals bebouwingsdichtheid, gemengd ruimtegebruik, aanwezigheid van goede voetgangers- en fietsinfrastructuur en nabijheid van groen in de woonomgeving een positieve invloed kunnen hebben op bewegen, met name in de vorm van wandelen en fietsen. Toch bestrijken deze studies maar een deel van de totale interactie tussen de ruimtelijke omgeving en

Bewegvriendelijke omgeving? Foto: Lorian Brillet en Nicolas Lelievre, www.designboom.com

sport- en beweggedrag. Zo is vanuit de tijdgeografie bekend (en aangetoond in vele studies naar activiteitenpatronen) dat veel mensen veel tijd buiten hun woonomgeving doorbrengen. Dit betekent dat naast de woonomgeving ook de ruimtelijke setting van de werkomgeving, recreatieve plaatsen en beweeglocaties buiten de (woon)buurt invloed hebben op het sport en beweggedrag. Er is nog weinig bekend over hoe locaties en ruimtelijke contexten buiten de woonomgeving sporten en bewegen beïnvloeden. Ook over de verschillen tussen activiteiten op meer gedetailleerd niveau is weinig bekend. Zo kan de beweegintensiteit van werken variëren van sedentair (kantoorwerk) tot intensief (tuinman, stratenmaker). Zelfs binnen de categorie sport bestaat er een groot verschil tussen sporten als bijvoorbeeld honkbal of joggen. Nieuwe methoden voor het onderzoeken van activiteiten- en verplaatsingsgedrag (GPS-loggers of GPS-tracking via smartphones), gecombineerd met verfijnde meetmethoden voor beweegintensiteit (via accelerometers), kunnen een betere basis verschaffen voor het onderzoeken van de relatie tussen de omgeving en sporten/bewegen en het ontwerpen van omgevingen die sporten en bewegen stimuleren. Niet alleen op het niveau van de woonbuurt, maar ook op het niveau van stedelijke structuren.

Daarnaast kan de geografie een rol spelen in de analyse van kwalitatieve aspecten van bijvoorbeeld parken, straten en pleinen op beweggedrag. Zaken als veiligheid, symbolische betekenis, (sociale) atmosfeer, esthetische kwaliteit en sociale context kunnen sport- en beweggedrag in de stedelijke omgeving beïnvloeden. Een bekend voorbeeld is het gebruik van pleinen of straten door skaters, waarbij de

aanwezigheid van andere skaters een noodzakelijke sociale context vormt om de plek ook op deze manier te gebruiken. Aan de andere kant kan de aanwezigheid van skaters voor andere groepen een reden zijn om zich er niet thuis te voelen. Daarnaast spelen bij het gebruik van de openbare ruimte voor bewegen gedetailleerde inrichtings- en vormgevingsaspecten een rol. Deze verdwijnen echter in een conventionele kwantitatieve benadering - waarbij voornamelijk vierkante meters van een bepaald type grondgebruik geteld worden - uit het zicht. Meer gedetailleerde methoden, zoals visuele scans in combinatie met kwalitatieve methoden gericht op beleving, en het onderzoeken van mogelijkheden en beperkingen van plaatsen, kunnen hier nuttige aanvullende informatie opleveren.

Sport en sociale interactie

Sport is niet alleen relevant uit oogpunt van gezondheid, maar ook de sociale rol die sport vervult is belangrijk. Sporten in verenigingsverband leidt tot sociale interactie en de mogelijkheid tot ontmoetingen tussen verschillende bevolkingsgroepen. Voor sporters kan sporten in sociaal verband tegemoet komen aan een elementaire menselijke behoefte aan sociale interactie, en kan het een rol spelen in het tegengaan van en sociaal isolement. Daarnaast kan sporten in clubverband een rol spelen in het opbouwen en benutten van sociaal kapitaal. Andersom bepaalt de sociale interactie bij de vereniging of sportaanbieder mede hoe plezierig het sporten wordt ervaren. Vanuit een rijke traditie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar sociale cohesie en buurteffecten kan de geografie een rol spelen in onderzoek naar de effecten van

verenigingssport op sociale cohesie. Belangrijk is dat verenigingen vanuit een geografisch perspectief onderzocht worden: verenigingen en hun accommodaties bevinden zich in een bepaalde buurt, met gevolgen voor bereikbaarheid en veiligheid, maar werven hun leden ook in bepaalde buurten. Zowel buurten als verenigingen kunnen meer of minder homogeen zijn, en het ruimtelijk bereik van verenigingen kan meer of minder ruimtelijk geconcentreerd zijn. Verenigingen, buurten en individuen kennen een onderlinge interactie, waarover nog veel onbeantwoorde vragen zijn. In hoeverre zijn verenigingen verbonden met bepaalde buurten en hebben zij invloed op zaken als sociale cohesie in buurten en verbondenheid met de buurt? In hoeverre beïnvloeden sociale relaties in de buurt deelname aan sporten en lidmaatschap van verenigingen? In hoeverre zijn de locatie van de club en kenmerken van de buurt van invloed op de continuïteit van de club? Welke sociale relaties onderhouden mensen binnen hun buurt en hun club, en welke zijn voor hen het meest waardevol? Waarschijnlijk zullen de antwoorden op deze vragen verschillen tussen typen buurten, typen verenigingen, sporten en individuen. De antwoorden op deze vragen zijn echter van belang voor het functioneren van sportverenigingen, die in toenemende mate te maken hebben met wisselingen in het ledenbestand en het moeilijker kunnen vinden van vrijwilligers.

In de ruimtelijke wetenschappen is sport traditioneel een ondergeschoven kindje

Sport en citymarketing

Sport is, naast een middel om gezondheid en sociale interactie te stimuleren, voor steden een middel om zichzelf op de kaart te zetten. Steden als Sotsji, Vancouver, Turijn, Athene of Atlanta kregen door het organiseren van Olympische Zomer- of Winterspelen een naamsbekendheid die anders niet denkbaar was geweest. Wereldsteden als Londen, Beijing en Rio de Janeiro pogen via de Spelen hun imago als moderne, sportieve en gezonde stad te benadrukken, en eventueel het imago van het land als geheel op te vijzelen. Aan de andere kant geven grote sportevenementen ook (groepen uit) de lokale bevolking een platform voor protest tegen misstanden, zoals we in de aanloop naar het WK voetbal in Brazilië konden zien. Ook in Nederland worden sportevenementen aangegrepen door steden om hun naamsbekendheid en imago te verbeteren. Een bekend voorbeeld is het binnenhalen van de start van een grote wielronde, zoals de Tour de France (Amsterdam, Scheveningen, Leiden, Den Bosch, Rotterdam, Utrecht), Giro (Groningen, Amsterdam, Apeldoorn) of Vuelta (Assen, Emmen). De vraag is echter, wat de werkelijke effecten zijn van naamsbekendheid en imago, zowel voor de sportinfrastructuur als voor de sportbeoefening in de stad voorafgaand, tijdens en na het evenement. Anders ligt dit voor evenementen die langdurig en periodiek in een stad georganiseerd worden, zoals de Haarlemse Honkbalweek, de Rotterdamse marathon, de Amstel Gold Race in Zuid-Limburg, of de Zevenheuvelenloop in Nijmegen. Hier zijn evenement en stad structureel aan elkaar verbonden.

Er is echter weinig bekend over hoe het imago van de stad door het evenement beïnvloed wordt en in welke mate het evenement leidt tot meer algemene toeristische bezoeken. Tenslotte wordt sport in toenemende mate gezien als een structurend element voor stedelijke ontwikkeling, met als doel om wijken en steden aantrekkelijker te maken en een bepaalde uitstraling te geven (sportief, gezond). Bekende voorbeelden zijn het Sportplaza Zuiderpark in Rotterdam en de Sportas in Amsterdam-Zuid. Dergelijke initiatieven streven naar het integreren van sporten in het dagelijks leven van bewoners, maar ook naar het faciliteren van topsport en het stimuleren van sport-gerelateerde economische bedrijvigheid. Voor geografen ligt hier een mooie taak om de relatie tussen sportfaciliteiten en sportevenementen aan de ene kant en gezondheid, participatie en economie aan de andere kant verder te onderzoeken, waarbij ook de ruimtelijke schaal van de effecten van groot belang is.

Concluderend

Sport speelt een significante rol in het leven van veel mensen, en heeft (potentiële) implicaties op het gebied van beheer van sportvoorzieningen en stedelijke ontwikkeling, welzijn en gezondheid, sociale participatie, citymarketing en economische ontwikkeling. Geografen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan een beter begrip van de rol van sport door de ruimtelijke aspecten van sportgedrag, sociale participatie en gebruik van voorzieningen te onderzoeken. Nieuwe onderzoeksmethoden, zoals GPS-loggers en smartphones, maar ook dynamische kwalitatieve methoden zoals walk-alongs of bike-alongs verschaffen nieuwe inzichten op dit vlak. Een ander belangwekkend aandachtsterrein voor geografen is hoe sport geïntegreerd kan worden in ruimtelijke planning en de effecten daarvan op het vestigingsmilieu voor huishoudens en bedrijven, op de uitstraling van de stad en op (stedelijke) economische ontwikkeling.

Dick Ettema (d.f.ettema@uu.nl) is universitair hoofddocent en betrokken bij de NWO-projecten 'Sportdeelname en Bereikbaarheid van Sportvoorzieningen', 'Sport en Bewegen in de Openbare Ruimte' en 'Lid van de Club'.

Literatuurselectie

- Rankin, A.J., A.C. Rankin, P. Macintyre en W.S. Hillis (2012) Walk or run? Is high-intensity exercise more effective than moderate-intensity exercise at reducing cardiovascular risk? *Scottish Medical Journal*, nr. 2, pp. 99-102.
- Stathopoulou, G., M.B. Powers, A.C. Berry, J.A.J. Smits en M.W. Otto (2006) Exercise interventions for mental health: a quantitative and qualitative review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, nr. 2, pp. 179-193.
- Elling, A. en A. Knoppers (2005) Sport, gender and ethnicity: practises of symbolic inclusion/exclusion. *Journal of Youth and Adolescence*, nr. 3, pp. 257.
- Young, K. (2000) Sport and Violence. In: Coakley, J. en E. Dunning (eds.), *Handbook of Sports Studies*, Sage.

AGORA

Doe mee!

AGORA is altijd op zoek naar nieuwe redacteuren en staat open voor ingezonden artikelen.

Heb je een vlotte pen of een geniaal idee voor een artikel? Of wil je naast je werk, studie of promotie interessant redactiewerk doen? Laat het ons weten door een mail te sturen naar onderstaand adres, dan nemen we contact met je op.

Mail naar: agora.secretaris@gmail.com

MAGAZINE VOOR SOCIAALRUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN

Foto: Photo RNW.org

Bewegen, jongeren en hun omgeving

ESSAY Rick Prins

Aangezien jongeren te weinig bewegen is er veel interesse in factoren die sport- en beweeggedrag beïnvloeden, zoals omgevingsfactoren en cognitieve factoren. Vaak richten onderzoek en beleid zich op één groep factoren, terwijl een samenspel tussen factoren waarschijnlijk is. Vakgebied overstijgende samenwerking is nodig om beweeggedrag beter te begrijpen en tot de benodigde gedragsverandering te komen.

Jongeren sporten en bewegen te weinig en gedurende de puberteit neemt het sport- en beweeggedrag af. Dit heeft negatieve consequenties voor gezondheid in het latere leven. Daarom moet er wat gebeuren aan het sport- en beweeggedrag van jongeren. Toch lukt het niet goed om het tijt echt te keren. Om dat wel te doen moeten programma's en interventies zich richten op belangrijke factoren die gerelateerd zijn aan sporten en bewegen bij jongeren. Tot een jaar of tien geleden werd er vooral onderzoek gedaan naar belangrijke factoren op individueel niveau, zoals de motivatie van een jongere om te sporten. Programma's die zich op deze factoren richten laten beperkte effecten zien, en dan voornamelijk op de korte termijn. Op de lange termijn dooft het effect van veel programma's uit. Recent is er daarom meer interesse gekomen in de invloed van de omgeving op sport- en beweeggedrag. Dit lijkt ook goed te passen in een trend waarin we minder 'betuttelende boodschappen' en overheidsbemoeienis willen, en meer keuzevrijheid. Kort door de bocht zou gezegd kunnen worden: als we iemand een beweegvriendelijke omgeving geven, kan hij of zij zelf kiezen wat er mee te doen. Maar is dat wel zo?

De sociaal-ecologische benadering

Een veelgebruikte theoretische benadering om de invloed van de omgeving op (on)gezond gedrag te begrijpen is de sociaal-ecologische benadering. De gedachte is dat een individu zich in een ecologisch systeem bevindt, waarin factoren zowel binnen het individu als daarbuiten

(de omgeving) van invloed zijn op het gedrag van het individu. In de loop van de tijd zijn er verschillende sociaal-ecologische modellen en raamwerken opgesteld. Uiteraard verschillen de details tussen de verschillende modellen en raamwerken, maar de centrale gedachte is dat het (on)gezonde gedrag van een individu wordt bepaald door een samenspel van individuele en omgevingsfactoren. Binnen het individu valt aan biologische, psychologische of demografische factoren te denken. In omgevingsfactoren wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen de sociale, fysieke, economische en politieke omgeving. Echter, dan nog is 'omgeving' een veelomvattend begrip. Daarom wordt er vaak een gelaagdheid aangebracht als het om de omgeving gaat in termen van micro-, meso- of macro-omgeving. In Figuur 1 staat een generalisatie van sociaal-ecologische raamwerken, met voorbeelden van factoren.

De gebouwde omgeving is slechts een onderdeel van de puzzel

Factoren die dicht bij het individu liggen (zoals biologische en psychologische factoren) beïnvloeden het gedrag van het individu het meest direct. Iets verder van het individu liggen factoren in de micro-omgeving, zoals familie, vrienden en wat er thuis aanwezig is (denk hier aan sportkleding, ballen en dergelijke). De micro-omgeving kan direct van invloed zijn op het gedrag of indirect via individuele factoren. Het zou bijvoorbeeld goed kunnen dat doordat familieleden veel sporten (micro-omgeving), iemand positiever denkt over sporten (psychologische factor) en daardoor meer gaat sporten. Daaromheen ligt weer een schil, de meso-omgeving. Deze ligt wat verder van het individu af en bevat factoren die in de buurt, wijk of stad liggen. In de meso-omgeving bevinden zich factoren zoals sociaal kapitaal en sociale cohesie in de buurt; gemeentelijk beleid om buurtsportcoaches in te zetten in bepaalde

Fitness in de openbare ruimte wordt steeds populairder. Amsterdam Westerpark. Foto: Ineke Deelen

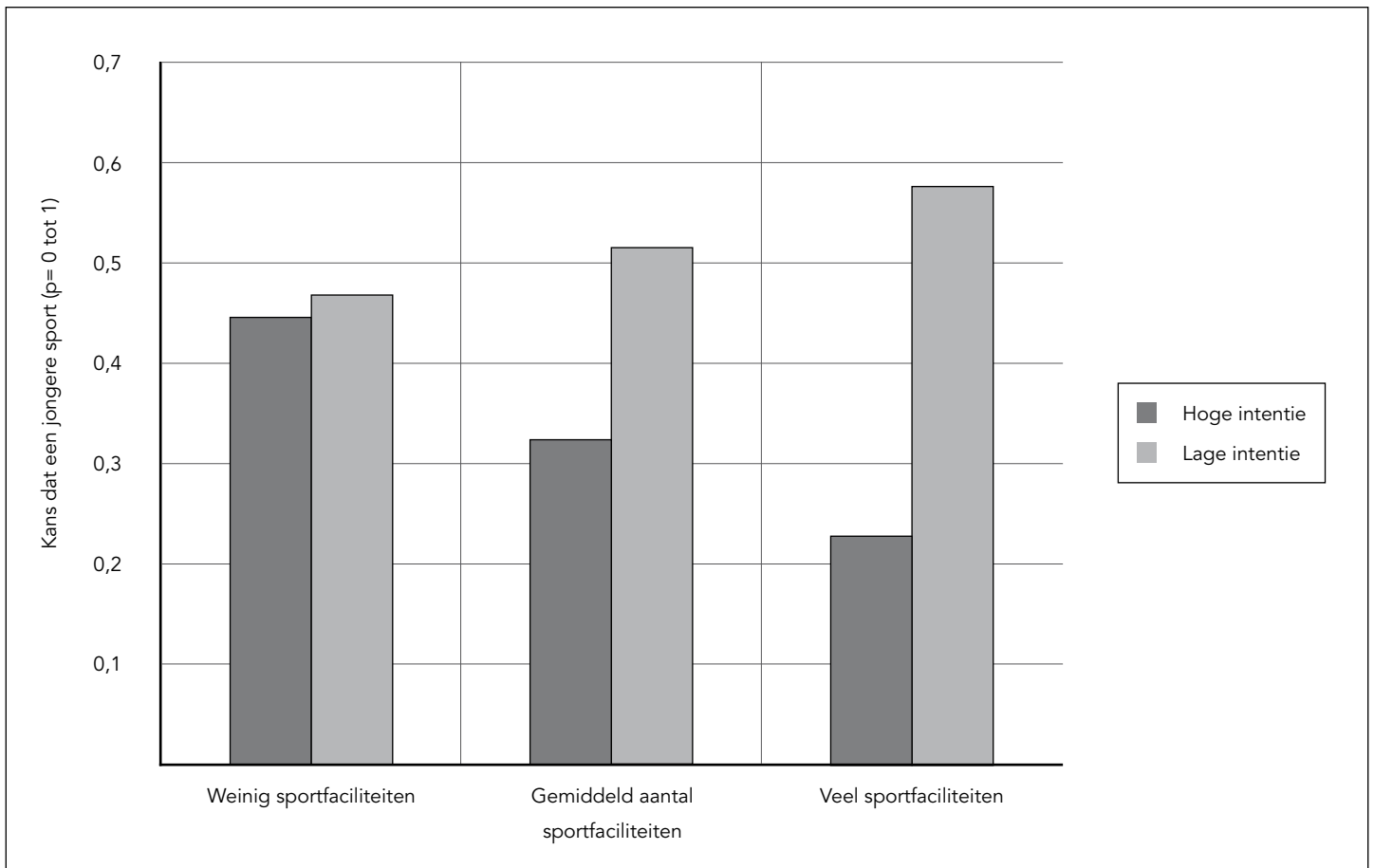
wijken; en de aanwezigheid van sportfaciliteiten. Tot slot is er een macro-omgeving zoals nationaal of internationaal beleid rondom infrastructuur, subsidies en cultuur.

In het afgelopen decennium is de invloed van de omgeving op sport- en beweeggedrag bij jongeren veel onderzocht. In deze onderzoeken werd een grote diversiteit aan fysieke omgevingsfactoren bestudeerd. Denk hierbij aan sportfaciliteiten (sporthallen, zwembaden, trapveldjes), parken, wandelbaarheid, connectiviteit, groen, esthetiek, verkeersdrukte et cetera. Om al die onderzoeken samen te vatten zijn door de jaren heen verschillende literatuuroverzichten gemaakt. Vrijwel elk literatuuroverzicht dat gemaakt is, eindigt met de conclusie dat de resultaten geen eenduidig beeld geven en er meer onderzoek nodig is. Er is dus nog niet echt een duidelijk beeld of de omgeving er veel toe doet.

Het individu en zijn omgeving

Het onderzoek naar omgevingsfactoren op sport- en beweeggedrag is relatief jong en de meetmethoden zijn heterogeen. In de afgelopen decennia werd, als een eerste stap, vooral naar relatief simpele, directe

relaties tussen omgevingsfactoren en sportgedrag gekeken. De sociaal-ecologische raamwerken veronderstellen echter dat er een samenspel is tussen allerlei soorten factoren. Relaties met gedrag zijn dus niet simpel, maar complex. Dat samenspel kan tussen omgevingsfactoren en individuele factoren zijn, maar ook tussen verschillende omgevingsfactoren. Het zou dus goed kunnen dat een 'beweegvriendelijke' gebouwde omgeving alleen bij een ideale configuratie van de sociale omgeving en individuele factoren tot meer sportgedrag leidt. Erg goede sportfaciliteiten hebben geen impact op het sportgedrag van een jongere als de sociale omgeving niet ondersteunend is, er te veel criminaliteit is of als hij of zij niet wil sporten. Op een zelfde manier heeft een sporthal buiten de stad niet veel impact op sportgedrag als de bereikbaarheid niet goed is. Veel van de voorgenoemde studies omarmen deze complexiteit niet. Er werd immers naar directe relaties van omgevingsfactoren gekeken; zonder rekening te houden met een samenspel met andere belangrijke factoren. Als het samenspel tussen factoren inderdaad zo belangrijk is, dan is het ook niet vreemd dat er geen overtuigend bewijs is voor een impact van de omgeving op sportgedrag.

De kans dat een jongere sport naar de aanwezigheid van sportfaciliteiten en intentie om te sporten. Bron: Rick Prins

De fysieke omgeving is belangrijk maar niet voldoende

In recentere onderzoeken wordt de hiervoor genoemde complexiteit steeds meer meegenomen. Er wordt dus steeds meer onderzoek gedaan naar het samenspel tussen verschillende factoren uit de sociaal-ecologische raamwerken. De resultaten tot dusver zijn veelbelovend; het gesuggereerde samenspel lijkt er daadwerkelijk te zijn. In de volgende twee alinea's wordt een samenvatting gegeven van twee gepubliceerde studies die we onder Rotterdamse jongeren hebben uitgevoerd. Beide studies gaan expliciet over het samenspel tussen de fysieke omgeving en andere factoren.

Jongeren die in een buurt met veel sociaal kapitaal wonen, doen meer aan sport

In de eerste studie werd gekeken naar het samenspel tussen de intenties van het individu om te sporten en de aanwezigheid van sportfaciliteiten in de buurt. Het achterliggende idee was dat wanneer een jongere een positieve intentie heeft om te gaan sporten, de kans dat deze jongere gaat sporten groter wordt naarmate er meer sportfaciliteiten in de buurt zijn (binnen een straal van 1600 meter). Eerst keken we naar de directe relatie tussen de aanwezigheid van formele sportfaciliteiten en een verandering in sportparticipatie over twee jaar. We vonden geen relatie tussen de aanwezigheid van formele sportfaciliteiten (bijvoorbeeld

sporthallen, zwembaden, gymzalen, fitnesscentra) en een verandering in sportparticipatie. Dit is in lijn met wat de literatuuroverzichten al voorspelden. Op individueel niveau voorspelden motivationele factoren zoals iemands attitude en de intentie om te sporten de sportparticipatie wél. Dat is ook niet heel verrassend, omdat iemands motivatie dichter op het gedrag van die persoon staat dan zijn omgeving.

We weten echter ook dat iemand die een intentie heeft om te sporten niet per se naar deze intentie handelt; het Engelse gezegde gaat immers 'The road to hell is paved with good intentions'. Dit gat tussen wat onze intentie is en wat we daadwerkelijk doen wordt ook wel de 'intention-behaviour gap' genoemd. Er zijn verschillende factoren die dit gat kunnen slechten. Dit zijn veelal faciliterende factoren, die een individu beter in staat stellen om naar zijn of haar intentie te handelen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het maken van goede plannen om intenties om te zetten in gedrag. Ook de aanwezigheid van sportfaciliteiten zou een bijdrage kunnen leveren aan het verkleinen van de intention-behaviour gap. Het is aannemelijk dat een jongere met positieve intenties deze niet omzet in (sport)gedrag, wanneer er onvoldoende mogelijkheden zijn om dat te doen. De aanwezigheid van voldoende sportfaciliteiten zorgt voor meer mogelijkheden om intenties om te zetten in sportgedrag. De analyses naar het samenspel tussen de aanwezigheid van sportfaciliteiten en de intentie van een jongere lieten inderdaad zien dat wanneer er meer sportfaciliteiten in de buurt van een jongere waren, de kans dat hij of zij naar zijn of haar intenties handelde groter werd (zie Figuur 2). Jongeren met een positieve intentie én meer sportfaciliteiten in hun buurt gingen over de tijd meer sporten dan jongeren met een positieve intentie maar

weinig sportfaciliteiten in de buurt. Als we dit omzetten naar onze vraag: 'hoe krijgen we jongeren aan het sporten?' dan lijkt het dus verstandig om zowel in te zetten op het faciliteren van sport (de mogelijkheden bieden) als op het versterken van intenties om te sporten (bijvoorbeeld via gezondheidseducatie).

Generalisatie van sociaal-ecologische modellen. Bron: Rick Prins

Naast het samenspel tussen individuele factoren en hun omgeving, zal er volgens de sociaal-ecologische benadering ook samenspel zijn tussen verschillende omgevingsfactoren. Het zou bijvoorbeeld goed kunnen dat de aanwezigheid van parken pas tot meer sportparticipatie leidt, als de sociale omgeving prettig is. Een sociale omgevingsfactor die mogelijk van belang is, is sociaal kapitaal in de buurt. Sociaal kapitaal kan omschreven worden als de bronnen/mogelijkheden (bijvoorbeeld normen, vertrouwen) die beschikbaar zijn voor alle leden van een gemeenschap (bijvoorbeeld een buurt). Het zou goed kunnen dat in buurten met meer sociaal kapitaal het prettiger is om buiten te zijn en dat daarom sportfaciliteiten en parken beter gebruikt worden. Daarom bestudeerden we hoe buurt sociaal kapitaal en de aanwezigheid van parken en sportfaciliteiten gerelateerd waren aan sportgedrag bij jongeren. We vonden wederom geen simpele, directe relatie tussen de aanwezigheid van parken en sportfaciliteiten en sportgedrag. Jongeren die in een buurt met meer sociaal kapitaal woonden deden wel veel meer aan sport. Op het moment dat er veel parken én veel sociaal kapitaal aanwezig waren in de buurt werd er het meeste gesport. Het geheel is hier meer dan de som der delen. Met formele sportfaciliteiten werd dit samenspel niet gevonden. De sociale en fysieke omgeving zijn dus niet los van elkaar te beschouwen. Kortom, de relatie tussen (fysieke) omgevingskenmerken en sportgedrag bij jongeren is complex en deze complexe systemen beginnen we net een beetje te begrijpen. Het is goed om ons te realiseren dat de fysieke omgeving slechts een onderdeel van een grote puzzel is.

Implicaties

Wat betekenen deze resultaten in de praktijk? Het belangrijkste is dat de impact van (het veranderen van) dezelfde omgevingsfactor niet in alle situaties hetzelfde zal zijn. Daarmee hoeft het succes van een sporthal of een mooi voetbalveldje in wijk A niet hetzelfde te zijn als in wijk B, omdat in beide wijken andere mensen wonen en omdat de bredere context (denk aan sociale omgeving, economische omgeving, andere fysieke omgevingsfactoren) ook anders is in beide wijken. Als alle andere factoren 'juist' zijn om sportgedrag te bevorderen, zou het wel goed kunnen dat de introductie van een nieuw sportveldje er voor zorgt dat er (veel) meer gesport en bewogen wordt in de wijk. Het zou in dat geval voor die wijk het ontbrekende stukje van de puzzel kunnen zijn. Gezien de resultaten van de gepresenteerde studies lijkt het er op dat de gebouwde omgeving mogelijk belangrijk, maar zeker niet voldoende is om het sport- en beweeggedrag van jongeren substantieel te veranderen. Een multidisciplinaire aanpak is belangrijk om onze jongeren meer aan het sporten en bewegen te krijgen. Hierbij moeten meerdere velden (bijvoorbeeld geografie, verkeerskunde, gezondheidswetenschappen en sociologie) uit het beleid, de praktijk en wetenschap beter samenwerken. Misschien moeten we naar analogie van 'Health in All Policies' naar 'Sports in All Policies' streven.

Rick Prins (rgp31@medschl.cam.ac.uk) is werkzaam als career development fellow bij het 'UKCRC Centre for Diet and Activity Research' (CEDAR), MRC Epidemiology Unit, University of Cambridge School of Clinical Medicine. Daar doet hij onderzoek naar de effecten van omgevingsveranderingen op beweeggedrag en de mechanismen daarachter. De samengevatte studies zijn samen met prof. Dr. Ir. Hans Brug (VUMC) en Dr. Anke Oenema (Maastricht University) uitgevoerd. Dit stuk is op persoonlijke titel geschreven en standpunten en meningen zijn van de auteur en komen niet noodzakelijkerwijs overeen met die van co-auteurs van aangehaalde artikelen, werkgevers (Erasmus MC, University of Cambridge) of subsidieverstrekkers (ZonMw, Medical Research Council).

Literatuurselectie

- Bronfenbrenner, U. (2010) *The Ecology of Human Development* (herdruk 1979), Cambridge, MA: Harvard University.
- Prins, R.G., et al. (2010) Availability of sports facilities as moderator of the intention-sports participation relationship among adolescents. *Health Education Research* 25, nr. 3, pp. 489-497.
- Prins, R.G., et al. (2012) Are neighbourhood social capital and availability of sports facilities related to sports participation among Dutch adolescents? *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* 9, nr. 1, p. 90.

Sociaal-maatschappelijke impact van voetbalclubs

INTERVIEW Marijke Jansen, Jorn Koelemaij, Ineke Deelen & Nynke Burgers

Sportevenementen en –projecten kunnen een positieve uitwerking hebben op sociale cohesie in een buurt of wijk, sociale veiligheid en andere maatschappelijke aspecten zoals gezondheid. Steeds vaker nemen professionele voetbalclubs initiatieven om een positieve bijdrage te leveren op sociaal-maatschappelijk gebied. Wat zijn hiervoor de beweegredenen, en hoe komen dergelijke projecten tot stand? AGORA ging hierover in gesprek met Drees Kroes (FC Twente) en Peter Gheysen (Club Brugge).

Zowel Club Brugge als FC Twente geven aan het belangrijk te vinden om niet alleen te presteren op het voetbalveld, maar ook een positieve bijdrage te leveren aan de samenleving. Om deze maatschappelijke bijdrage te kunnen verwezenlijken heeft Club Brugge in 2007 de Club Brugge Foundation opgericht. De foundation heeft de missie om

regionaal, nationaal en internationaal de kracht van Club Brugge te gebruiken ten voordele van de samenleving. In Nederland is FC Twente één van de voorlopers op maatschappelijk gebied. De club richt zich op drie pijlers: voetbal, ambiance en solidariteit. Om met name in nabijgelegen wijken vorm en invulling te geven aan de pijler solidariteit is in 2005 de stichting 'Scoren in de wijk' opgericht. De stichting maakt gebruik van de sterke positie van FC Twente in de samenleving, om de sociaaleconomische positie van de regio te versterken en de positie van kwetsbare groepen te verbeteren.

Thema's en projecten

Om vorm te geven aan de solidariteitsgedachte, richt Stichting 'Scoren in de wijk' zich op vier thema's: 1) Sport, 2) Gezondheid, 3) Scholing en 4) Betrokkenheid. Vergelijkbaar zijn de thema's van Club Brugge Foundation. Zij is actief op de gebieden 1) Sportief, 2) Gezondheid en educatie, 3) Sociale integratie en 4) International. Binnen deze thema's worden door

Drees Kroes

Peter Gheysen

Drees Kroes is een gepensioneerd gemeenteambtenaar. Hij nam in 2003 het initiatief voor het opzetten van structurele maatschappelijke projecten namens FC Twente. Dit resulteerde in 2005 tot de oprichting van de stichting 'Scoren in de wijk', waar Kroes nu werkzaam is als algemeen projectleider. FC Twente is opgericht in 1965. De club, afkomstig uit Enschede, speelt in de Nederlandse Eredivisie. Thuisbasis is stadion de Grolsch Veste, welke een capaciteit heeft van 30.205 toeschouwers.

Peter Gheysen is community coördinator van Club Brugge Foundation. Hij zet diverse sociaal-maatschappelijke projecten op binnen de Club Brugge Foundation. Club Brugge is opgericht in 1891. De club speelt in de Belgische Pro League. Thuisbasis is het Jan Breydel Stadion, dat ruimte biedt aan 29.042 toeschouwers.

Een voetbalclinic aan lokale jeugd in Twente. Bron: FC Twente

beide clubs heel diverse projecten opgezet.

Stichting 'Scoren in de wijk' zet binnen het thema 'Sport' projecten op die sporten stimuleren. Zij doen dit vanuit de gedachte dat sporten een belangrijk onderdeel is van een gezonde leefstijl, en bijdraagt aan sociaal-emotionele ontwikkeling. Zo wordt er jaarlijks een sportmarkt georganiseerd voor leerlingen uit groep 7 en 8 en worden voetbalcursussen aangeboden. Hiernaast zorgde FC Twente, in samenwerking met partners, voor de komst van enkele pannakooien en Cruiff Courts. Club Brugge Foundation organiseert binnen het thema 'Sportief' projecten die specifieke doelgroepen stimuleren te sporten. Zo zijn er speciale voetbalteams voor daklozen, jongeren met autisme en jongeren met een mentale en/of lichamelijke beperking. Aanvullend worden er voor deze groepen activiteiten georganiseerd die ondersteunend zijn op communicatief en pedagogisch vlak en op het gebied van re-integratie. Daarnaast worden de inwoners van Brugge door middel van het project 'Start to run' uitgenodigd en gestimuleerd om te gaan hardlopen.

Stichting 'Scoren in de wijk' zet zich tevens in op het gebied van gezondheid en educatie, welke zij als twee aparte thema's beschouwt. De stichting werkt binnen het thema 'Gezondheid' aan het stimuleren van een gezonde leefstijl bij jong en oud, waarbij de focus ligt op voldoende beweging en gezonde voeding. Hiervoor biedt de stichting

een online gezondheidsprogramma aan. Daarnaast worden wijkbewoners uitgenodigd deel te nemen aan verschillende beweegvormen en er wordt met enige regelmaat een fit-test georganiseerd. Binnen het thema 'Scholing' organiseert de stichting activiteiten die zich richten op het verminderen van taalachterstanden van basisschoolleerlingen, het verlenen van hulp aan schoolverlaters, en het bieden van hulp aan werkzoekenden. In het kader van het thema 'Gezondheid en educatie' heeft Club Brugge Foundation het project 'Gezond scoort!' opgezet, welke het doel heeft kinderen een gezonde leefstijl aan te leren, waarbij de voetballers van Club Brugge een belangrijke voorbeeldfunctie vervullen. Vanuit het project 'Playing for success' worden diverse onderwijsactiviteiten aangeboden aan schoolvermoeide kinderen, met het doel hun kennis te vergroten en een positieve houding tegenover school te bewerkstelligen. Tevens zet de foundation zich in om de fans van Club Brugge te motiveren om bloed te doneren aan het Rode Kruis.

In het kader van het thema 'Betrokkenheid' stelt de stichting 'Scoren in de wijk' zich ten doel de sociale samenhang in de wijk te verhogen, aangezien ze ervan overtuigd is dat dit op een positieve manier bijdraagt aan de leefbaarheid van de wijk. Daarnaast kan het inwoners helpen uit een sociaal isolement te raken. Om deze doelen te bereiken worden er activiteiten zoals theaterproducties, een graffiti-project, een voetbalkoor, en een culturele proeverij georganiseerd. Club Brugge Foundation zet

Kinderen uit Maldegem tijdens een voetbalclinic van de Club Brugge Foundation. Bron: Gemeente Maldegem

zich binnen het thema 'Sociale integratie' in voor mensen met een verminderde kans op werk, door hen sollicitatievaardigheden te leren of door hen een baan aan te bieden bij Club Brugge. Ook wordt er jaarlijks een 'job fair' georganiseerd, waar sponsors van Club Brugge zich kunnen presenteren aan werkzoekende fans. Daarnaast wil Club Brugge toegankelijk zijn voor rolstoelgebruikers en blinden. Voor hen zijn de rolstoeltribune en de blindentribune ontwikkeld.

Verder werkt Club Brugge Foundation aan projecten binnen het thema 'International'. Hierin is niet alleen ruimte om internationale goede doelen te steunen, maar werkt de foundation ook samen met internationale clubs. "Engeland zit al een heel stuk verder en daar kunnen we dus veel van leren. (...) Veel initiatieven die we nemen, komen vanuit de UK." aldus Gheysen. Ook FC Twente kijkt voor inspiratie wel eens over de grens, maar is van mening dat eigen bedachte, innovatieve en contextspecifieke projecten waarschijnlijk meer opleveren. Beleidsoverdracht, nationaal of internationaal, is dan ook risicovol volgens Kroes: "De regio Twente zit sociaaleconomisch en cultureel anders in elkaar dan bijvoorbeeld Amsterdam, Manchester of Leeds."

Aanpak

Waar Club Brugge Foundation veelal wijkoverstijgend te werk gaat, heeft de stichting 'Scoren in de wijk' zich tot dusverre vooral gericht op het signaleren en aanpakken van problemen in achterstandsbuurten in Enschede en Hengelo, waar het trainingscomplex van de club zich bevindt. Momenteel spreekt stichting 'Scoren in de wijk' de ambitie uit hun schaalniveau wat uit te breiden om zo de gehele regio te bedienen.

De doelgroepen waarop beide stichtingen hun projecten afstemmen

variëren van inwoners van de wijk of stad, tot zeer specifieke doelgroepen, welke door de Club Brugge Foundation ook wel kansengroepen worden genoemd. Voorbeelden van doelgroepen zijn blinden, mensen met een mentale of fysieke beperking, vroegtijdige schoolverlaters, of mensen met een uitkering. Aangezien het logo en de naam van de clubs een breed publiek aanspreekt, is het vaak mogelijk om normaliter moeilijk bereikbare groepen voor projecten te enthousiasmeren. De aanwezigheid van voetballers zorgt hierbij voor een nog grotere impuls. Opvallend is dat FC Twente, zo legt Kroes uit, bij ieder project zeer contextspecifiek te werk gaat: "De doelgroep hangt ervan af waar de problemen of ontwikkelingen zitten. Wat wij in Twente hebben ingevuld is heel eigen, heel specifiek." Volgens Kroes is het bovendien verstandig om projecten juist toegankelijk te maken voor diverse doelgroepen: "Wanneer je alleen gaat werken met jongeren 'waar iets mee aan de hand is', moet je oppassen voor stigmatisering."

Partners

Voor de organisatie van de projecten werken zowel Club Brugge Foundation als stichting 'Scoren in de wijk' intensief samen met diverse partners. Dit is in beide gevallen essentieel om de financiering voor projecten rond te krijgen. Club Brugge Foundation heeft een samenwerkingsverband met de gemeente, en wordt tevens ondersteund door de Vlaamse overheid. De ondersteuning vanuit de gemeente is echter niet altijd vanzelfsprekend, aangezien er met Cercle Brugge nog een professionele voetbalclub in de stad aanwezig is. Stichting 'Scoren in de wijk' heeft ook met (lokale) overheden een samenwerking opgebouwd, al laat Kroes weten dat gemeenten en ministeries vaak wat onberekenbaar

zijn. De politieke kleur van de coalitie speelt hierbij bijvoorbeeld een belangrijke rol. Zeker in de huidige tijd, waarin bezuinigingen, decentralisering en de participatiemaatschappij centraal staan is veel onduidelijk over de rol van de gemeente.

Club Brugge Foundation wordt verder ondersteund door tv-zenders, commerciële bedrijven en onderwijsinstellingen. Ook de stichting van FC Twente wordt ondersteund door diverse partners, waaronder onderwijs- en kennisinstellingen, woningbouwcorporaties, sportverenigingen en zorgverzekeraars. Kroes is enthousiast over de samenwerking met kennisinstellingen zoals de Saxion Hogescholen, de Universiteit Twente en het ROC van Twente. Deze partijen dragen bij aan meer specifieke kennis op bepaalde terreinen en vervullen in de uitvoering van diverse projecten een belangrijke ondersteunende rol. Universiteit Twente wordt ook ingezet voor de monitoring en effectevaluatie van bepaalde projecten. In België is de Universiteit van Antwerpen betrokken bij de monitoring van één project van Club Brugge Foundation. Andere projecten worden soms geëvalueerd vanuit eigen initiatief. Hoewel Gheysen de meerwaarde van monitoring ziet, en voor elk project een doelstelling formuleert en een nulmeting uitvoert, geeft hij aan dat een kwantitatieve meting van effecten van een project erg moeilijk is. "Sommige zaken kun je wel met cijfers aantonen, hoeveel heeft het opgebracht, of hoeveel heeft het resultaat gehad (...) maar een effectieve kwalitatieve meting (...) dat is niet eenvoudig (...)." Gheysen benadrukt wel aan te kunnen geven hoeveel mensen bereikt zijn met de projecten.

De achterliggende gedachte

Het idee achter het dragen van een maatschappelijke verantwoordelijkheid is volgens beide stichtingen 'iets terug te willen geven aan de maatschappij'. Op de vraag of imagoverbetering en een vol stadion geen bijkomende doelstellingen zijn wordt door Gheysen ontkennend gereageerd: "(...) met die initiatieven, de doelstelling is daar nooit bij, en dat mag ook niet, dat het is om meer abonnementen te verkopen, of meer supporters te creëren. Maar het is onlosmakelijk ook wel verbonden aan een sterker imago, een imago van een volksclub, een toegankelijke club te zijn." Ook Kroes reageert ontkennend wanneer hem dezelfde vraag wordt voorgelegd: "Daar moet je tegen Joop Munsterman (de voorzitter van FC Twente, red.) niet over beginnen, want dat is onzin. De voorzitter heeft contact met zijn achterban, en vindt het belangrijk om hier aandacht aan te besteden naast de sportieve prestaties van het eerste elftal."

Men kan zich afvragen of een voetbalclub de juiste organisatie is om maatschappelijke issues zoals gezondheid, educatie, sportdeelname en sociale participatie te beïnvloeden. Gheysen: "In iedere moderne onderneming begint ook het deel CSR (Corporate Social Responsibility, red.) belangrijker te worden. (...) Dat is bij alle bedrijven, dat dat echt belangrijker wordt, dus dan is het ook een logische stap dat dat binnen een professionele organisatie zoals voetbalclubs ook gebeurt. (...) Als je zegt: waarom doe je dat nu als club (Club Brugge, red.), wij krijgen als club heel veel van de samenleving, de supporters komen altijd fanatiek naar de wedstrijden (...) die verwachten ook wel wat en daarvoor willen we ook graag iets terug doen."

Toch geeft Kroes namens FC Twente toe dat niet alle supporters evenveel waarde hechten aan de maatschappelijke projecten van de

club. Waar de stichting 'Scoren in de wijk' organisatorisch nauw gelieerd is aan de voetbaltak, wordt op financieel gebied alles strikt gescheiden gehouden. Kroes: "Als je dat niet doet, dan krijg je direct problemen. Als de fanatieke supporters weten dat heel veel geld naar scholing in de wijk gaat dan krijg je een opstand als het op sportief gebied minder gaat."

Als je de financiën niet scheidt krijg je mogelijk een opstand van fanatieke supporters

Conclusie

Zowel Club Brugge als FC Twente zijn van mening dat het hun verantwoordelijkheid is om zich in te zetten voor de maatschappij. Beide doen dat door projecten op te zetten binnen de thema's sport, gezondheid, educatie en sociale integratie/betrokkenheid, waarbij gebruik wordt gemaakt van de sterke verbindende positie en de kracht van de voetbalclub. Over de achterliggende gedachte voor de inzet van Club Brugge en FC Twente voor de maatschappij, zeggen Gheysen en Kroes hetzelfde: de voetbalclubs willen iets teruggeven aan de maatschappij, en door gebruik te maken van de naam van de club kun je met diverse projecten veel bereiken. Maar ook vanwege het verbindende karakter van sporten – en meer specifiek van voetbal – hebben de projecten een positieve uitwerking op sportdeelname, (bewustwording van) gezondheid, educatie, en de sociale participatie van burgers. Club Brugge Foundation en stichting 'Scoren in de wijk' lijken in België en Nederland tot de clubs te behoren die voorop lopen wat betreft het leveren van een positieve bijdrage op maatschappelijk gebied. Kroes, glimlachend opmerkend dat je 'chauvinisme moet afstraffen', denkt dat veel clubs uit de Nederlandse Eredivisie vooral bezig zijn met de waan van de dag. Kampioen worden, of handhaven bijvoorbeeld, is voor bepaalde clubs zo van belang dat ze hun maatschappelijke verantwoordelijkheid nog wel eens vergeten. Het zou goed zijn, dat ook in de huidige tijden van economische bezuinigingen, sportclubs hun maatschappelijke verantwoordelijkheid blijven voelen en daarmee betrokken blijven bij diverse sociale projecten. FC Twente en Club Brugge kunnen hierin wellicht een voorbeeldfunctie vervullen voor andere clubs en sporten.

Marijke Jansen (f.m.jansen@uu.nl) is PhD-kandidaat op het project 'Sport en Bewegen in de Openbare Ruimte' aan het departement Sociale Geografie en Planologie van de Universiteit Utrecht. Jorn Koelemaj (Jorn.Koelemaj@UGent.be) is als academisch assistent en promovendus verbonden aan de Universiteit Gent en actief als redacteur bij AGORA. Ineke Deelen (j.c.c.deelen@uu.nl) is PhD-kandidaat op het project 'Sportdeelname en bereikbaarheid van Sportvoorzieningen'. Nynke Burgers (n.burgers@uu.nl) is PhD-kandidaat op het project 'Lid van de Club'. Zij zijn beiden verbonden aan het departement Sociale Geografie en Planologie van de Universiteit Utrecht.

Feminisering van sportieve ruimten

ESSAY Agnes Elling

Sportdeelname is al lang geen louter mannelijke aangelegenheid meer. De algemene sportdeelname van mannen en vrouwen is ongeveer even groot. Niettemin bestaan er nog steeds genderspecifieke mechanismen van sociale in- en uitsluiting in diverse sportieve ruimten zoals op voetbalvelden, in zwembaden en in fitnesscentra.

De ontwikkeling van de moderne sport was aanvankelijk vooral gericht op jonge mannen uit de gegoede burgerij. Vandaag de dag wordt vrijwel iedereen geacht sportief te zijn en zijn er veel meer mogelijkheden. Vooral aan het einde van de vorige eeuw werd de sport toegankelijker voor meer mensen door onder meer verbreding van sportieve activiteiten (meer recreatieve bewegingsactiviteiten) en meer sportieve ruimten en sportaanbieders (sportpleintjes, parken, fitnesscentra). Sport is echter nog steeds een sociale arena waarin maatschappelijke ongelijkheden zowel weerspiegeld als ter discussie gesteld worden. Sport bindt en onderscheidt via 'eigen' regels van sportiviteit en rechtvaardigheid waarbij maatschappelijke ongelijkheden tijdelijk buitenspel lijken te worden geplaatst. Sportclubs vormen nog steeds de 'kern' van het nationale sportieve landschap, maar zijn veelal ontstaan op basis van sociale ongelijkheid. Voorbeelden zijn clubs alleen voor mannen, clubs met een sterk verzuilde signatuur (protestant/katholiek) en het bestaan van ballotagecommissies. Ook in hedendaagse sportieve ruimten vindt soms eerder spiegeling of versterking dan doorbreking van maatschappelijke ongelijkheden plaats. Zo kent het professionele mannenvoetbal in het homotolerante Nederland nog geen openlijke homoseksuele spelers en geschiedt besluitvorming in de sport vooral door witte mannen. De algemene sportdeelname van mannen en vrouwen is ongeveer even groot. Specifieke sportieve ruimten laten echter nog vaak duidelijke mechanismen zien van sociale in/uitsluiting naar gender en andere sociale statusposities.

Feminisering van het voetbalveld?

Kijk eens op een willekeurig trapveldje in een dorp of in een sportkooi of Cruiff Court in een grote stad. De gebruikers zijn over het algemeen jonge jongens met uiteenlopende etnische achtergronden, sterk bepaald door de sociale signatuur van de wijk. Af en toe speelt er eens een meisje mee, vooral vaardige voetbalsters. Als er meer meisjes rondhangen bij deze openbare sportieve ruimten, dan is het meestal 'langs de lijn'. Of als er, onder begeleiding, aparte speeltijd is gereserveerd voor meisjes of gemengde groepen. Misschien ook niet zo raar als je bedenkt dat vrouwenvoetbal pas sinds 1971 officieel onderdeel is van de Nederlandse voetbalbond KNVB, de grootste sportbond met meer dan een miljoen leden. Omdat vrouwen niet zouden kunnen voetballen en omdat het schadelijk zou zijn voor ze, mochten meisjes en vrouwen niet meedoen en wilden ze dat vaak ook zelf niet. Daar is de afgelopen decennia wel enige verandering in gekomen. Het aantal vrouwelijke leden van de KNVB steeg van bijna 61.000 (5%) in 1998 tot meer dan 127.000 (11%) in 2012. Voetbal is inmiddels een van de meest populaire sporten onder (migranten)meisjes; ouders begeleiden hun dochter even makkelijk naar het voetbal- als het hockeyveld; vrouwelijke voetbaltalenten hebben mogelijkheden om profvoetbalster te worden en de media-aandacht voor vrouwenvoetbal is groeiende.

Toch is het voetbalveld(je) nog steeds een sterk gegenderde ruimte. Dat geldt niet alleen voor de toegankelijkheid van openbare trapveldjes voor meisjes. Steeds meer voetbalverenigingen kennen inmiddels een vrouwenafdeling, maar ze komen qua faciliteiten en aandacht vrijwel overal 'op de tweede plaats'. De oudste Amsterdamse voetbalvereniging Amsterdamsche Football Club (1895) nam onlangs (april 2014) het besluit ook een vrouwenafdeling te starten, nadat ereleden zich hiertegen jarenlang succesvol hadden verzet. En terwijl de deelnemende teams van de eredivisie voor vrouwen sinds 2007 deel uitmaken van Betaald Voetbal Organisaties (BVO) van het professionele mannenvoetbal, bespelen zij niet vanzelfsprekend ook het groene gras in de hoofdstadions. De media-aandacht is groeiende, maar nog steeds marginaal en in tegenstelling tot

Meiden in actie tijdens de halve finale van de Cruyff Courts 6 vs 6 in Tilburg. Foto: Johan Cruyff Foundation

het mannenvoetbal, sterk afhankelijk van internationale prestaties van het nationale team en van 'mooie koppies', zoals Ajax- en Oranje-spelster Anouk Hoogendijk. Bovendien investeren gemeenten keer op keer – al dan niet onder dreigend protest van grotendeels uit mannen bestaande supportergroepen – in het voorkomen van een faillissement van de lokale BVO. Dit is feitelijk verboden staatssteun, maar diezelfde gemeenten laten het wel toe dat vrouwenteams door BVO's worden wegbezuinigd, zoals bij FC Utrecht. In het lopende NWO-Sportproject 'Van voetbalvrouwen naar vrouwenvoetbal' wordt momenteel onderzoek gedaan naar de vaak ambigue ontwikkelingen rondom de toenemende feminisering van voetbalvelden.

Strijd om zwemuren voor moslimvrouwen

Waar voetbal pas sinds kort als 'geschikte' sportactiviteit voor vrouwen wordt gezien, is zwemmen dat al veel langer. Vandaag de dag is gemengd (leren) zwemmen het meest gangbaar, hoewel er tot ver na de Tweede Wereldoorlog in de meeste Nederlandse zwembaden nog aparte meisjes- en jongensuren bestonden. Diverse baden kenden sindsdien aparte vrouwenuren, zonder dat daar publieke ophef over bestond. Aan het eind van de vorige eeuw werden gesegregeerde zwemuren voor vrouwen echter onderwerp van de publieke discussie, vooral betreffende de gesubsidieerde zwemuren voor islamitische meisjes en vrouwen. Vanwege de meervoudige achterstandssituatie van veel islamitische vrouwen troffen veel grootstedelijke zwembaden met gemeentelijke subsidies speciale maatregelen om de toegankelijkheid voor deze groep te vergroten. Op speciale vrouwenuren was alleen vrouwelijk personeel aanwezig en werden eventuele glazen wanden afgeschermd om inkijk van mannen tegen te gaan. Zwembaden investeerden ook in faciliteiten

voor andere sociale groepen, zoals warmere instructiebaden ten behoeve van ouder-kind zwemmen en zwemactiviteiten voor ouderen. Echter, onder invloed van het veranderende politieke klimaat, leidt vooral overheidssteun voor aparte zwemuren voor allochtone vrouwen steeds vaker tot discussie.

In 2011 stelden twee VVD-kamerleden vragen over de subsidieverlening voor aparte zwemuren voor vrouwen met een islamitische achtergrond. De islamitische zwemvereniging 'De Waterlelies' had via het project 'Swimtogether' subsidie ontvangen van de Nederlandse zwembond KNZB. Dit project was onderdeel van het overheidsprogramma 'Meedoen Alle Jeugd door Sport' (2007-2011). Minister Schippers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport stelde de Kamerleden in het gelijk dat het subsidiëren van gescheiden zwemmen onwenselijk is, omdat dit integratiebelemmerend zou zijn en zou ingaan tegen afspraken uit het regeerakkoord. Een van de meest fundamentele aspecten van integratie is echter deelname aan de samenleving. Evenzeer kan dan ook gesteld worden dat het niet verlenen van overheidssteun voor het (leren) zwemmen op eigen voorwaarden, de volwaardige deelname van islamitische vrouwen aan de samenleving, hun integratie, belemmert. Bovendien komen reguliere gemeentelijke sportsubsidies, zoals jeugd- en accommodatiesubsidies voor verenigingen, voornamelijk ten goede aan autochtone jongens en mannen omdat zij het meest in clubverband actief zijn.

Door het verdwijnen van publieke middelen is de toegankelijkheid van openbare vrouwenuren voor islamitische vrouwen beperkt en zijn zij meer aangewezen op verenigingsuren van islamitische zelforganisaties. Hoe minder rekening zwembaden en gemeenten houden met de wensen van islamitische vrouwen tijdens openbare vrouwenuren, des te kleiner is

de kans op etnische menging en uitwisseling van zwemgewoonten en het gezamenlijk overwinnen van watervrees of angst voor de etnische ander. Het zich noodgedwongen ook in het zwembad terugtrekken onder geloofsgenoten kan leiden tot het strenger toepassen van islamitische badtradities en -voorschriften en daarmee tot segregatie. Niettemin is tevens sprake van maatschappelijke integratie en emancipatie via sportdeelname en het verenigingsleven. Behalve het bieden van zwemplezier en ontspanning dragen islamitische zwemverenigingen bij aan bijvoorbeeld de opleiding van islamitische zweminstructrices en een multicultureel gebruik van publieke sportaccommodaties.

Fit, slank en sterk

Voetbalvelden en zwembaden vormen al sinds eind negentiende eeuw belangrijke ruimten voor sportdeelname en sportieve recreatie. Van de marginale mannelijke krachthonken van weleer, zijn fitnesscentra pas de afgelopen decennia uitgegroeid tot een van de grootste sportaanbieders. In 1991 konden mensen voor het eerst 'fitness/aerobics' invullen op het toonblad met mogelijk beoefende sporten in de longitudinale studie naar sportdeelname (Aanvullend Voorzieningen Onderzoek 1979-2007) van het Sociaal Cultureel Planbureau. De sport belandde 'met stip' op plaats zeven (9%) van de meest beoefende takken van sport en steeg naar een derde plaats (22%) in 2007, na zwemmen (36%) en toerfietsen/wielrennen (23%).

Fitness sluit aan bij bredere maatschappelijke ontwikkelingen, gericht op een gezonde leefstijl, een slank en vitaal uiterlijk, en de verwezenlijking van persoonlijke doelen. Met de toenemende populariteit van fitnessactiviteiten steeg ook het aantal fitnesscentra sterk. Het niet-competitiegerichte beweegaanbod, de flexibeler openingstijden en lidmaatschapsopties en de vluchtiger sociale interacties vergeleken met sportverenigingen – met (jaar)lidmaatschappen, vaste trainingstijden en sociale (vrijwilligers)verplichtingen – sluiten aan bij een grote groep sportconsumenten.

Groepen die in de verenigingssport zijn ondervetegenwoordigd zoals vrouwen en homoseksuele mannen, blijken juist oververtegenwoordigd in fitnesscentra. Fitnessactiviteiten als geheel richten zich op een redelijk uniform, gender- en leeftijdsafhankelijk lichaamsideaal: fit, slank en gespierd. Tegelijkertijd zijn de specifieke activiteiten en diverse ruimten ook hier duidelijk gegendered. Vrouwen zijn vaker actief in groepslessen op muziek, waarbij de nadruk gelegd wordt op afvallen en een, voor mannen, seksueel aantrekkelijk uiterlijk ('sexercise', 'exersex' en 'buik-borsten-billen'-klasjes). Tegenover het vrouwelijke bodyshaping staat het mannelijke bodybuilding, vooral om breedgeschouderd te worden. Mede door het veelvuldig gebruik van spiegels in sportscholen is er vrijwel geen ontkomen aan zelfspiegeling, noch aan het gadeslaan van de verschijning, verrichtingen en blikken van anderen. Vergeleken met de directe rivaliteit die objectief gemeten wordt in wedstrijdverband in sportclubs, is dit eerder een soort 'stille strijd', hoewel ook schreeuwend expliciet in seksistische marketingcampagnes. Het verkopen van gezondheid en vooral ook een fit en sexy lichaam in plaats van sportieve eer, heeft velen een fitnesslidmaatschap doen aanschaffen, die echter ook vaak weer snel werd opgezegd. Veel mensen voelen zich niet thuis tussen harde

housemuziek, rimpelloze krachtpatsers en strakke buiken en leggings, of de gegenderde marketingbeloften bleken niet zo eenvoudig te verwezenlijken. Nu de fitnessgroei tot stilstand is gekomen en het ook belangrijk wordt om mensen te blijven binden, werken fitnesscentra toenemend vraaggericht, ook richting specifieke populaties zoals ouderen en chronisch zieken.

Niet alle sportieve ruimten zijn voor iedereen even toegankelijk

Tot slot

De openbare ruimte is van iedereen, maar van sommigen een beetje meer dan van anderen. Dat geldt ook voor openbare en private sportaccommodaties. Alle mensen hebben het recht op toegankelijke sportdeelname, maar niet alle sportieve ruimten zijn voor iedereen even toegankelijk. Mogelijkheden om mee te doen aan sport en zich ergens 'thuis' te voelen zijn nog steeds deels verschillend voor mannen en vrouwen en eveneens gerelateerd aan andere sociale statusposities, zoals klasse, etniciteit en seksuele voorkeur. Ik pleit dan ook voor voortgaande feminisering van en sociale inclusie in sportieve ruimten. Ten eerste door het verder vergroten van sociale diversiteit en tegengaan van sociale uitsluiting op plekken waar actief gesport wordt, zoals op openbare, verenigingsgebonden en private sportlocaties. Daarnaast ook door meer vrouwen met uiteenlopende achtergronden te betrekken bij de organisatie en beleidsvorming in de sport, als trainers, managers, bestuurders en beleidsmakers. Dit vraagt vanzelfsprekend ook om blijvende monitoring en nadere kritische – onder meer sociaalgeografische – analyses van de veelal complexe en paradoxale ontwikkelingen rondom sociale inclusie in sportieve ruimten.

Agnes Elling (a.elling@mulierinstituut.nl) is verbonden aan het Mulier Instituut voor sociaalwetenschappelijk sportonderzoek in Utrecht. Sociale in- en uitsluiting naar onder meer gender en etniciteit is een van haar belangrijkste onderzoeksexpertises.

Literatuurselectie

- Elling, A. en I. Claringbould (2005) Inclusionary and exclusionary mechanisms in the Dutch sports landscape: who can and wants to belong? *Sociology of Sport Journal*, nr. 22/4, pp. 498-515.
- Fenster, T. (2006) The right to the gendered city: different formations of belonging in everyday life. *Journal of Gender Studies*, nr. 14(3), pp. 217-231.
- Hargreaves, J. en E. Anderson (eds) (2014) *Routledge Handbook of Sport, Gender and Sexuality*. London: Routledge.
- Romijn, D. en A. Elling (2009) Een Prachtige tweede plaats. Een studie naar de stand van zaken van het meisjes- en vrouwenvoetbal in Nederlandse amateurvoetbalverenigingen. 's Hertogenbosch: WJH Mulier Instituut.

// IN /
PLAN /
/ NING

InPlanning.eu is het online Platform voor Planologiepublicaties. Het Platform is een initiatief van de gezamenlijke Planologieopleidingen. Met dit Platform geven we gezamenlijk studieboeken, PhD's, tijdschriften en andere publicaties uit over planologische of sociaal-geografische onderwerpen. Digitaal of hard copy.

Planologiepublicaties op je tablet

Ons doel? Zorgen dat kwalitatief hoogwaardige Planologiepublicaties beschikbaar blijven voor een breed publiek van studenten, wetenschappers, professionals en andere geïnteresseerden. Open access of tegen een redelijke vergoeding. Zowel in ons land als internationaal.

Via de InPlanning app koop en lees je de publicaties op je tablet (iOS of Android). Open acces-publicaties lees je via onze online reader op je PC, laptop of tablet.

InPlanning wordt gesteund door de Nederlandse Planologie-opleidingen en AESOP, de Association of European Schools of Planning.

Meer informatie?
Jouw boek of proefschrift uitgeven?
Neem contact op via info@inplanning.eu

www.inplanning.eu

Sportdeelname en sociale ongelijkheid

ESSAY Hanne Vandermeerschen & Jeroen Scheerder

Of het hen nu om gezondheid gaat, om het plezier, of om andere redenen: talrijke Vlamingen en Nederlanders zijn enthousiast aan het sporten. Maar geldt dit wel voor iedereen? Helaas niet, zo blijkt. Sociale ongelijkheid wordt sterk weerspiegeld in de actieve deelname aan sport. Het gaat niet alleen om verschillen in voorkeur, maar ook om ongelijke participatiekansen.

Sport en beweging hebben een belangrijkere plaats in de maatschappij ingenomen. Waar sport aan het begin van de vorige eeuw bijna uitsluitend was weggelegd voor jonge, gezonde en sportvaardige mannen, en als een soort maatschappelijk randfenomeen kon worden beschouwd, zien we nu mannen én vrouwen, jong én oud aan het sporten. Sport is inmiddels een volwaardig deel van de sociale werkelijkheid. Mens spreekt in deze context over een vermaatschappelijking van de sport. Dezelfde evolutie zien we ook in het beleid terug: sport is niet meer weg te denken van de beleidsagenda. Heel wat middelen worden geïnvesteerd, zowel in breedtesport als in topsport. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw wordt zowel in Vlaanderen als in Nederland – en in heel wat andere Europese landen – een ‘Sport voor Allen’-beleid gevoerd. Verder stellen we vast dat sportparticipatie in de loop van de laatste decennia sterk is gestegen. In Vlaanderen is het aandeel volwassenen dat actief met sport in contact komt toegenomen van vijftien procent in 1969 tot 61 procent in 2009. Toch zien we dat sportdeelname tot op vandaag sociaal gelaagd is. Sociale ongelijkheid wordt, met andere woorden, ook onmiskenbaar weerspiegeld in sportdeelname.

Sport en sociale uitsluiting

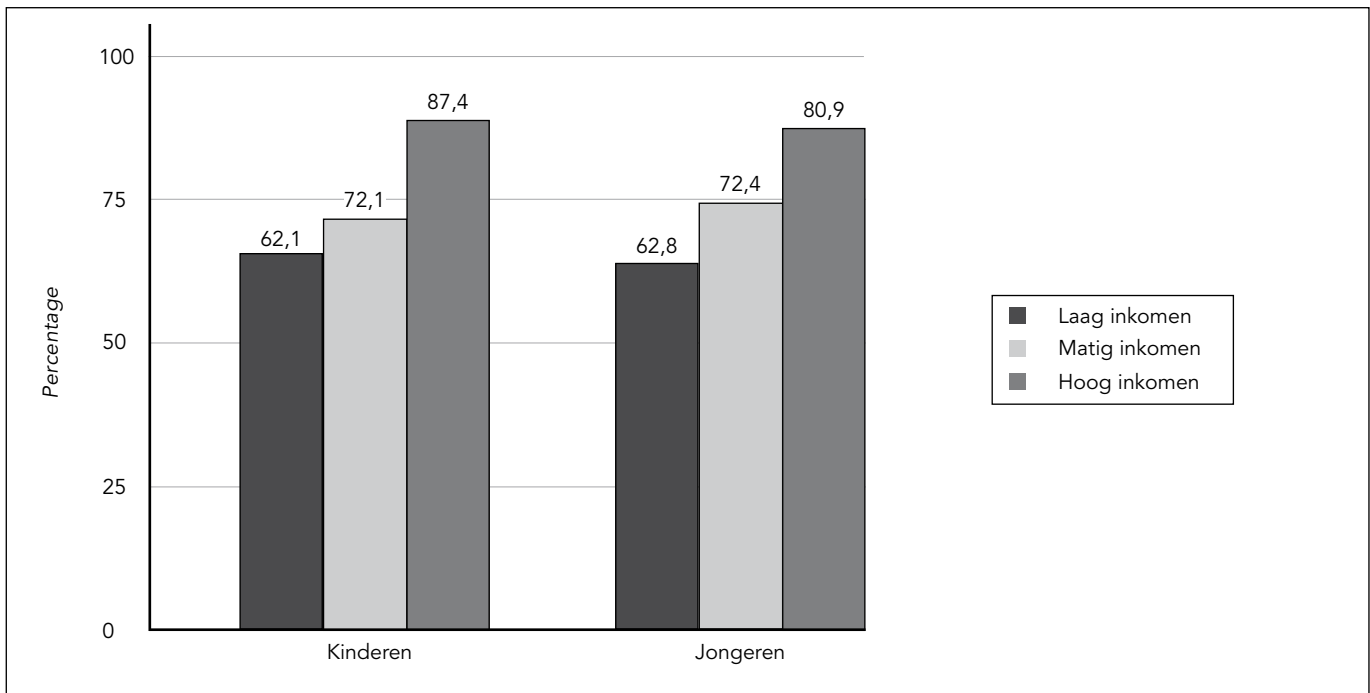
Sport kan op twee manieren worden beschouwd, namelijk sport als doel enerzijds, en sport als middel anderzijds. Er zijn ook ‘tussenvormen’ mogelijk. Sport als doel en sport als middel zijn de twee uitersten van een continuüm. Bij sport als doel wordt sport als een waardevolle activiteit op

zich beschouwd, die niet noodzakelijk in functie van een ander objectief hoeft te staan. Sport kan daarnaast ook als een middel worden beschouwd om andere doelstellingen te bereiken. Potentiële voordelen die aan sport worden gekoppeld zijn talrijk: sport kan zorgen voor een grotere sociale cohesie, sport bevordert de gezondheid, sport brengt jongeren een aantal belangrijke waarden bij, enzovoort. Toch wordt in de literatuur ook gewaarschuwd voor deze ‘instrumentele’ visie op sport: sport heeft inderdaad heel wat potentieel, maar de voordelen van sport hangen erg samen met de sociale context, en andere doelen worden niet ‘zomaar’ of ‘altijd’ bereikt. Sport kan ook juist tot uitsluiting leiden of gezondheidsrisico's met zich meebrengen. Een kritische, realistische blik is dus noodzakelijk. Dit doet echter geen afbreuk aan de positieve waarde van sport. Hoe we sport ook benaderen, als doel of als middel: het is een waardevol iets. Sport wordt daarom in verschillende internationale verdragen ook als een recht beschouwd. De praktijk is echter vaak nog anders.

Sportdeelname wordt sterk bepaald door socio-economische achtergrond

Sociale uitsluiting wordt omschreven als het niet kunnen deelnemen aan activiteiten die in een gegeven samenleving als ‘normaal’ worden beschouwd. Gezien de hoge deelnamecijfers aan sport, en meer algemeen, de vermaatschappelijking ervan, hoort sport zeker thuis onder de noemer van activiteiten die in onze samenleving ‘normaal’ zijn. Niet kunnen deelnemen aan sport is dus een vorm van sociale uitsluiting, en de sociale gelaagdheid van sportdeelname is daarom een maatschappelijk probleem. Of omgekeerd, sportkansen nastreven voor iedereen is een kwestie van sociale rechtvaardigheid.

Hiermee willen we uiteraard niet gezegd hebben dat iedereen aan sport moet deelnemen. Ieder individu moet daarentegen wel de kans

Figuur 1: Wekelijkse sportdeelname bij kinderen en jongeren in Vlaanderen, in 2009, naar netto gezinsinkomen.

Bron: Scheerder et al., 2013

hebben om dit te doen. Uit de literatuur blijkt dat een lagere sportdeelname bij bepaalde sociale groepen niet zomaar een 'keuze' is, maar dat er nog steeds heel wat drempels zijn voor sportdeelname. Een individu past zijn of haar verwachtingen aan, aan wat als 'realistisch' wordt gezien, als een soort copingstrategie, om met moeilijkere leefomstandigheden en beperkingen om te gaan.

In wat volgt, brengen we de sociale stratificatie van sportdeelname in Vlaanderen in kaart aan de hand van beschikbaar onderzoeksmateriaal. De data zijn afkomstig van de 'Studie over de Bewegingsactiviteiten in Vlaanderen', een studie die reeds sinds 1969 om de tien jaar wordt uitgevoerd door de onderzoeksgroep Sport- en Bewegingsbeleid van de KU Leuven. Dit laat toe om zowel de huidige situatie in kaart te brengen, alsook de evolutie van sportdeelname over meerdere decennia te vergelijken. Meer resultaten werden gepubliceerd in het boek 'Vlaanderen Sport! Vier decennia sportbeleid en sportparticipatie'.

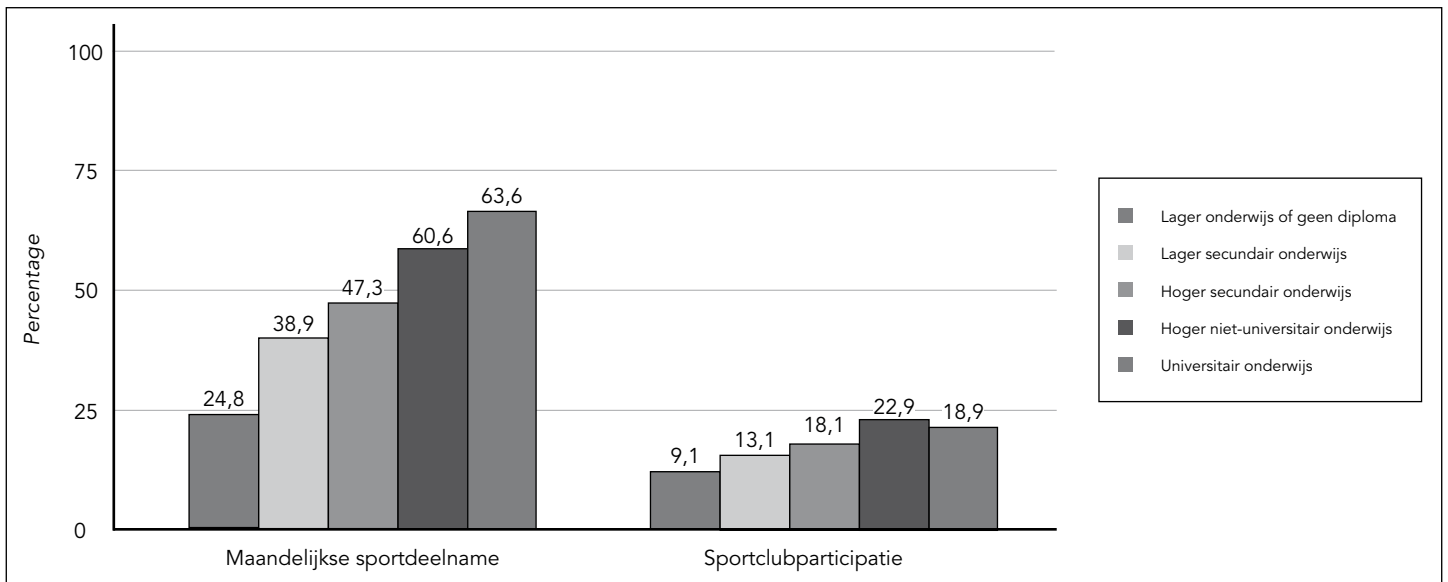
Ongelijke sportdeelname bij kinderen en jongeren

Heel wat kinderen en jongeren in Vlaanderen doen geregeld aan sport. Meer dan driekwart (77%) van de kinderen (lagere school, tussen 6 en 12 jaar) doet minstens wekelijks aan sport. Voor jongeren in de middelbare schoolleeftijd (van 12 tot 18 jaar) bedraagt dit 72 procent. De kans op sportdeelname wordt echter sterk bepaald door hun socio-economische achtergrond. Zo is er een sterke samenhang tussen sportdeelname enerzijds, en het opleidingsniveau van de ouders anderzijds. Minder dan de helft van de kinderen van wie de ouders geen diploma hebben, of maximaal een diploma lager onderwijs, doet wekelijks aan sport. Bij kinderen van wie minstens één van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft, doet ruim acht op de tien wekelijks aan sport. Bij jongeren is er eveneens een duidelijke samenhang tussen sportdeelname en het opleidingsniveau van de ouders, maar zijn de verschillen iets kleiner.

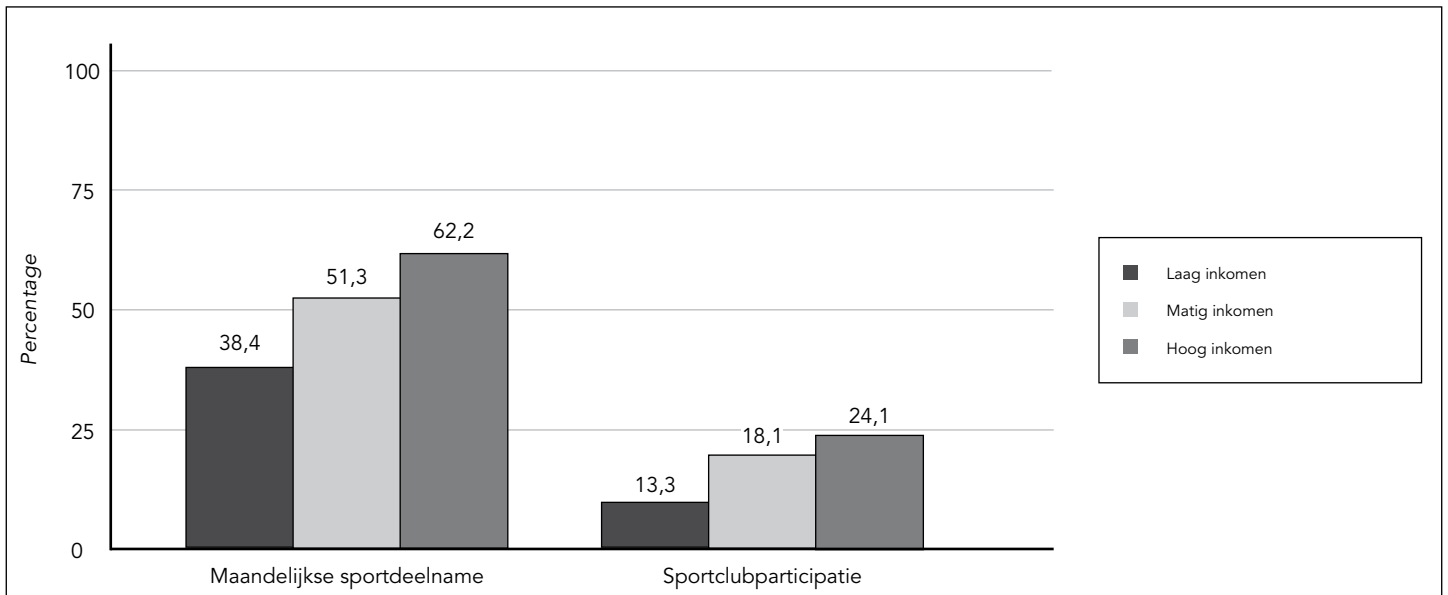
Wanneer we specifiek naar participatie in clubverband kijken, tekent de ongelijkheid zich nog duidelijker af. Bij kinderen van wie de ouders maximaal lager onderwijs gevolgd hebben, doet vijftien procent in clubverband aan sport. Voor kinderen van wie de ouders een diploma hoger universitair onderwijs gevolgd hebben, bedraagt dit 58 procent. Ook bij jongeren hangt deelname in clubverband sterk samen met de scholingsgraad van de ouders. Opnieuw zijn de verschillen echter minder groot dan bij kinderen, vooral doordat jongeren met laagopgeleide ouders relatief minder achterop hinken. 42 procent van de jongeren met laagopgeleide ouders doet in clubverband aan sport, ten opzichte van 59 procent bij hoog opgeleide ouders.

Niet alleen het opleidingsniveau van de ouders bepaalt de kans op sportparticipatie van kinderen en jongeren. Ook naar inkomen zijn er grote verschillen. Figuur 1 geeft de wekelijkse sportparticipatie bij kinderen en jongeren in Vlaanderen weer naar netto gezinsinkomen. Bij kinderen uit gezinnen met een laag inkomen doet 65 procent minstens wekelijks aan sport, terwijl dit aandeel bij kinderen uit gezinnen met een hoog inkomen 87 procent bedraagt. Analoog kunnen we voor jongeren stellen dat acht op de tien (81%) uit een gezin met een hoog inkomen wekelijks aan sport deelneemt, tegenover zes op de tien jongeren (63%) uit een gezin met een laag inkomen.

In een bijkomend onderzoek werd specifiek gefocust op de clubdeelname van kinderen en jongeren met een hoger risico op sociale uitsluiting. Uit deze studie bleek dat kinderen en jongeren die onder de armoededrempel leven 44 procent minder kans hebben om in clubverband aan sport te doen, in vergelijking met kinderen en jongeren uit gezinnen met een inkomen boven de armoededrempel. Hierbij werd gecontroleerd voor andere mogelijke verklarende factoren, met name leeftijd, geslacht, sportparticipatie van de ouders, het opleidingsniveau van de ouders en het opgroeien in een eenoudergezin dan wel gezin met twee ouders.

Figuur 2: Maandelijke sportdeelname en sportdeelname in clubverband bij volwassenen in Vlaanderen, in 2009, naar hoogst behaalde diploma. Bron: Scheerder et al., 2013

Figuur 3: Maandelijke sportdeelname en sportdeelname in clubverband bij volwassenen in Vlaanderen, in 2009, naar netto gezinsinkomen (rekening houdend met de gezinssamenstelling). Bron: Scheerder et al., 2013

Ongelijke sportdeelname bij volwassenen

Om de sportdeelname bij volwassenen in kaart te brengen doen we beroep op dezelfde 'Studie over de Bewegingsactiviteiten in Vlaanderen', zoals reeds bij kinderen en jongeren werd vermeld. Hierbij is het noodzakelijk op te merken dat deze studie zich richt tot kinderen, jongeren en hun ouders. De volwassenen in onze steekproef betreffen dus ouders van schoolgaande jeugd. Voor volwassenen focussen we op maandelijkse sportdeelname in plaats van wekelijkse sportdeelname, wegens verschillen in sportfrequentie en sportgewoonten tussen kinderen en jongeren enerzijds, en volwassenen anderzijds. Wekelijkse sportdeelname vormt immers slechts voor ongeveer een derde van alle volwassenen een realiteit.

Figuur 2 geeft zowel de maandelijkse sportdeelname als de sportdeelname in clubverband weer voor volwassenen, naar het hoogst behaalde diploma. We stellen een soortgelijk patroon vast als bij kinderen

en jongeren: ook voor volwassenen geldt dat een hoger diploma gepaard gaat met een hogere kans op frequente (maandelijke) sportparticipatie en op deelname aan sport in clubverband. De verschillen zijn opnieuw aanzienlijk. Terwijl minder dan een kwart van de volwassenen die geen diploma hebben behaald, of enkel een diploma lager onderwijs, maandelijks aan sport doen, is dit bij ruim zes op tien Vlamingen met een diploma hoger universitair of niet-universitair onderwijs het geval. Wat clubparticipatie betreft, zien we dat het aandeel clubparticipanten ruim dubbel zo groot is bij hoog opgeleiden in vergelijking met laag opgeleiden.

Ook naar inkomen stellen we een duidelijke samenhang vast met sportparticipatie (Figuur 3). Hoe hoger het netto inkomen, hoe groter de kans op maandelijkse sportparticipatie, en sportparticipatie in clubverband.

Naar een socialer sportbeleid?

Uit de cijfers blijkt duidelijk dat er sprake is van een sterke sociale gelaagdheid in sportdeelname in Vlaanderen. Maar is dit het gevolg van een verschil in voorkeur of van ongelijke kansen? Op basis van beschikbare wetenschappelijke literatuur weten we dat culturele voorkeuren mede bepaald worden door structurele omstandigheden. 'Keuzes' die worden gemaakt, worden mee vormgegeven en beperkt door levensomstandigheden. Dit gebeurt vaak ook onbewust, bijvoorbeeld doordat men eigen verwachtingen aanpast aan wat men als haalbaar of realistisch percipieert voor zichzelf. Dit wijst erop dat de verschillen in deelname minstens gedeeltelijk het gevolg zijn, direct of indirect, van ongelijke kansen.

De realiteit van sociale stratificatie in sport kan met andere woorden niet los worden gezien van sociale ongelijkheid in de samenleving als geheel. Sociale exclusie gaat om uitsluiting op meerdere gebieden van het maatschappelijk leven. Wat zich stelt in sport, is in sterke mate gerelateerd aan sociale ongelijkheid in andere domeinen, en vloeit voort uit bredere problemen in de samenleving: ongelijke onderwijskansen, huisvestingsproblemen, ongelijkheid op vlak van gezondheidszorg, enzovoort. Dit impliceert dat het sport- en bewegingsbeleid de ongelijkheid niet in haar eentje kan wegwerken, zelfs niet op het vlak van sportparticipatie. Sport is in die zin afhankelijk van andere beleidsdomeinen, en van bredere maatschappelijke evoluties. Toch kan sport hier zeker haar steentje toe bijdragen, door in te zetten op een laagdrempelige sportbeoefening. Algemeen beschouwd wordt de sportsector niet als een traditioneel onderdeel van 'sociaal beleid' gepercipieerd. Toch kan de sportsector, gegeven de centrale plaats die sport heeft ingenomen, niet om een zekere maatschappelijke verantwoordelijkheid heen.

Een belangrijke stap naar een toegankelijker sportbeoefening is het bewust worden van bestaande drempels, en vervolgens het wegwerken ervan waar mogelijk. Het financiële aspect is alvast een belangrijke moeilijkheid (te denken valt aan lidgelden, maar evengoed aan sportuitrusting, of 'sociale kosten' die met sportdeelname gepaard gaan), maar dit is zeker niet de enige hinderpaal. Zo zijn mensen in een maatschappelijk kwetsbare situatie vaak onvoldoende vertrouwd met het aanbod, of gaan zij er op voorhand van uit dat je een hoog niveau moet halen om mee te mogen doen. Een recreatief en laagdrempelig aanbod is cruciaal, alsook het voorzien in toeleiding. Daarnaast is het ook belangrijk om het aanbod zelf in vraag te durven stellen – en de manier waarop dit is georganiseerd - en te vertrekken van de noden en behoeften van alle potentiële sportparticipanten, inclusief kinderen, jongeren en volwassenen die moeilijker te bereiken zijn. Heersende regels, normen en gewoonten in de organisatie van sport, worden sterk bepaald door de middenklasse, en zelden in vraag gesteld. Een lagere sportdeelname is meer dan enkel en alleen een verhaal van drempels. De vraag is ook welk aanbod het beste aan de heersende noden beantwoordt, en op welke manier dit invulling kan worden gegeven. Vragen die zich hierbij opwerpen zijn onder meer unisport versus multisport, vrijblijvend versus strak georganiseerd, of welke rol van ouders van deelnemende kinderen wordt verwacht.

Het moet worden gezegd: het is niet altijd makkelijk om sportdeelname van kinderen, jongeren en volwassenen in een

maatschappelijk kwetsbare situatie daadwerkelijk te faciliteren, en het recht op sport in de praktijk te brengen. Maar wellicht kan investeren in intersectorale samenwerking, en gebruik maken van bestaande expertise van partners, hierbij een belangrijke bron van hulp betekenen. Hierbij kan gedacht worden aan buurtwerk, armoedeverenigingen of jongerenwerkingen. Kortom, organisaties waarbij maatschappelijk werkers een positieve relatie ontwikkeld hebben met mensen uit verschillende doelgroepen. Zij hebben zicht op de noden en gevoeligheden van hun leden, kunnen barrières beter inschatten, en kunnen vooral ook de functie van brugfiguur vervullen. In heel wat gevallen zijn deze samenwerkingen nog vrij 'nieuw' en weinig geïnstitutionaliseerd. Dit vergt inspanningen. Deze zijn desalniettemin noodzakelijk om de sociale ongelijkheid binnen sport stapje voor stapje te reduceren. En werken aan sociale inclusie in sport kan ook een opstap betekenen naar inclusie in de samenleving.

Hanne Vandermeerschen (Hanne.vandermeerschen@faber.kuleuven.be) is als sociologe verbonden aan de onderzoeksgroep Sport- & Bewegingsbeleid van de KU Leuven. Ze werkt momenteel aan een proefschrift omtrent de sportparticipatie en sportkansen van mensen in armoede. Ook de toegankelijkheid van de sportsector staat hierbij centraal. Jeroen Scheerder (Jeroen.scheerder@faber.kuleuven.be) is professor sportbeleid en sportmanagement aan de Faculteit Bewegings- en Revalidatiewetenschappen van de KU Leuven en is het diensthooft van de onderzoeksgroep Sport- & Bewegingsbeleid. Sinds 2014 is hij de voorzitter van de 'European Association for Sociology of Sport'.

Literatuurselectie

- Coalter, F. (2013) Game plan and the spirit level: the class ceiling and the limits of sports policy? *International Journal of Sport Policy and Politics* 5, nr. 1, pp. 3–19.
- Crum, B. (1991). Over versporting van de samenleving. Reflecties over de bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid & Cultuur.
- Scheerder, J. en H. Vandermeerschen (2014) *Beweging in beleid/ beleid in beweging. Het publieke beheer van de sport- en bewegingssector (Management & Bestuur in Sport 4)*. Derde, herziene uitgave. Gent: Academia Press.
- Scheerder, e.a., (2013) *Vlaanderen sport! Vier decennia sportbeleid en sportparticipatie (Sociaalwetenschappelijk onderzoek naar Beweging & Sport 5)*. Gent: Academia Press.
- Sen, A. (2009) *The Idea of Justice*. London: Penguin Books.
- Vandermeerschen, H., S. Vos en J. Scheerder (2013) Who's joining the club? Participation of socially vulnerable children and adolescents in club-organised sports, *Sport, Education & Society*.

Buiten spelen als vrijwilligerswerk

ESSAY Jeroen Vermeulen

De mogelijkheden om in de stad buiten op straat te spelen zijn minder geworden. Een balletje trappen gebeurt vooral op daarvoor speciaal aangewezen pleintjes en veldjes. Professionals uit tal van organisaties organiseren er begeleide sportactiviteiten die vaak ook nog een maatschappelijk doel dienen. Jongeren worden vrijwilligers in hun eigen buurt. Wat betekent dat en wie zijn deze jongeren?

Voetballen op straat is niet meer zo eenvoudig als het ooit was. Spontaan met een bal de straat op, langs de deur gaan bij je vriendjes met de vraag of ze meedoen met een partijtje, met wit krijt doelen tekenen op de muren van een gebouw en bij het licht van de lantarenpalen blijven voetballen tot je naar binnen geroepen wordt. Is dat verleden tijd?

Het is een gegeven dat er steeds minder plek in de stad is voor kinderen om buiten te spelen. Braakliggende terreinen zijn volgebouwd, auto's hebben bezit genomen van de straat. Ruimte is een schaars goed in de stad. Kinderen voetballen tegenwoordig meestal op plaatsen die daarvoor ook bedoeld zijn: op schoolpleinen, in parken, speeltuinen en op aangelegde sportveldjes. Deze locaties maken deel uit van ontwerp en inrichting van de publieke ruimte en zijn dus opgenomen in publiek beleid. De activiteiten van sport en spel zijn bijgevolg een zaak geworden van formele organisaties, zoals van welzijnsorganisaties en commerciële sportaanbieders. De locaties worden dikwijls beheerd, er gelden expliciete regels voor gebruik en er is grote kans dat de plekken omheind zijn. Tevens organiseren professionele begeleiders op vele sportveldjes in steden wekelijks geprogrammeerde activiteiten voor kinderen en jongeren. Bovendien is spelen met een bal in de publieke ruimte niet meer zomaar alleen leuk. Spelen met een bal heet 'sporten' en sporten dient maatschappelijke doelen. Sport is goed voor iets: voor de gezondheid, voor het leren van sociale vaardigheden of voor binding in de buurt. De kinderen en jongeren die spelen op deze sportveldjes treden daarmee tegelijk een organisatieverband binnen. Wat betekent

dat en hoe ziet dat er concreet uit? Het vervolg van dit essay illustreert dit met een casus van de Richard Krajicek Foundation.

Playgrounds van de Richard Krajicek Foundation

Ruim vijftien jaar geleden heeft de toenmalige Nederlandse toptennisser Richard Krajicek een stichting opgericht, de Richard Krajicek Foundation (RKF). Zijn stichting heeft tot doel sportveldjes aan te leggen in stadswijken waar kinderen weinig of geen mogelijkheden hebben om buiten te spelen. De RKF noemt deze veldjes 'playgrounds'. Inmiddels heeft de RKF meer dan 100 playgrounds aangelegd in tal van steden in Nederland, vooral in achterstandswijken. Het zijn sportveldjes die geschikt zijn voor diverse sporten. Er bestaan playgrounds als tennisvelden, maar meestal gaat het om gecombineerde voetbal- en basketbalvelden. Sommige playgrounds zijn speciaal aangelegd, de meeste zijn opgeknapte verwaarloosde veldjes. Zowel het uiterlijk van de playgrounds als de beschikbare faciliteiten zijn divers. De reden hiervoor is dat playgrounds door de RKF, samen met lokale overheden, worden aangelegd in overleg met buurtbewoners. Door de jaren heen is de relatie met de buurt steeds belangrijker geworden voor de RKF. Mede gedragen door, en aansluitend op, beleid van gemeentes en rijksoverheid is de RKF zich met specifieke sportprojecten en -programma's gaan richten op het versterken van sociale cohesie in stadsbuurten en op het vergroten van sociaal kapitaal van jongeren. De playground moet een plek worden van en voor buurtbewoners. De RKF betreft jongeren uit de omliggende buurt bij de organisatie en begeleiding van sport, ondersteund door professionals van welzijnsorganisaties of van lokale sportaanbieders.

In 2006 is de RKF begonnen met het programma 'Krajicek Scholarship'. Hiermee biedt de stichting een financiële ondersteuning aan jongeren die zich vrijwillig inzetten voor de playground in hun eigen buurt. In ruil voor 100 uur vrijwilligerswerk per jaar ontvangen zij van de Richard Krajicek Foundation een studiebeurs van maximaal €1000 per schooljaar. Veel van deze 'scholarshippers' volgen een middelbare

Playground van de Richard Krajicek Foundation in Amsterdam. Foto: Richard Krajicek Foundation

beroepsopleiding tot sportleider. Maar de RKF ondersteunt ook jongeren die geen sportgerelateerde opleiding volgen. In 2013 ontvingen meer dan 160 jongeren zo'n scholarship. Het programma richt zich expliciet op de ontwikkeling van jongeren (door studie en stage), maar ook op het creëren van een verbinding tussen de playground en de buurt. Van de scholarshipers wordt verwacht dat zij deze verbinding maken door sportactiviteiten voor kinderen te organiseren. In het onderzoek dat we hebben verricht naar de maatschappelijke betekenis van het scholarship-programma, verwoordt één van de scholarshipers het als volgt: "De playgrounds zijn niet alleen van mij, de playgrounds zijn van ons allemaal en we proberen ook iedereen er een steentje aan te laten bijdragen. Dat loopt nu goed, iedereen is enthousiast en iedereen wil ook helpen als er iets wordt georganiseerd."

Het gegeven dat deze jongeren in de omgeving van de playground wonen of zijn opgegroeid vergemakkelijkt het leggen van contact: "Ja, ik ben een bekend gezicht, een jongen uit de buurt. Je wordt heel snel als sportleider populair, je krijgt wat meer respect van de jongeren, omdat ze je ook kennen. En ja het geeft ook een goed gevoel voor de jongeren, een bekend iemand, die iets voor hun wil betekenen."

Ze onderhouden contacten met buurtbewoners, maar ook met lokale organisaties als basisscholen en buurthuizen. Door het werk van de scholarshipers worden de playgrounds ontmoetingspunten in de buurt. Tegelijkertijd helpt het doen van vrijwilligerswerk op de playground de jongere om vaardigheden te ontwikkelen in het opzetten en uitvoeren

van sportactiviteiten. En het leidt tot een verbreding van het sociale netwerk omdat het werk vraagt om contacten te leggen met personen en instanties uit de wijk en daarbuiten. Een geïnterviewde scholarshiper geeft een voorbeeld: "De RKF organiseert bijeenkomsten, wat ik heel leuk vind. Je krijgt contacten met andere mensen. Je leert de visie van andere mensen. Bijvoorbeeld een half jaar geleden in Noordwijk waren er mensen die clinics gaven. Ook een voetbaltrainer, wat ik heel leuk vind omdat ik zelf ook trainer ben. Ben ik naar hem toegegaan van 'hoe doe jij dat nou?' Daar heb ik een speciale band mee gekregen. Ik heb er ook een band mee gekregen buiten dit om."

Er is steeds minder plek in de stad voor kinderen om buiten te spelen

Sport en sociaal kapitaal

Het vrijwilligerswerk op de playgrounds helpt de jongere om, in theoretische termen, zijn sociaal kapitaal te vergroten. Het concept 'sociaal kapitaal' speelt een centrale rol in beleid en onderzoek naar de maatschappelijke betekenis van sport. Sociaal kapitaal kan omschreven worden als de voordelen die het gevolg zijn van sociale contacten en netwerken. De gedachte is dat deelname aan sport, of het organiseren

van sport, toegang geeft tot sociale netwerken en daardoor leidt tot maatschappelijke participatie. Van belang daarbij is wel dat deze sociale contacten de mogelijkheid bieden om nieuwe netwerken binnen te treden en dat de hulpbronnen behorend bij deze netwerken verder kunnen helpen in het maatschappelijk leven. Daarbij valt te denken aan opleidingsmogelijkheden of aan kansen op werk. De Amerikaanse socioloog Stanton-Salazar is van mening dat het voor de maatschappelijke ontwikkeling van jongeren uit achterstandsgroepen belangrijk is om sociale banden te leggen met vertegenwoordigers van instituties die op sleutelposities zitten. Deze vertegenwoordigers, die Stanton-Salazar 'institutional agents' noemt, kunnen jongeren steun en toegang geven tot hulpbronnen, die cruciaal zijn voor hun ontwikkeling. In de context van sport kunnen deze 'agents' sportcoaches zijn, andere vrijwilligers in de sport of docenten van opleidingen, jongerenwerkers, en vertegenwoordigers van bedrijven. Hun bereidheid tot steun en hun mogelijkheden om toegang tot netwerken en hulpbronnen te leveren, kunnen de wereld van jongeren op significante manier doen veranderen. De RKF zet juist hier op in door de jonge scholashippers via scholing en bijeenkomsten, naast het vrijwilligerswerk en naast de eigen studie, nog extra mogelijkheden te geven te bouwen aan netwerken en inhoudelijke competenties.

De scholashippers

Sportleiders van de Richard Krajicek Foundation werken als 'institutional agents'. Zij werken ter plekke met de jongeren en kunnen hen bij de RKF voordragen voor een scholarship. Zij begeleiden deze jongeren bovendien in hun vrijwilligerswerk op de playgrounds en treden vaak op als mentoren voor hun studie. Daartoe onderhouden zij ook contact met docenten van de betreffende opleidingen en bemiddelen bij mogelijke conflictsituaties. De scholashippers zelf hebben we tijdens ons onderzoek leren kennen als betrokken jonge burgers die zich in verschillende sociale netwerken begeven. Een goed voorbeeld is Youssef. Hij is een scholashipper die op allerlei gebieden in de sport actief is, maar ook daarbuiten. Hij werkt bij een organisatie voor buurtsportwerk, doet de ALO (Academie voor Lichamelijke Opvoeding) in deeltijd, en werkt als persoonlijk trainer en coach. Bovendien is hij benoemd tot 'sleutelfiguur' van de gemeente Amsterdam ("een brug tussen de jongeren en de gemeente" zoals hij zelf zegt). In die hoedanigheid organiseert hij bijeenkomsten met jongeren uit de buurt en de gemeente. Het is niet per se zo dat deelname in diverse netwerken het gevolg zijn van de scholarship, maar de sport en in het bijzonder de werkzaamheden op de playground zijn voor jongeren als Youssef wel het startpunt geweest van hun persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling.

Hun actief-zijn stelt hen vervolgens in staat deuren te openen voor andere jongeren, soms zelfs letterlijk. Ze worden een spil in de wijk, met invloed en met vermogen om zaken te realiseren die anderen niet kunnen. Dat is hun verworven sociaal kapitaal. Een scholashipper vertelt: "Ik werk in een wijkcentrum. Die gooien we dan open. Het ging steeds eerder dicht. Het leek wel een administratief kantoor. 'Jullie zijn toch een wijkcentrum', zei ik. 'Jullie doen niks en wij moeten maar naar buiten.' Ik was een beetje boos. Nu gaat het weer goed. Inmiddels werken er ook andere mensen. En ik probeer dan weer de zondag te openen voor de jongens. Zodat ze iets te doen hebben."

Door activiteiten op de playground te begeleiden kunnen scholashippers hun passie voor sport uitleven. Maar in de interviews verwoorden ze dat sport voor hen geen doel op zichzelf is. Ze zijn er duidelijk over dat het hen uiteindelijk te doen is om kinderen en andere jongeren te helpen en te begeleiden: "Je praat met sommigen kinderen ook wel over school. 'doe je je best? wat voor cijfers heb je gehaald? Ga je over?' Als ze moeite hebben met huiswerk dan kun je wel helpen. Dan zeg ik kom naar het wijkcentrum en dan kan ik je helpen met vakken die ze moeilijk vinden." Hier speelt het punt dat scholashippers bekend zijn met de kinderen en jongeren uit de eigen buurt en daardoor in staat zijn om een band met ze op te bouwen. Een scholashipper benoemt het als 'bij mij heeft hij een veilig gevoel' in het volgend interviewcitaat: "Als het

Een Scholashipper geeft instructie tijdens een georganiseerde sportactiviteit

iets ernstigs is en ik zie dat die jongen echt in een dip zit, het hoeft niet altijd een probleem te zijn maar als het echt zo iets ergs is, dan laat ik hem niet alleen, om te praten, om hem een veilig gevoel te geven. Hij komt niet zomaar naar mij toe, bij mij heeft hij een veilig gevoel.” Blijkbaar zijn de scholarshipppers – door hun positie en hun werk – in staat onderling vertrouwen tot stand te brengen. Sociaal kapitaal heeft niet alleen een instrumentele kant (wat levert het op in materiële zin), maar ook een morele kant: het verworven sociaal kapitaal versterkt betrokkenheid en binding in de buurt.

De bovengenoemde citaten geven aan dat scholarshipppers een bijzondere positie kunnen innemen ten opzichte van de jongeren in de

buurt die de playgrounds bezoeken. Ze ontwikkelen zich tot voorbeeld voor hen. Scholarshipppers vinden het belangrijk dat ze waardering voor hun werk krijgen, niet in minst van de jongeren die zij op de playground begeleiden. En deze waardering ontvangen ze inderdaad. Eén van hen beschrijft: “Als ik in de wijk fiets of loop met vrienden, dan lopen ze langs en dan groeten ze weet je, een gebaar van respect. En het is niet zo dat ze mijn schoenen moeten kussen maar ze komen langs en ze geven een hand. Dat toont wel wederzijds respect. Als ze iets extra’s willen, een uurtje extra in het wijkcentrum dan probeer ik dat voor ze te regelen. En dat zien ze ook, daarom ook dat respect.”

Het scholarship was voor Youssef belangrijk voor zijn persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling

Het nieuwe buiten spelen

Als buiten spelen een verschijnsel wordt van organisaties, zoals in het geval van sporten op de playgrounds van de Richard Krajicek Foundation, dan valt er functioneel sociaal kapitaal te verdienen. Jongeren op de playgrounds kunnen vrijwilligers worden – scholarshipppers – die via de sport toegang krijgen tot maatschappelijke domeinen en netwerken van educatie en werk. Sport is een middel voor sociale mobiliteit. Deze ontwikkeling in het spelen op straat is goed, omdat het aan jongeren in achterstandswijken nieuwe kansen biedt. Maar het is ook jammer omdat de spontaniteit, creativiteit en vrijheid van ‘lekker buiten spelen’ dreigt te verdwijnen. Of is dat een te romantische gedachte over buiten spelen? Wat blijft, echter, is datgene wat ook wel morele aspect van sociaal kapitaal is genoemd: het gegeven dat je op straat door te spelen en te sporten een band met je vrienden krijgt en dat je voelt dat je deel bent van de buurt waar je woont.

Jeroen Vermeulen (j.vermeulen@uu.nl) werkt als universitair hoofddocent bij het departement Bestuurs- en Organisatiewetenschap van de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek is gericht op de maatschappelijke betekenis van sport voor jongeren, met een bijzondere belangstelling voor de organisatie van sport in de publieke ruimte.

Literatuurselectie

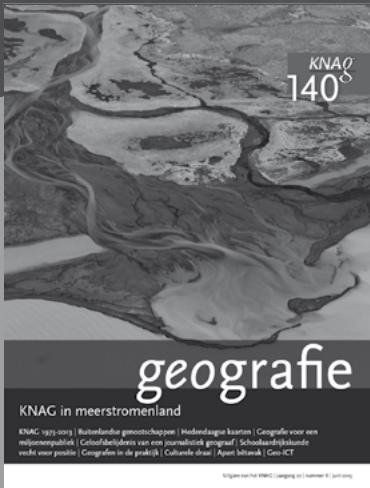
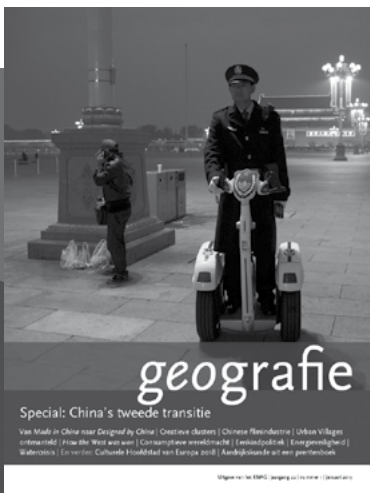
- Spaaij, R. (2011) *Sport and Social Mobility. Crossing Boundaries*. New York: Routledge.
- Vermeulen, J. en P. Verweel (2013) Een voorbeeld voor jongeren in de wijk. De betekenis van de Krajicek Scholarship. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Vermeulen, J. (2011) The bridge as playground: organizing sport in public space. *Culture and Organization* 17, (3): pp. 231-251.
- Verstrate, L. en L. Karsten (2011) The creation of play spaces in twentieth-century Amsterdam: From an intervention of civil actors to a public policy. *Landscape Research* 36 (1): pp. 85-109.

Foto: Richard Krajicek Foundation

geografie

Hèt tijdschrift voor geografen
en studenten geografie

| informatie over actuele ruimtelijke
ontwikkelingen in Nederland en
daarbuiten | reisverhalen | opinies
| achtergrondinformatie | recensies |
columns | geografische agenda
| interviews | nieuwsberichten |
boekbesprekingen | aanbiedingen ...

Geografie verschijnt negen keer per jaar en kost studenten slechts
€ 34 per jaar, aio's en oio's betalen € 70,50 (normale prijs € 94,50 per
jaar). Het lidmaatschap van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig
Genootschap (KNAG), het belangrijkste netwerk voor geografen in
Nederland, is bij de prijs inbegrepen.

Kijk op www.geografie.nl of bel
030 7115 110 voor een abonnement.
Een welkomstcadeau ligt klaar!

KNAG

Voetballen voor vrede in Noord-Glasgow

CASUS Jorn Koelemajj

Het Schotse Glasgow kampt al decennialang met bovengemiddeld veel jeugdbendes en geweldsincidenten. De onderlinge rivaliteitsgevoelens tussen buurten, en de territorialiteit die daarmee samenhangt, zijn vandaag de dag nog steeds hardnekkig. Liefdadigheidsinstellingen proberen met behulp van voetbaltoernooien en andere sportactiviteiten een neerwaartse spiraal van negatieve buurteffecten en sociale uitsluiting te voorkomen.

Voor mijn masterscriptie deed ik in het najaar van 2012 onderzoek naar de relatie tussen territorialiteit en sociale uitsluiting onder jongeren. Gedurende een periode van vier maanden ben ik veelvuldig aanwezig geweest in de wijk Possilpark om te praten met jongeren, buurtwerkers en beleidsmakers. Possilpark is een wijk in Noord-Glasgow die hevig gestigmatiseerd wordt door verschillende groepen 'Glaswegians.' De buurt wordt bestempeld als 'gevaarlijk' en 'asociaal', en staat voor velen bekend als 'het centrum van drugshandel.' Volgens de 'Scottish Index of Multiple Deprivation' uit 2012 geldt Possilpark als de op een na meest gedepriveerde wijk van het land. De wijk verschilt echter niet of nauwelijks met de omliggende wijken wat betreft de mate waarin de lokale jeugd, en dan vooral jongens tussen 11 en 17 jaar, bevangen zijn door territorialiteit. Dit betekent dat jongeren zich zo sterk met hun geografisch afgebakende buurt identificeren dat deze door hen geclaimd wordt en daarnaast letterlijk verdedigd wordt tegen anderen. Buurten worden veelal begrensd door een spoorlijn, een park, een brede weg, of in het geval van Possilpark, een kanaal.

De rivaliteit tussen buurten is vaak bepaald door een erfenis uit het verleden. Deze rivaliteit gaat meestal jaren terug en wordt in stand gehouden door de nieuwe generaties die 'negatieve' rolmodellen hebben in vaders, ooms of bekende figuren uit de buurt met een bepaalde reputatie. Hoewel in Glasgow veel rivaliteiten en jeugdbendes voortkomen uit de religieuze tegenstelling tussen protestanten en

katholieken, speelt dit in het noorden van de stad vandaag de dag nauwelijks nog een rol. Territorialiteit lijkt vooral te zijn ontstaan op basis van een door de jaren opgebouwde traditie en reputatie. Daarnaast kunnen culturele, etnische en sociaal-economische factoren mogelijk een rol spelen bij het ontstaan ervan. Territorialiteit ontstaat immers eerder in buurten waar de sociale mobiliteit over generaties gering is.

Onzichtbare muren

Uit de gesprekken die ik voerde bleek dat blootstelling aan geweld voor de jongeren in Possilpark eerder regel dan uitzondering is. Als gevolg hiervan zijn velen vaak bang om zich buiten de onzichtbare muren, die hun eigen veilige buurt begrenzen, te begeven. Als dit al gebeurt, wordt er vaak voor gekozen dit met een grote groep te doen. Ook jongeren die stellig verklaarden niets met deze territoriale rivaliteit te maken wilden hebben ontkomen er niet aan. Dit bleek toen een van mijn respondenten een aantal weken na ons interview plotseling door een aantal leeftijdsgenoten in een aangrenzende buurt belaagd werd en met messteken moest worden afgevoerd naar het ziekenhuis.

Blootstelling aan geweld is voor jongeren in Possilpark eerder regel dan uitzondering

De diepgewortelde cultuur van territorialiteit heeft een grote impact op het sociale perspectief onder jongeren in Noord-Glasgow. Sociale netwerken en mobiliteit worden sterk belemmerd door het feit dat hun leven zich noodgedwongen zo lokaal afspeelt. Daarnaast zijn er nog talloze andere negatieve buurteffecten op te noemen waar territorialiteit een wederkerig effect op lijkt te hebben. Door de over het algemeen uniforme en lokaal georiënteerde sociale contacten bestaat het risico van

De Westercommon flats zijn de grote blikvanger in het westen van Possilpark, dat verder voornamelijk uit laagbouw bestaat.

Foto: Jorn Koelemaj

'sociale besmetting'. Dit wil zeggen dat door groepsdruk afwijkend gedrag al snel als de norm wordt beschouwd. Verder wordt het eerder genoemde negatieve stigma dat in heel Glasgow aan Possilpark kleef niet snel bijgesteld wanneer deze jongeren niet of nauwelijks in contact komen met leeftijdsgenoten uit andere delen van de stad. Dit alles draagt negatief bij aan de mate van sociale uitsluiting onder de meerderheid van de individuen uit deze groep. Veel jongeren hebben amper een idee van de mogelijkheden die de stad hen te bieden heeft op het gebied van werk, recreatie en educatie, of lijken zich te hebben neergelegd bij het feit dat veel dingen niet voor hen zijn weggelegd.

De diepgewortelde cultuur van territorialiteit heeft grote impact op het sociale perspectief

Voetbal als verbindende factor?

Toch lijkt er voorzichtig aan verandering te komen in de situatie in Noord-Glasgow. Dit is in grote mate te danken aan de organisatie 'A&M Training', een door de gemeente en andere partners gefinancierde liefdadigheidsinstelling die erop gericht is jongeren positieve impulsen te geven en ze te stimuleren in hun persoonlijke ontwikkeling. Eén van de belangrijkste activiteiten die door A&M georganiseerd wordt is de 'Friday Night Football League': een competitie waarbij verschillende buurten het op vrijdagavond tegen elkaar opnemen op het voetbalveld. Dit vindt plaats onder leiding van een coach en een scheidsrechter, beiden afkomstig van A&M. Op deze manier kunnen jongeren elkaar op een

informele manier beter leren kennen, en leren ze op een sportieve en respectvolle manier met elkaar om te gaan. De ambitie van A&M is dat er zo meer wederzijds vertrouwen ontstaat en geweldsincidenten voortkomend uit territorialiteit op den duur zullen afnemen. Het heeft er alle schijn van dat deze projecten inderdaad hun vruchten afwerpen. De bedenkelijke gedragsnormen onder jongeren in een buurt als Possilpark worden langzaam maar zeker verbeterd. Bij ernstige misdragingen worden jongeren bijvoorbeeld voor kortere of langere tijd geschorst en dus uitgesloten van deelname. De competitie heeft inmiddels zoveel status verworven in Possilpark dat het gros van de deelnemers er alles aan doet dit te voorkomen. Op deze manier leren de soms nogal opvliegende en grofgebekte jongeren zichzelf steeds beter te beheersen, ook buiten het voetbalveld. Waar voetbalwedstrijden tussen lokale clubs elders in de wereld juist vaak zorgen voor territorialiteit, rivaliteit en agressie, leidt de door A&M opgezette competitie er dus juist toe dat de verstoorde verhoudingen enigszins worden genormaliseerd.

Hoewel niet alle jongeren uit – bijvoorbeeld – Possilpark door A&M bereikt worden, lijkt deze aanpak inderdaad succesvol. De meerderheid van de jongeren is enthousiast en dit leidt in veel gevallen tot persoonlijke ontwikkeling: zelfbeheersing, zelfvertrouwen en respect voor de ander zijn slechts een aantal voorbeelden hiervan. In de buurten waarin A&M actief is, zijn het aantal meldingen van vandalisme, overlast en alcoholgebruik onder jongeren bovendien aantoonbaar afgenomen.

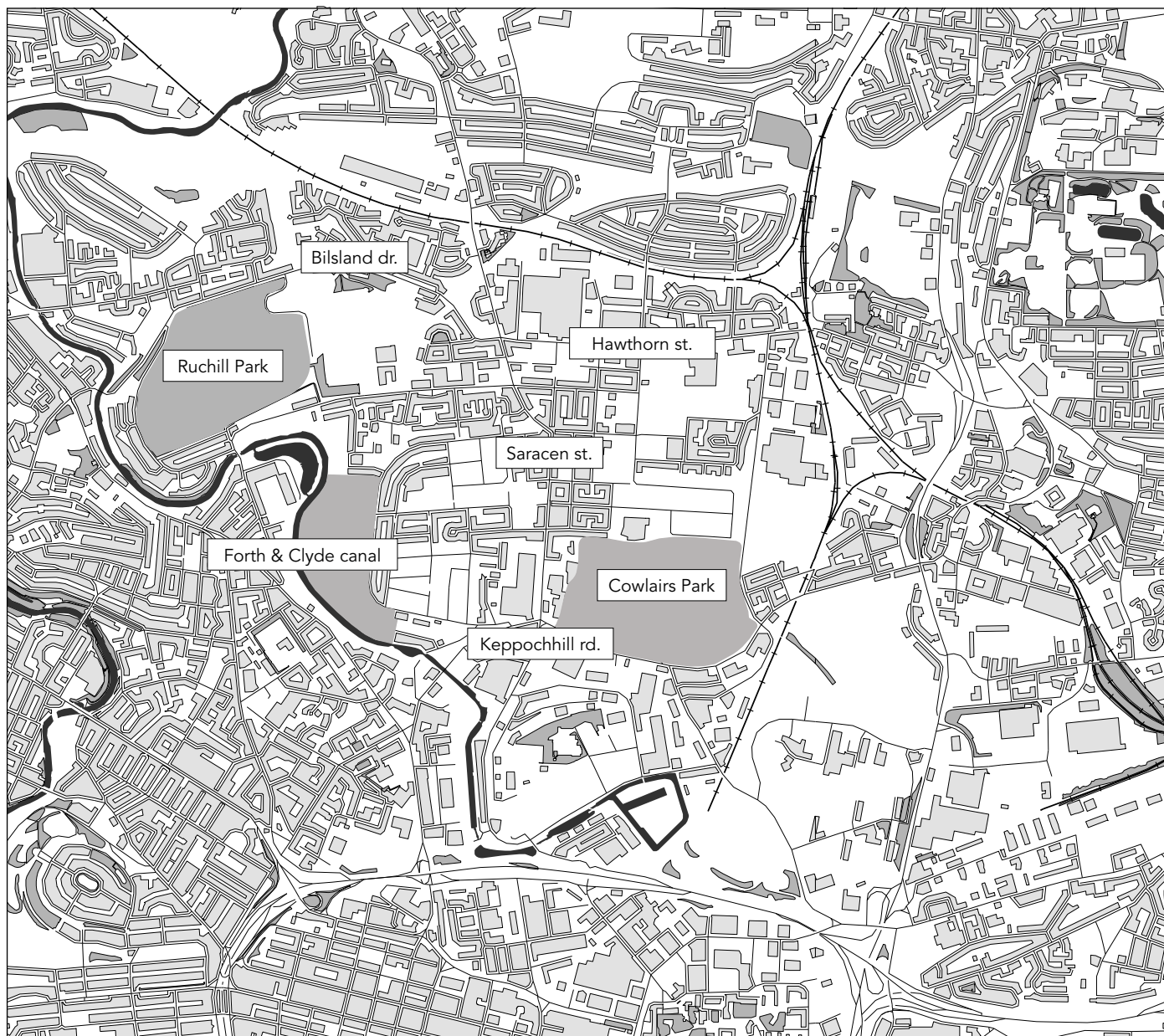
Ten tijde van mijn onderzoek was het helaas nog steeds het geval dat de jeugd uit Possilpark, hoewel ze klachten hadden over de kwaliteit van de sportfaciliteiten in eigen wijk, weigerden om gebruik te maken van het veel betere veldje in het nabijgelegen Springburn. De doelen die A&M zich stelt zijn dan ook ambitieus: de sociale problematiek is dermate diepgeworteld dat de problemen niet binnen een paar jaar kunnen worden opgelost met een voetbalcompetitie. Toch is het van fundamenteel belang voor beleidsmakers in steden overal ter wereld om territorialiteit waar mogelijk te signaleren en aan te pakken. Met behulp van sport kan dit probleem aan banden worden gelegd. Behalve het normaliseren van ruimtelijke verhoudingen kan sport tevens zorgen voor persoonlijke ontwikkeling. Hierdoor zijn jongeren uit achterstandsbuurten gemakkelijker in staat contact te leggen met mensen buiten hun eigen, veilig begrensde, wereldje. Dit zal helpen sociale uitsluiting op veel manieren tegen te gaan, terwijl het sociale mobiliteit juist zal bevorderen.

Jorn Koelemaj (Jorn.Koelemaj@UGent.be) is al academisch assistent en promovendus Sociale en Economische Geografie verbonden aan de Universiteit Gent.

Literatuurselectie

Kintrea, K., J. Bannister en J. Pickering (2010) Territoriality and disadvantage among young people: an exploratory study of six British neighbourhoods. *Housing and the Built Environment*, nr. 25, pp. 447-465.

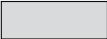

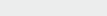
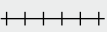
Kintrea, K. en N. Suzuki (2008) Too much cohesion? Young people's territoriality in Glasgow and Edinburgh. In: Flint, J. en D. Robinson (2008) *Community Cohesion in Crisis?* Bristol: The Policy Press. pp. 199-218.

De ligging van Possilpark, net ten noorden van het centrum van Glasgow. Bron: Ordnance Survey OS OpenData.

Door: Jorn Koelemaj en Lars van Hoeve

Legenda

	Bebouwing	
	Water	1:20.000
	Groen / park	
	Straten	
	Spoor	

Possilpark is niet alleen mentaal, maar ook fysiek duidelijk afgebakend door middel van duidelijke grenzen. Zoals op deze kaart te zien is vormt het Forth & Clyde Canal de westelijke grens, Keppochhill Road de zuidelijke, en zijn Bilsland Drive en Hawthorn Street de noordgrens. Aan de oostelijke rand vormt de spoorrails de fysieke barrière. Verder bevinden zich aan de randen van de wijk een drietal matig onderhouden parken. Op de kaart valt verder op hoe laag de dichtheden in Possilpark zijn vergeleken met het centrum van de stad. Zowel ten westen als ten oosten van Saracen Street (de centrale winkelstraat) liggen veel open, braakliggende stukken grond.

Onafhankelijk en transparant: crowdbased rankings

CASUS Clemens de Olde

De opkomst van het internet heeft niet alleen gezorgd voor nieuwe digitale ruimtes, websites herordenen ook de fysieke ruimte. Het fenomeen cityrankings bestaat al een eeuw maar het internet heeft mogelijk gemaakt dat die rankings crowdbased worden. AGORA werpt licht op dit nieuwe ruimte-ordenend medium.

Internationale ranglijsten vormen al zeker dertig jaar een kleine industrie, of het nu gaat om 'cityrankings', het meten van levenskwaliteit, of de kosten van levensonderhoud. Nieuw is dit 'ranken' dus niet. Al vroeg in de twintigste eeuw verschenen er almanakken over bijvoorbeeld de beste plaats om met pensioen te gaan. Door de opkomst van het globaliseringsparadigma in de jaren zeventig zijn rankings nu echter een modern product geworden. Niet alleen grote consultancybedrijven zoals Mercer en Cushman & Wakefield ontwikkelen allerhande ranking-producten, ook de wetenschap doet mee. Het bekendste voorbeeld is Richard Florida die een hele productlijn heeft gebouwd rondom zijn 'creative cities'.

Gebruikers krijgen een 'warm fuzzy feeling' dat ze andere expats geholpen hebben

De betekenis van deze ranglijsten moet niet onderschat worden. Recruitmentsbedrijven gebruiken ze om de hoogte van de vergoeding voor expats te bepalen. Stedelijke overheden kijken met argusogen naar hoe hun stad zich kan meten met vergelijkbare steden en de pers maakt dankbaar gebruik van de nieuwswaarde van jaarlijks gepubliceerde ranglijstjes. Deze ranglijsten kun je zien als een techniek die de globale ruimte leesbaar maakt.

De afgelopen vijf jaar heeft op ranking-gebied een innovatie plaatsgevonden. Naast de ranglijsten van de grote bedrijven is een aantal websites opgericht dat lijsten publiceert op basis van data die door internetgebruikers wordt aangeleverd. Deze 'crowdbased rankings' leveren allerlei informatie, waaronder miljoenen prijzen van producten in steden over de wereld. Met één druk op de knop kunnen gebruikers talloze steden vergelijken aan de hand van criteria die zij belangrijk vinden. De sites worden druk bezocht en zijn inmiddels ook ontdekt door de pers en bedrijven.

Nieuwsgierig naar dit nieuwe ruimte-ordenend medium skypete AGORA deze zomer afzonderlijk met twee oprichters van crowdbased ranking-websites: Mladen Adamovic van numbeo.com en Gerardo Robledillo van expatistan.com. We vroegen naar hun beweegredenen om te beginnen met een crowdbased ranking, de manier waarop de rankings worden opgesteld en hun visie op deze vorm van data verzameld door de 'crowd'.

Transparantie en structuur

De oprichters worden beiden gedreven door de ondoorzichtigheid van de indexen van de grote bedrijven. Deels omdat deze bedrijven geen inzicht geven in data en methodologie, maar ook omdat de grote bedrijven vertrouwen op panels van op voorhand gescreende gebruikers of direct betalen voor prijsinformatie. Die panels zijn doorgaans homogene groepen waardoor de data flink vertekend kan zijn. Ook fora gericht op expats bieden geen soelaas om betrouwbare informatie te vinden, de informatie is te fragmentarisch of gewoonweg verouderd. Het grote voordeel van crowdbased data is daarentegen dat het altijd actueel en zelfcorrigerend is.

Mladen vertelt in het begin van het interview dat hij zelf van plan was naar het buitenland te verhuizen, maar dat hij nergens officiële informatie over de prijzen wereldwijd kon vinden. Wat is bijvoorbeeld een normaal netto salaris en hoeveel is geld waard? "Ik wilde graag zelf gestructureerde data hebben die ik kon vergelijken en zo kwam ik op het idee. Numbeo is opgericht in 2009 en was de tweede site in zijn soort. De eerste vergelijkingssite voor kosten van levensonderhoud stamt uit 2003, maar die bood geen gestructureerde informatie. Om dit crowdbased te doen leek dan ook de meest logische optie zodat mensen zelf data in kunnen voeren in een gestructureerd format." Hij begon met de kosten voor levensonderhoud, maar ging al snel ook data verzamelen over vastgoed, voedsel, taxiprijzen en hotelprijzen. Over het onderscheid met de traditionele rankings zegt hij: "Het belangrijkste verschil tussen wat ik doe ten opzichte van de traditionele bedrijven die ranglijsten publiceren is de transparantie van de data en methodologie. Zo heb ik gehoord dat niet alle rekruteringsbedrijven blij zijn met numbeo omdat ze denken dat het mensen aanzet om te vragen om loonsverhoging, ook dat is een vorm van transparantie."

Het bleef niet alleen bij prijsinformatie: "Geld is niet alles, informatie over prijzen is belangrijk voor onderdak, voedsel en eerste levensbehoeften, maar daarna zijn andere dingen ook belangrijk. Zoals algemeen welzijn, voel je je welkom? Hoe is het culturele leven? Vind je het klimaat prettig? Er zijn verschillende redenen waarom mensen verhuizen."

De beter betaalde expats zoeken vaak manieren om gezinsleven te combineren met hun veeleisende banen. Omdat ze moeilijker aansluiten bij lokale diensten is privé-dienstverlening een onderdeel van het expat-leven. Foto: Michael Davis-Burchat

Gerardo heeft zijn website eveneens gestart vanuit een concrete vraag, maar ook uit overtuiging:

“Expattistan is gebouwd om een heel specifiek probleem op te lossen: ik verhuis naar die stad, hoeveel geld heb ik dan nodig? Ik ben de website begonnen omdat ik zelf een expat ben, daar komt ook de naam vandaan. De betrouwbaarheid van de data was één van de redenen om de site te beginnen. Mijn grootste probleem toen ik de site begon was dat ik geen gegevens kon vinden die ik zelf kon controleren.” Gebruikers van over de hele wereld voeren prijzen in. Op expattistan zijn gemiddelde prijzen zichtbaar; gebruikers kunnen zelf de informatie interpreteren.”

Gebruikers, bewoners, expats

Wie gebruiken de sites? De oprichters vertellen dat het in de eerste plaats gaat om professionals die net als zij zelf overwegen in een ander land te gaan werken. De grootste groep gebruikers is echter vooral recreatief, het is erg leuk om te kijken of jouw stad duur of goedkoop is ten opzichte van andere, bijvoorbeeld een vakantiebestemming, en voor je het weet blijf je een uur plakken. Maar de site staat of valt bij mensen die prijzen invoeren. Gerardo stelt dat hij erg verrast was door het

enthousiasme van gebruikers om dat te doen: “Het zijn er duizenden per dag. Dat hangt er ook vanaf of de site die dag in het nieuws verschenen is. Ongeveer één op de honderd bezoekers komt terug naar de site en voert prijzen in. De professionele groep voert meer data in. Zij halen waarschijnlijk waarde uit de site en willen dan ook iets terugdoen.”

De meeste bezoekers van de sites komen uit India en de VS, bij numbeo is India dan ook het land waar de meeste data wordt ingevoerd. Mladen verklaart dat door de zorgen over het prijspeil, de kennis van het Engels en een grote beschikbaarheid van internet in dat land. Voor expattistan komen relatief veel bijdragen uit Zuid- en Centraal Amerika en Oost- en Centraal Europa. Ook Gerardo wijst op taal en culturele factoren als verklaring voor de lage participatie in sommige landen, zoals China. Hij legt ook uit dat niet in elk land de prijzen van precies dezelfde producten relevant zijn. “Daar is bijvoorbeeld rijst in plaats van brood het basisvoedsel. Dat zijn beperkingen waardoor vergelijken soms lastig is.”

Beide oprichters putten uit wetenschappelijk onderzoek om hun prijscategorieën te definiëren. Mladen haalt ze uit sociologisch onderzoek, veel van de universiteit van Milton Keynes, en uit de rapporten van Mercer, dat verklaart waarom de prijsindex van Numbeo zich, net als

Sri Lankaanse expats in Koeweit. Foto: Dimuth Perera

Expatistan.com

Opgericht	2009
Oprichter	Gerardo Robledillo, Praag
Aantal prijzen	979.000
Aantal steden	1.845
Aantal gebruikers	271.000
Focus	Cost of Living
Medewerkers	1

Numbeo.com

Opgericht	2009
Oprichter	Mladen Adamovic, Belgrado
Aantal prijzen	1.471.075
Aantal steden	4.716
Aantal gebruikers	172.245
Focus	Cost of Living en diverse andere
Medewerkers	2

die van Mercer, verhoudt tot de prijzen in New York. Gerardo richt zich op zijn beurt op OECD-rapporten en indicatoren van nationale statistische bureaus. Ondanks die gezaghebbende bronnen blijft het meten van de kosten voor levensonderhoud erg relatief. De sites richten zich specifiek op expats en er moet een vertaalslag gemaakt worden naar die levenswijze. Gerardo: "Elke stad heeft zijn eigen kleine 'expatistan', zijn eigen hoekje waar expats rondhangen met hun eigen leefstijl die anders is dan die van de locals. De vergelijkingen op de site zijn daarop gebaseerd. Er ontstaat een probleem wanneer mensen die expat-leefstijl extrapoleren naar de doorsnee bewoners. Vooral in de massamedia zie je veel commentaren als 'maar je hóeft toch niet in het stadscentrum te wonen?' of 'je hoeft niet elke dag buiten de deur te lunchen.' Dat is de verwarring tussen het leven van een local en dat van de expat. Expats leven in een andere context. Dat leidt dan tot simpele koppen als 'London is 50 procent duurder dan Berlijn' en daar worden mensen boos over."

Gebruik door bedrijven

De data worden niet alleen gebruikt door particulieren, ook bedrijven en de pers weten de crowdbased ranking sites inmiddels te vinden. De oprichters moeten daar rekening mee houden, zo is er de kwestie van eigendom. Mladen: "We publiceren de data gratis onder twee licenties, zowel voor commercieel als niet-commercieel gebruik." Hij maakt zich wel eens zorgen over misinterpretatie, "(...) maar ik probeer data aan te bieden van zo hoog mogelijke kwaliteit en dat zo transparant mogelijk. Er

is ook een bijbedoeling: met de statistieken over verkeer en vervuiling wil ik ook de aandacht vestigen op het brandstofverbruik en gebruik van grondstoffen.”

Ook Gerardo wil dat er verwezen wordt naar de bron van de data als ze door andere partijen wordt gebruikt. Ook al is de data zelf gratis, hij ziet er wel de commerciële waarde van in: “Recent hebben bijvoorbeeld de BBC en de Financial Times gepubliceerd over mijn data. Zo bereikt de data miljoenen mensen die ik alleen nooit had kunnen bereiken. Het gebruik door bedrijven als HSBC en Deutsche Bank zie ik als academisch en dat is mooi omdat het de geloofwaardigheid van mijn data verhoogt.”

Een nieuwe vorm van exploitatie?

Nu crowdsourcing mainstream begint te worden zwelt ook de kritiek aan. Sommige sociale wetenschappers zijn van mening dat het een nieuwe vorm van uitbuiting vormt. De crowd wordt immers niet betaald voor haar werk maar levert wel een product dat door bedrijven verkocht wordt. Als illustratie wordt vaak het systeem van productrecensies op grote multimediasites als Amazon genomen, door crowdsourcing nemen de klanten dienstverlening over die voorheen door een professionele verkoper geleverd werd.

Deze opvatting is ook bekend bij de ondernemers. Gerardo is het er echter niet mee eens, “Ik vind dat wij als sites die kosten voor levensonderhoud in kaart brengen het concept van crowdsourcing niet misbruiken omdat we onze informatie gratis aanbieden. Mensen helpen ons en elkaar want aan het eind van de rit is de data gratis beschikbaar.”

Er is weliswaar geen beloning voor het bijdragen maar “gebruikers krijgen wel het ‘warm fuzzy feeling’ dat ze andere expats geholpen hebben met hun vergelijking. Dat je iets kunt rechtzetten wat verkeerd was op het internet kan ook een sterke motivatie zijn.”

Ook op numbeo krijgen mensen geen beloning. Mladen kan zich wel inleven in de kritiek, maar wijst ook op de grenzen daarvan: “In mijn optiek is crowdsourcing heel beperkt, niemand gaat natuurlijk van stad naar stad om de allerbeste informatie voor deze site te verzamelen omdat er geen beloning tegenover staat. Ik kan ook niet van gebruikers verwachten dat ze een grote hoeveelheid data invoeren over een langere periode.” Hij probeert soms wel iets terug te doen voor zijn gebruikers: “Sommige gebruikers krijgen een persoonlijk bedankje, als ze bijvoorbeeld een mail hebben gestuurd met uitleg over de prijzen in hun land. Eén erg behulpzame gebruiker heb ik een voetbalshirt van het Servisch nationaal elftal gestuurd, omdat hij die verzamelde. Maar de belasting op het verzenden van artikelen naar het buitenland maakt het onmogelijk om dat op regelmatige basis te doen.”

Niet alle rekruteringsbedrijven zijn blij met numbeo

The place to be

De lijsten van de grote consultancybedrijven geven al jaren vergelijkbare resultaten. Canadese en Australische steden voeren de top-tien ranglijsten aan en worden vaak aangevuld met Wenen als Europa’s meest aantrekkelijke stad om te leven. Omdat de ondernemers zelf het dichtst op de data zitten vroegen we ze ook om hun mening, op welke plek zouden zij het liefst willen wonen? Gerardo’s antwoord is heel beslist. De steden van Centraal- en Oost-Europa bieden op dit moment een goede mix van een modern stedelijke omgeving, relatief lage kosten voor levensonderhoud en werkgelegenheid. Hij pleit daarbij voor zijn eigen woonplaats: “In die regio zou ik nergens anders willen zijn dan Praag.” Mladen wijst er echter op dat de kosten voor levensonderhoud natuurlijk niet alles zeggen: “Er is zó veel om rekening mee te houden naast prijzen. Immigratiewetgeving, uiteenlopende belastingstelsels, het klimaat en de openheid van de lokale bevolking voor buitenlanders.” Voor hem speelt ook dat Servië nog geen EU-lid is waardoor zijn Europese mobiliteit beperkt blijft. Zijn opmerkingen laten zien dat deze rankings wel gezien kunnen worden als een globaliseringproces maar dat andere scheidslijnen daarmee niet opgeheven zijn.

Ten slotte zijn we nieuwsgierig naar de toekomst. Mladen is voorzichtig, maar Gerardo is enthousiast. Omdat de mobiliteit van mensen nog altijd toeneemt denkt hij dat de interesse in kosten voor levensonderhoud zal stijgen. Voeg dat bij een wereldwijd toenemend internetgebruik en de toekomst voor de crowdbased ranking-websites ziet er stralend uit.

Clemens de Olde (clemens.deolde@uantwerpen.be) is promovendus aan de Universiteit Antwerpen en redacteur van AGORA.

Duurzaam handelsmerk voor Oud-Berchem?

CASUS Ruth Wauters

Gentrificatie en immigratie zijn veelbesproken thema's. Ruimtelijk komen ze niet zelden in éénzelfde buurt voor. Voor de stationsbuurt van Oud-Berchem in Antwerpen is dit samengaan een handelsmerk. Maar, hoe duurzaam is deze symbiose?

De stationsbuurt van Oud-Berchem ligt in de negentiende-eeuwse gordel van Antwerpen en functioneert sinds de jaren zestig van de vorige eeuw als aankomstplaats voor immigranten van Turkse en Marokkaanse afkomst. Meer recent is Oud-Berchem ook de aankomstbuurt voor Oost-Europeanen en andere nationaliteiten. De meerderheid van de toestroom aan eerste generatie immigranten behoort tot de laagste inkomensklassen en is laaggeschoold. Al sinds halverwege de jaren tachtig wil de stad Antwerpen het imago van de buurt opkrikken door ook de Belgische middenklasse naar de buurt toe te trekken. Dit beleid droeg bij tot de gentrificatie van de buurt: zowel fysiek als socio-economisch is de buurt 'opgewaard' door de inwijking van mensen met een hoog inkomen of opleidingsniveau. Vandaag lijken gentrificatie en 'de aankomstbuurt' probleemloos samen te bestaan in Oud-Berchem. Het is een 'hippe' buurt geworden, waar retro-café'tjes, Marokkaanse groentewinkels, Turkse bakkers en Poolse supermarktjes conflictloos zij aan zij liggen.

Het verhuren van woningdelen is voor Turkse eigenaars big business geworden

Duurzame symbiose?

Maar is het mogelijk dat een buurt op termijn blijft functioneren als een 'aankomstbuurt' voor nieuwe immigranten en tezelfdertijd de middenklasse verwelkomt in een proces van gentrificatie?

Hoewel het op het eerste zicht lijkt alsof er in Oud-Berchem geen spanningen bestaan tussen de twee bevolkingsgroepen, is het samengaan van de processen 'aankomstbuurt' en 'gentrificatie' niet vanzelfsprekend. Juist toegekomen immigranten hebben namelijk op verschillende vlakken heel andere noden en wensen dan de Belgische middenklassen. Nieuwe immigranten zijn bijvoorbeeld vooral op zoek naar goedkope huurwoningen, terwijl de middenklasse vooral uitkijkt naar (betaalbare) koopwoningen om te renoveren. Een aankomstbuurt wordt daarnaast gekenmerkt door een bepaalde winkelinfrastructuur die verschilt van de infrastructuur die typisch geassocieerd wordt met gentrificatie. Bovendien vraagt de aanwezigheid van nieuwe immigranten en de middenklasse een andere beleidsaanpak. Als een buurt op een duurzame manier wil functioneren als aankomstbuurt voor nieuwe immigranten én tegelijkertijd gentrificatie wil ondergaan, zal die buurt op de diverse noden en wensen van beide bevolkingsgroepen moeten inspelen.

Dit artikel gaat in op de vraag of Oud-Berchem beide bevolkingsgroepen in voldoende mate accommodeert om blijvend beide processen te kunnen handhaven. Dit is onderzocht op basis van analyse van statistisch materiaal, beleidsdocumenten, een literatuurstudie en interviews. Eerst wordt de huisvestingsmarkt onder de loep genomen, aangezien dit bij uitstek het domein is waar spanningen tussen de verschillende bewonersgroepen zich manifesteren. Daarna staat de rol die het beleid gespeeld heeft bij de symbiose tussen gentrificatie en immigratie centraal. Enerzijds kan de lokale overheid een actieve rol spelen in het aantrekken van nieuwe immigranten en/of mensen die tot de middenklasse behoren. Anderzijds kan het beleid ingrijpen wanneer door concurrentie van beide groepen verschillende belangen in het gedrang komen.

Aantrekkelijk goedkoop!

In de jaren zestig tot en met de jaren tachtig was het woningbestand van Oud-Berchem zwaar verloederd. Uit veldwerk blijkt dat in de jaren tachtig niet minder dan twee derde van de gebouwen in een middelmatige tot zeer slechte staat verkeerde en dat meer dan 13 procent van de gebouwen geheel of gedeeltelijk leeg stond. Pas toegekomen immigranten waren aangetrokken tot de verloederde woningen omwille van hun lage prijzen, die de aankomstbuurt in Oud-Berchem mogelijk maakten. Nieuwe immigranten gingen in eerste instantie op zoek naar een huurwoning, maar er werden ook woningen gekocht. Daarvan getuigt het aanzienlijke aantal Turkse huiseigenaars dat vandaag in de buurt te vinden is. Turkse families kochten hun schamele en goedkope woningen op om zich te beschermen tegen stijgende huurprijzen. De huizen werden opgedeeld om onderdak te bieden aan verschillende families. Echter, door het opkopen van hun woningen verminderde de beschikbaarheid van woningen voor de toekomstige middenklasse. Dit kan verklaren waarom gentrificatie tussen 2001 en 2006 in sommige delen van de buurt stagneert of zelfs afneemt.

De nieuwe middenklasse daarentegen was initieel (begin jaren negentig) vooral aangetrokken door de grote negentiende-eeuwse herenhuizen. Vanaf het einde van de jaren negentig worden ook de kleinere arbeiderswoningen die in een slechte staat verkeren aantrekkelijk

'De Kornél', een recent geopende koffiebar en 'co-working atelier', wordt in de eerste plaats bezocht door mensen van de middenklasse.

Foto: Ruth Wauters

voor jonge hoogopgeleiden die op zoek zijn naar een betaalbare woning. De woningen worden aangekocht en gerenoveerd. Dit vermindert het aantal woningen dat beschikbaar is voor de net toegekomen immigranten, zeker als het voormalige huurwoningen of opgedeelde woningen betreft. Daarbij komt dat de stijgende vraag naar woningen door de gegoede middenklasse al sinds de jaren tachtig de huur- en koopprijzen opdrijft, zodat ze geleidelijk onbetaalbaar worden voor nieuwe immigranten. Vanaf 2000 verliezen delen van de wijk dan ook hun functie van aankomstbuurt.

Turks matras te huur

Toch is het zo dat de aankomstbuurt in sommige delen van de wijk wél standhoudt, en zelfs na het jaar 2001 weer een beetje toeneemt. Dit is het geval in straten waar gentrificatie stagneert of afneemt, waar de Turkse gemeenschap sterk vertegenwoordigd is én in straten die bovendien gekenmerkt worden door de grootste instroom van Turkse immigranten tussen 1996 en 2001. Hoe slaagt men erin om – in een

klimaat van alsmaar stijgende huisprijzen en steeds minder beschikbare woningen – ruimte te creëren om nieuwe immigranten in Oud-Berchem te blijven ontvangen?

De eerste generatie Turkse eigenaars speelt daarin een belangrijke rol. Met praktische en juridische hulp van de tweede generatie hoogopgeleide Turken verhuren Turkse huiseigenaars vrijgekomen verdiepingen, kamers, of zelfs matrassen voor een 'zacht prijsje' aan nieuwe immigranten. Op die manier vergroten ze het aanbod aan goedkope verblijfsplaatsen en houden zij de aankomstbuurt voor nieuwe immigranten in stand.

Het is de vraag of deze praktijk de aankomstfunctie van een buurt op een duurzame manier in stand houdt, want het verhuren van woningdelen is voor de Turkse eigenaars in Oud-Berchem big business geworden. Zodra de nieuwe landlords kapitaalkrchtig genoeg zijn om hun woningen te renoveren en hun appartementen voor een voldoende meerprijs te verhuren of te verkopen aan de gegoede middenklasse, zullen ze het niet nalaten dit te doen. Op deze manier kan de beschikbaarheid van

Een deel van de Statiestraat-Driekoningenstraat, de centrale winkelstraat in de wijk. Etnische ondernemingen kleuren het straatbeeld.

Foto: Ruth Wauters

woningen voor nieuwe immigranten opnieuw afnemen, en die voor middenklasse weer toenemen. De Turkse eigenaars die de aankomstfunctie van delen van de buurt tegenwoordig in stand houden, kunnen op die manier de nieuwe drijfveer zijn achter gentrificatie van de buurt. Het is nog onduidelijk of dit al het geval is.

Beleid: een belangrijke medespeler

Spanningen tussen de processen 'gentrificatie' en 'aankomstbuurt' bevinden zich niet alleen op het vlak van huisvesting, maar ook op het vlak van beleid. Om een buurt ontvankelijk te maken en te houden voor nieuwe immigranten, kan het beleid op verschillende vlakken ingrijpen: door te voorzien in goedkope en kwaliteitsvolle huisvesting, door toekenning van vergunningen voor het openen van horeca en detailhandel, door het verlenen van sociale diensten, enzovoort. Beleidsingrepen als deze zijn echter niet noodzakelijk aantrekkelijk voor de middenklasse. Het aantrekken van de middenklasse, daarentegen, gaat onder meer gepaard met fysieke opwaardering, het voorzien in een aantrekkelijk uitgaans- en ontspanningsleven en het creëren van een aanbod van specifieke winkels. Als het beleid wil bijdragen aan de symbiose tussen gentrificatie en immigratie, zal het de noden en wensen van beide groepen moeten incorporeren. Bovendien zal het de rol van 'mediator' tussen de verschillende belangen van de verschillende bewonersgroepen moeten opnemen. In de context van continue prijsstijgingen zou het voorzien in goedkope sociale woningen of huurbonussen bijvoorbeeld een mogelijke maatregel zijn.

Hierna wordt op basis van drie beleidsperiodes nagegaan in hoeverre het beleid rekening heeft gehouden met de preferenties van zowel

nieuwe immigranten als de middenklasse, en of het beleid zijn rol als mediator tussen de verschillende belangen heeft opgenomen. Zou een buurt die van het samengaan van immigratie en gentrificatie zijn handelsmerk maakt ook een inspanning leveren om beide processen simultaan levend te houden?

De lokale overheid wil middenklasse

De eerste beleidsperiode loopt van midden van de jaren tachtig tot het begin van de jaren negentig. In deze periode gaf de combinatie van de verloederde bebouwde omgeving, het grote aandeel lagere klasse immigranten en de grote werkloosheidsgraad de buurt een negatief imago. Sinds het midden van de jaren tachtig werd er dan ook actief beleid gevoerd om de buurt op te waarderen. Eerder dan rechtstreeks in te spelen op de noden van de lagere klasse (immigranten) in de buurt, stond het aantrekken van de middenklasse centraal. Beleidsmatig leefde het geloof dat de aanwezigheid van de middenklasse ook de situatie van de achtergestelde (migranten-) bewoners zou verbeteren. Hogere inkomstgroepen werden naar de buurt gelokt door een reeks fysieke ingrepen: het herinrichten van het gebied dat de 'Smalle Straatjes' wordt genoemd, de aanleg van een pleintje in datzelfde gebied, de aanleg van een groene speelzone ten zuiden van het gebied en de herinrichting van het plein voor de kerk. Sinds het einde van de jaren tachtig begon de middenklasse mondjesmaat naar de buurt toe te stromen. De sociale relaties tussen de lagere klasse en middenklasse bleven echter miniem.

Het aantrekken van de middenklasse bleef ook in de jaren negentig, de tweede beleidsperiode, centraal staan. Dit keer werd dit noodzakelijk geacht om de concentratie van de armoede in de buurt tegen te gaan.

Beleidsingrepen waren dan ook hoofdzakelijk op de middenklasse gericht. Zo werd er een cultuurmarkt georganiseerd, openbare pleintjes werden voorzien van een kunstwerk en het openen van 'hippe cafétjes' werd aangemoedigd. Tevens werden er een bedrijvenforum en een jobbeurs in het leven geroepen om werknemers te stimuleren dicht bij hun werk in Oud-Berchem te komen wonen. Enkel het project voor langdurig werklozen dat eind jaren negentig werd opgericht, en het opzetten van een buurtnetwerk om de sociale cohesie te versterken, hadden de lagere klasse migranten impliciet in gedachten. De noden van nieuwe immigranten daarentegen, werden grotendeels verwaarloosd.

Immigranten zijn exotisch

In de derde beleidsperiode, vanaf de jaren 2000, werd het aantrekken van de middenklasse beleidsmatig nog belangrijker. Ditmaal stonden de stedelijke competitiviteit en het stedelijk imago hoog op de agenda. De overwinning van extreem rechts bij de verkiezingen in 2000 was een belangrijke factor in deze beleidsverandering. De gevormde coalitie die alle partijen behalve extreem rechts bevatte, gaf gehoor aan de roep van een groot aantal Antwerpenaren om een 'veilige' en 'leefbare' stad, waarbij 'onveiligheid' en 'onleefbaarheid' rechtstreeks aan migratie en de aanwezigheid van immigranten werd gelinkt.

In deze periode werd de middenklasse opnieuw aangetrokken door het verfraaien van de bebouwde omgeving. Twee centrale lanen, waaronder de winkelas, werden volledig heraangelegd en heringericht. Opnieuw was er nauwelijks aandacht voor de situatie en noden van nieuwe immigranten.

Het aantrekken van de middenklasse gebeurde niet alleen op het niveau van de buurt, maar ook op het niveau van de stad. De stad Antwerpen ontwikkelde een heuse marketingstrategie om het stadsleven in de kijker te zetten. Websites, foldertjes en affiches toonden blanke, jonge gezinnen die gelukkig zijn de stad te kunnen 'herontdekken'. De situatie en de noden van nieuwe immigranten verdwenen op die manier niet enkel van de beleidsagenda, maar werden ook geweerd uit het beeld dat het beleid van de stad wilde geven.

In een marketingfoldertje voor het wonen in Oud-Berchem komen immigranten wél aan bod. De folder stelt dat 'jonge gezinnen' kiezen voor een wijk 'waar ook veel Turken en Indiërs wonen'. De folder noemt echter enkel 'Turken' en 'Indiërs', en heeft geen oog voor de aanwezigheid van immigranten van tal van andere origines. Bovendien worden met de jonge gezinnen 'jonge Vlaamse gezinnen' bedoeld en worden de 'Turken en Indiërs' eerder als 'decor' aangehaald. Zij geven de buurt als het ware een exotisch tintje.

Niet zo duurzaam als het lijkt

Het beleid in Oud-Berchem heeft de voorbije drie decennia vrijwel uitsluitend gefocust op het aantrekken van de middenklasse in de buurt. Zo heeft het de gentrificatie van de buurt ondersteund. Beleidsmatig is er weinig ondernomen om de buurt blijvend als aankomstbuurt te laten functioneren. De negatieve gevolgen van gentrificatie voor de functie van de buurt als aankomstbuurt werden bovendien niet erkend. Dit is opmerkelijk, vooral omdat het samengaan van gentrificatie en immigratie als het handelsmerk van de buurt wordt gezien. De ontkenning van 'immigranten' als een groep die beleidsaandacht verdient, is illustratief

voor de dubbele rol die 'immigratie' speelt in het discours van het lokale beleid. Diezelfde immigranten die Oud-Berchem een 'exotisch' imago geven, zijn immers eveneens geassocieerd met 'achtergesteldheid', 'armoede', 'onleefbaarheid' en 'onveiligheid' in de buurt. Het zijn net die kenmerken die de voorbije dertig jaar actief bestreden zijn door het aantrekken van de middenklasse naar de buurt.

Turken en Indiërs geven de buurt een exotisch tintje

Dit heeft als resultaat dat Oud-Berchem maar moeilijk zijn functie van aankomstbuurt kan behouden. De stijgende woningprijzen maken het steeds moeilijker voor nieuwe immigranten om een voet aan wal te krijgen in de buurt. De goedkope woningniche die eigenaars van Turkse origine voorzien, biedt wél mogelijkheden om lokaal nieuwe immigranten te blijven ontvangen, maar niet om de gehele buurt als aankomstbuurt te laten functioneren. Het is bovendien onzeker hoe lang deze niche zal standhouden.

Als Oud-Berchem geen dienst meer kan doen als aankomstbuurt voor nieuwe immigranten, dan zal een andere buurt die functie opnemen. Vermits de hele Antwerpse binnenstad en zijn negentiende-eeuwse gordel gekenmerkt wordt door algemene prijsstijgingen als gevolg van gentrificatie, zal de aankomstbuurt meest waarschijnlijk opschuiven naar verder afgelegen wijken. Dit betekent echter niet dat de nieuwe aankomstbuurt geen beleidsaandacht verdient. Goedkope huisvesting, sociale diensten, en zo meer blijven noodzakelijk voor nieuwe immigranten om zich met succes te kunnen vestigen en integreren in de voor hen nieuwe, stedelijke leefomgeving. Mits de juiste beleidsingrepen worden gedaan, kan een duurzame symbiose van een aankomstbuurt en gentrificatie mogelijk toch een realiteit zijn.

Ruth Wauters (ruth.wauters@vub.ac.be) is doctoraatstudente aan de Vrije Universiteit Brussel en sinds 1 oktober 2014 Aspirant van het FWO. Dit artikel ligt in het verlengde van haar masterthesis: 'Gentrifying the Arrival City: Impacts of Gentrification in the Arrival Neighbourhood of Oud-Berchem, Antwerp.'

Literatuurselectie

- Blommaert, J. (2013) Superdiversiteit en convivialiteit, Republiek Allochtonië [online], 12 Apr, beschikbaar op: www.republiekallochtonie.nl/superdiversiteit-en-convivialiteit.
- Lees L., T. Slater en E.K. Wylie (2008) Gentrification. New York: Routledge/Taylor and Francis Group.
- Loopmans, M. (2008) Relevance, Gentrification and the Development of a New Hegemony on Urban Policies in Antwerp, Belgium. Urban Studies, nr. 45(12), pp. 2499-2519.
- Saunders, D. (2010) Arrival City: how the largest migration in history is reshaping our world. London: the Random House Group Ltd.

Boekrecensie

Voorbij het integratiedenken

Ilse van Liempt

Het boek van Michael Merry 'Equality, Citizenship, and Segregation. A defense for Separation' begint met een prikkelend citaat van DuBois uit 'Writings': *'Without [segregation], the American Negro will suffer evils greater than any possible evil of separation: we would suffer the loss of self-respect, the lack of faith in ourselves, the lack of knowledge about ourselves, the lack of ability to make a decent living by our own efforts and not by philanthropy'* (pagina 1263).

Net als dit citaat is het boek van Michael Merry (hoogleraar Filosofie en Onderwijs aan de Universiteit van Amsterdam) provocerend. Merry beweert dat veel vormen van segregatie volledig in lijn zijn met liberale democratische idealen van gelijkheid en burgerschap. Hij houdt ons een spiegel voor en laat op overtuigende wijze zien dat sommige vormen van separatie volledig geaccepteerd zijn en anderen niet. Ook laat hij zien dat separatie niet altijd slecht hoeft te zijn. Merry gebruikt in dit boek de term 'vrijwillige separatie' in plaats van segregatie. Hij illustreert dat segregatie een bewuste keuze kan zijn die mogelijkheden biedt. Dit doet hij aan de hand van een aantal case studies over (bijzonder) onderwijs in Europa en Amerika.

Segregatie is een bewuste keuze die mogelijkheden biedt

Wat vooral erg interessant is aan de manier waarop Merry het debat over separatie bespreekt, is zijn opvatting over de link die gelegd wordt met integratie. Veel auteurs in het veld van segregatie omarmen impliciet of expliciet de idee dat de samenleving meer zou moeten 'integreren'. Met de term 'integrationisme' fileert Merry het geloof dat integratie alles oplost. Hij laat zien dat het nemen van integratie als indicator voor gelijkheid in steden vooral voordelen oplevert voor de meerderheid. De belangen en interesses van de minderheid worden lang niet altijd in acht genomen. De lezer wordt op prikkelende wijze aan het denken gezet over dit alomvattende geloof in onze samenleving dat minderheidsgroepen zouden 'moeten' integreren in de meerderheidscultuur. Aan het integratiedenken worden grote verwachtingen gekoppeld. Ongelijkheid, stigma, discriminatie, het zou allemaal opgelost worden door het bevoor-

deren van integratie (en door het verminderen van segregatie). Volgens Merry echter zou het debat helemaal niet meer moeten gaan over integratie versus segregatie, maar wel over de condities die segregatie in stand houden en hoe mensen daar vervolgens mee omgaan. Merry heeft in zijn boek veel oog voor de agency van gestigmatiseerde groepen. Hij laat zien dat het niet de 'integratie' is die hen vooruit helpt maar dat het vooral belangrijk is hoe zij omgaan met hun 'gesegregeerde' positie in de samenleving.

Merry fileert het geloof dat integratie alles oplost

Het multidisciplinaire karakter van dit boek levert voor allerlei disciplines (filosofie, politieke theorie, sociologie, geografie, sociale psychologie en onderwijskunde) interessante nieuwe inzichten op over segregatie en integratie. De filosofische achtergrond van Merry maakt dat vooral de morele argumenten voor mij als geograaf vernieuwend waren. De discussie over vrijwillige separatie laat de lezer nadenken over wat vrijwilligheid eigenlijk is. De meeste van ons leven een leven dat gebaseerd is op keuzes. We kiezen waar we willen wonen, werken, naar welke school we onze kinderen sturen en hoe we onze vrije tijd door willen brengen. In veel gevallen overlappen onze keuzes met de keuzes van gelijkgestemden. Merry benadrukt in zijn boek dat er ook minder vrijwillige mechanismen zijn die de keuzes die we maken bepalen. Zo kiest niemand zijn ouders, zijn afkomst of de taal die hij spreekt. Deze onvrijwillige aspecten zijn een belangrijke onderliggend mechanisme die bovengenoemde vrijwillige keuzes kunnen beperken en tot andere uitkomsten leiden.

Michael, S. Merry (2013) *Equality, Citizenship, and Segregation. A Defense of Separation*. New York. Palgrave Macmillan.

Scriptierecensie

Handen ineen voor duurzame mobiliteit

Maartje Bodde

We reizen dagelijks heel wat kilometers naar ons werk, familie of de supermarkt. Het is een uitdaging om op een duurzame manier met deze mobiliteit om te gaan (zie ook AGORA 2014-2 Mobiliteitstransities). Initiatieven voor het vergroten van duurzaamheid variëren van het stimuleren van fietsgebruik tot het beschikbaar maken van elektrische auto's voor het grote publiek. Dennis Steinsiek, masterstudent Sustainable Development, boog zich voor zijn masterscriptie over de samenwerking van actoren en de gevolgen hiervan voor het invoeren van een intermodaal vervoerssysteem in Amsterdam en Kopenhagen. Intermodaliteit – het integreren en coördineren van verschillende vormen van vervoer binnen één reis – kan mensen stimuleren meer gebruik te maken van het openbaar vervoer. Samenwerking tussen de aanbieders van de verschillende vormen van vervoer is hierbij vereist.

De transitie naar een intermodaal vervoerssysteem blijkt nog niet gemakkelijk. Steinsiek veronderstelt dat dit komt door een gebrek aan samenwerking tussen de verschillende actoren in een competitieve multi-stakeholder omgeving in de openbaar vervoerssector. Hierbij wordt, gelijkaardig aan het Prisoner's Dilemma, de optimale strategie van het collectieve belang vaak over het hoofd gezien door het individualistisch handelen van betrokken partijen.

In zowel Amsterdam als Kopenhagen zijn de nationale staat, nationale spoorwegbedrijven, een grote regionale autoriteit (bijv. Stadsregio Amsterdam) en de gemeenten de belangrijkste actoren in het netwerk. Elk niveau heeft zijn eigen mandaat en er is weinig coördinatie en samenwerking als gevolg van de aanwezige mindset, machtsrelaties en structuren. Met name de mindset van de actoren is sterk van invloed op de kwaliteit van de samenwerking. Er is een hoge mate van concurrentie, waarbij men winst probeert na te streven door individualistisch handelen en kortetermijndenken. Als gevolg van de focus op het eigen vervoersmiddel ontbreekt een gemeenschappelijk doel. De NS volgt bijvoorbeeld wel een deur-tot-deur gedachte, maar betreft daarbij enkel de eigen vervoersmiddelen en zoekt geen samenwerking met andere (bus)vervoerders.

Steinsiek ziet een centrale rol voor de grotere partijen om een transitie naar een intermodaal, duurzaam systeem te bewerkstelligen. De hogere politieke organen en grotere vervoersbedrijven hebben meer financiële mogelijkheden en beslissingsbevoegdheden om initiatieven te nemen. Hierover is de meerderheid van de actoren het ook eens: één

autoriteit binnen het systeem kan de samenwerking afdwingen en projecten coördineren. Het Prisoner's Dilemma hierin kan overkomen worden door transparantie van het systeem en uitwisseling van informatie, welke in de vorm van nieuwe institutionele processen vastgelegd kunnen worden. Ook met het oog op het huidige (de)centraliseringsdebat is dit een interessante uitkomst, omdat veelal wordt beredeneerd dat een gedecentraliseerd systeem juist voor kennisdeling en communicatie tussen verschillende actoren zorgt. Kortom, hogere overheden zouden actoren die niet voldoende samenwerken, kunnen aansturen en een gemeenschappelijk doel kunnen creëren. De uitvoering hiervan vormt in de praktijk een grote uitdaging.

Met deze conclusie wil Steinsiek bijdragen aan het ontwikkelen van een duurzaam transportsysteem gebaseerd op intermodaliteit. Privatisering heeft geleid tot een verkeerde mindset van winstbejag. Hierbij wordt individualistisch en op korte termijn gedacht. Samenwerking en langetermijndenken zijn echter belangrijke elementen voor een transitie naar een duurzame maatschappij. De workshops die Steinsiek organiseerde, met als doel professionals met elkaar in contact te brengen en een gezamenlijk debat te voeren, brachten niet alleen nieuwe informatie en inzichten, maar waren tegelijkertijd een initiatief om de actoren meer met elkaar te laten communiceren en informatie uit te wisselen.

De resultaten van het onderzoek dragen bij aan de verdere zoektocht naar duurzame mobiliteit. De aandacht gaat met name naar de verhoudingen tussen markt en overheid, publiek en privaat en technologie en gedragsverandering. Oplossingen voor duurzaamheidsvraagstukken worden, om met de woorden van hoogleraar Geowetenschappen Klaas van Egmond te spreken, gevonden in het midden. Het evenwicht is een absolute voorwaarde voor een duurzame ontwikkeling. Duurzame maatschappelijke ontwikkeling kan alleen plaatsvinden met een gemeenschappelijk doel en het terugdringen van de competitieve markteconomie.

Steinsiek, D. (2014) On the Way to an Intermodal Transportation System - Improving the Cooperation in the Public Transport Sector of the Stadsregio Amsterdam/The Netherlands and the Hovedstaden Region/Denmark. Masterthesis Sustainable Development, Universiteit Utrecht.

Vrije ruimte

Corporaties, buurten en betaalbaarheid

Marja Elsinga

Wie de verhoeren van de parlementaire enquêtecommissie Woningcorporaties beluistert, kan niet anders dan concluderen dat het corporatiestelsel behoorlijk heeft gefaald. De governance en efficiëntie zijn niet optimaal, en bovendien is er sprake van een dieper probleem: een legitimiteitsprobleem. Een probleem dat wordt veroorzaakt doordat het 'belang van de volkshuisvesting' lange tijd als iets vanzelfsprekends werd gezien. Het is inmiddels duidelijk dat het Stoomschip Rotterdam en de tunnel in Deventer daar niet toe behoren, maar het is niet helder wat er dan wel onder wordt verstaan. Wat is volkshuisvesting anno 2014? En wat zijn de gevolgen van een toenemende focus op lage inkomens? Ik geef een analyse van de geleidelijke, maar cruciale verschuivingen in 'het belang van de volkshuisvesting'. In de loop van de jaren is de relatie tussen corporaties en hun bijdrage aan de sociaalruimtelijke opgave namelijk verschoven in verschillende opzichten. Het 'belang van de volkshuisvesting' veranderde mee.

In de jaren zeventig en tachtig werd wonen gezien als merit good en was de corporatiesector toegankelijk voor een brede doelgroep. Via de volkshuisvesting werden de middengroepen geëmancipeerd. De corporatie was een sector voor een brede doelgroep met een breed draagvlak. Met deze brede sector werd segregatie voorkomen. In de afgelopen decennia zette de overheid in op eigen woningbezit en werden middengroepen in de sociale huursector gestigmatiseerd als scheefwoner. Het gevolg daarvan is dat de sociale huursector steeds minder een middel werd voor emancipatie en steeds meer het domein werd van lagere inkomensgroepen.

Gemengde wijken dragen bij aan emancipatie was de gedachte. Sinds de nota stedelijke vernieuwing in de late jaren negentig kreeg dit streven vorm in fysieke herstructurering: goedkope huurwoningen werden vervangen door duurdere woningen. Het resultaat is gemengde wijken met koop- en huurwoningen die in theorie bijdragen aan de emancipatie van de laagste inkomens. Overigens een ideaal dat niet op veel empirische ondersteuning kan rekenen. Kortom, de mix van wijken wordt niet langer nagestreefd door een brede doelgroep, maar door een dynamisch portfoliobeheer van woningcorporaties. Er heeft een verschuiving plaatsgevonden van accent op een brede doelgroep, naar een mix van koop- en huurwoningen.

In de emancipatiegedachte stonden betaalbaarheid en kwalitatief goed wonen centraal. Dit was het belang van de volkshuisvesting. Het streven naar meer woonkwaliteit, de kwaliteitsslag, zit in de genen van de sector. Huizen moesten beter, wijken moesten leefbaar zijn en onrendabele toppen waren vanzelfsprekend. Inmiddels is dit kwaliteitsstreven echter

doorgeschoten. Het gebruik van de huurtoeslag stijgt schrikbarend en uit recent onderzoek van onder andere Bouwmeester en Haffner blijkt dat 35 procent van de huurders in de gereguleerde huursector volgens normen van het NIBUD onbetaalbaar woont. Ondertussen stimuleert de minister woningcorporaties met een verhuurdersheffing om de huren zo veel mogelijk te verhogen. De corporatiesector is verdeeld over het onderwerp betaalbaarheid: is het hun zorg of die van de minister van Financiën, via de huurtoeslag? De parlementaire enquêtecommissie is helder over de afbakening van de sector, maar over de invulling van de opgave van woningcorporaties laat ze het bij de constatering dat de definitie van publiek belang een politieke aangelegenheid is. Over betaalbaarheid doet ze geen uitspraak. Het accent op kwaliteit lijkt te verminderen, maar of er een verschuiving plaatsvindt naar meer accent op betaalbaarheid is nog niet helder.

Moeten we vrezen voor getto's en betaalbaarheidsproblemen?

De parlementaire enquêtecommissie concludeert verder dat woningcorporaties zich moeten beperken tot zogenaamde DAEB-activiteiten (Diensten van Algemeen Economisch Belang). Een logische conclusie gezien het huidige politieke krachtenveld. Hiermee is dus de brede sector met een brede doelgroep en een breed draagvlak echt verleden tijd. Maar hoe gaat dat in de toekomst nu de corporatiesector steeds meer het domein wordt van lage inkomensgroepen? Moeten we vrezen voor getto's en betaalbaarheidsproblemen?

Deze vrees is niet onterecht, maar met een heldere definitie van volkshuisvesting is er hoop: corporaties kunnen in overleg met de gemeente en bewoners een gezamenlijke visie op wijken ontwikkelen en vervolgens bijdragen aan de realisatie daarvan door middel van hun portfolio- en verkoopbeleid en er met adequaat sociaal beheer voor zorgen dat het huisvesten van lage inkomens niet automatisch leidt tot probleemwijken. De zorg voor betaalbaar wonen en goede wijken is toch het 'belang van de volkshuisvesting' en het bestaansrecht van woningcorporaties.

Marja Elsinga (M.G.Elsinga@tudelft.nl) is professor woningmarkten en 'housing systems' aan de TU Delft.

REDACTIEADRES

Redactie Tijdschrift AGORA
Departement Sociale Geografie en Planologie
Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht
Postbus 80.115
3508 TC Utrecht
[e] info@agora-magazine.nl
[i] www.agora-magazine.nl
[IBAN nummer] NL23INGB0006165799

REDACTIE

Egbert van der Zee (hoofdredacteur), David Bassens, Annelies Beek, Marianne de Beer, Wouter Bervoets, Maartje Bodde, Federica Bono, Siegrit Brands, Tim Cassiers, Valerie De Craene (coördinator Leuven), Ineke Deelen, Clemens De Olde, Jonas De Vos, Tim Devos, Heike Delfmann, Toon Dirckx, Mellanie van Doleweerd, Koen Elzerman, Lars van Hoeve (productie en vormgeving), Annelore Hofman, Jorn Koelemaj, Florian Langstraat, Martijn van der Linden, Jesper van Loon, Michiel van Meeteren (coördinator Gent), Michiel Overkamp, Peter Pelzer, Hanneke Posthumus, Inge Razenberg, Tom Storme, Evelien Taira Idrissi-Beckers, Wendy Thomassen, Koen Tieskens, Trijntje Tilstra, Mirjam Turk, Stephan Valenta, Nicolas Van Puymbroeck, Sofie Vermeulen, Kirsten Visser, Gertjan Wijburg, Christel van Wijk (secretaris), Lisanne de Wijs (penningmeester), Barend Wind, Boris van Zanten.

THEMAREDACTIE SPORT

Jorn Koelemaj, Ineke Deelen, Marijke Jansen, Nynke Burgers.

REDACTIEADVIEZEN

Justin Beaumont, Marco Bontje, Henk Donkers, Heidi Hanssens, Henk van Houtum, Ilse van Liempt, Maarten Loopmans, Tineke Lupi, Filip De Maesschalck, Bruno Meeus, Ben de Pater, Nick Schuermans, Bas Spierings, Casper Stelling, Justus Uitermark.

GRAFISCHE VORMGEVING

Lars van Hoeve

ONTWERP HUISSTIJL

Maarten Mieras & Jeroen Sikma

DRUK

AD Mercurius - Almere

(DIGITALE) VERSPREIDING

Deze uitgave valt onder de Creative Commons BY-NC-ND licentie.

ABONNEMENTEN (per jaar, vanaf 1 juni 2012)

Bibliotheken, bedrijven, instellingen	€63,00
Studenten	€21,00
Overigen	€32,00
KNAG-leden krijgen een korting van	€ 5,00

Abonnementen worden verlengd tenzij opgezegd uiterlijk 1 maand voor het verstrijken van de abonnementsperiode.

ARTIKELN/RECENSIES

Artikelen, recensies, mededelingen en reacties kunnen worden aangeboden aan het redactieadres of via info@agora-magazine.nl. Dit geldt ook voor mededelingen en aankondigingen met betrekking tot congressen, studiedagen en andere evenementen op het gebied van de sociaalruimtelijke wetenschappen. Auteursrichtlijnen zijn beschikbaar via de website.

ADVERTENTIES

Informatie via info@agora-magazine.nl.

De uitgave van AGORA wordt mede mogelijk gemaakt door steun van het Departement Sociale Geografie & Planologie (UU), de Afdeling Sociale en Economische Geografie (KU Leuven), de Vakgroep Geografie (UGent), de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen (RUG) en het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG).

Het volgende nummer: Ruimte en Geschiedenis

Geschiedenis speelt een belangrijke rol in de beleving van ruimte. Lijnen in het landschap van historisch gegroeide wegen en kanalen, maar ook oude woningvormen en bedrijfsruimtes die wachten op hergebruik zijn ruimtelijke elementen die een belangrijke functie vervullen in de hedendaagse planning.

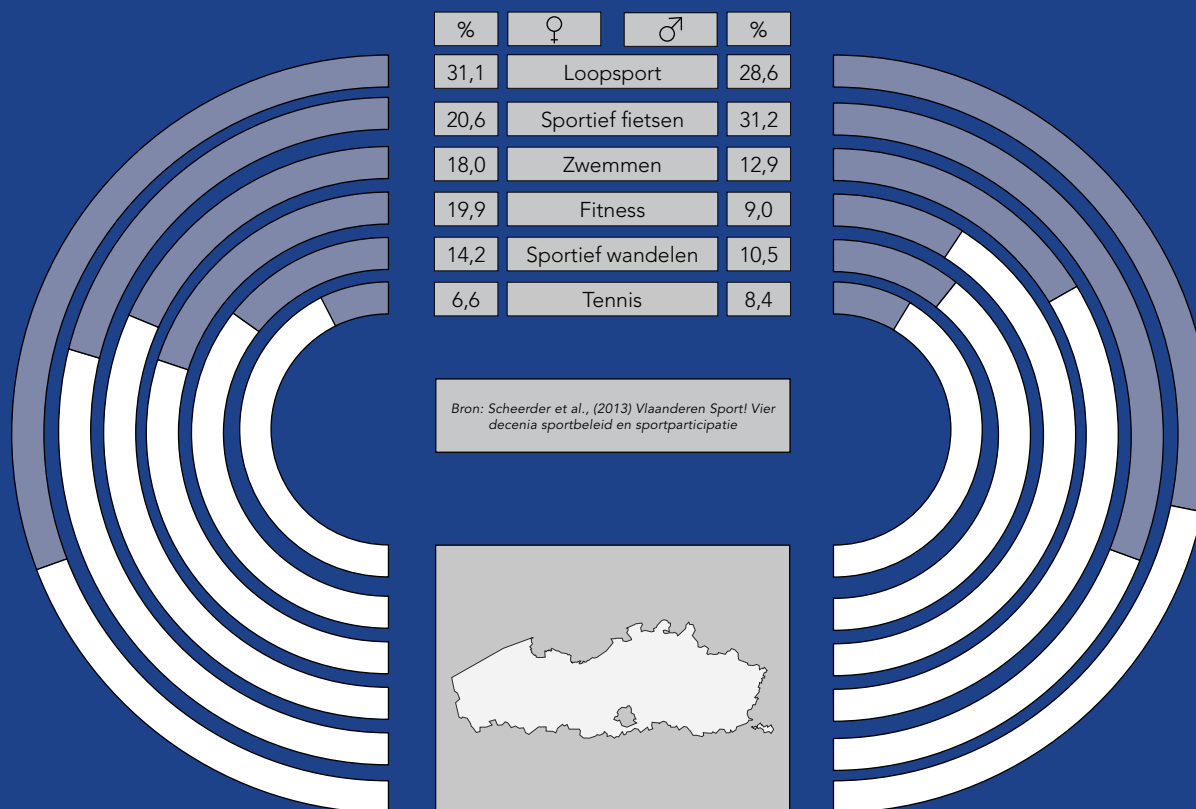
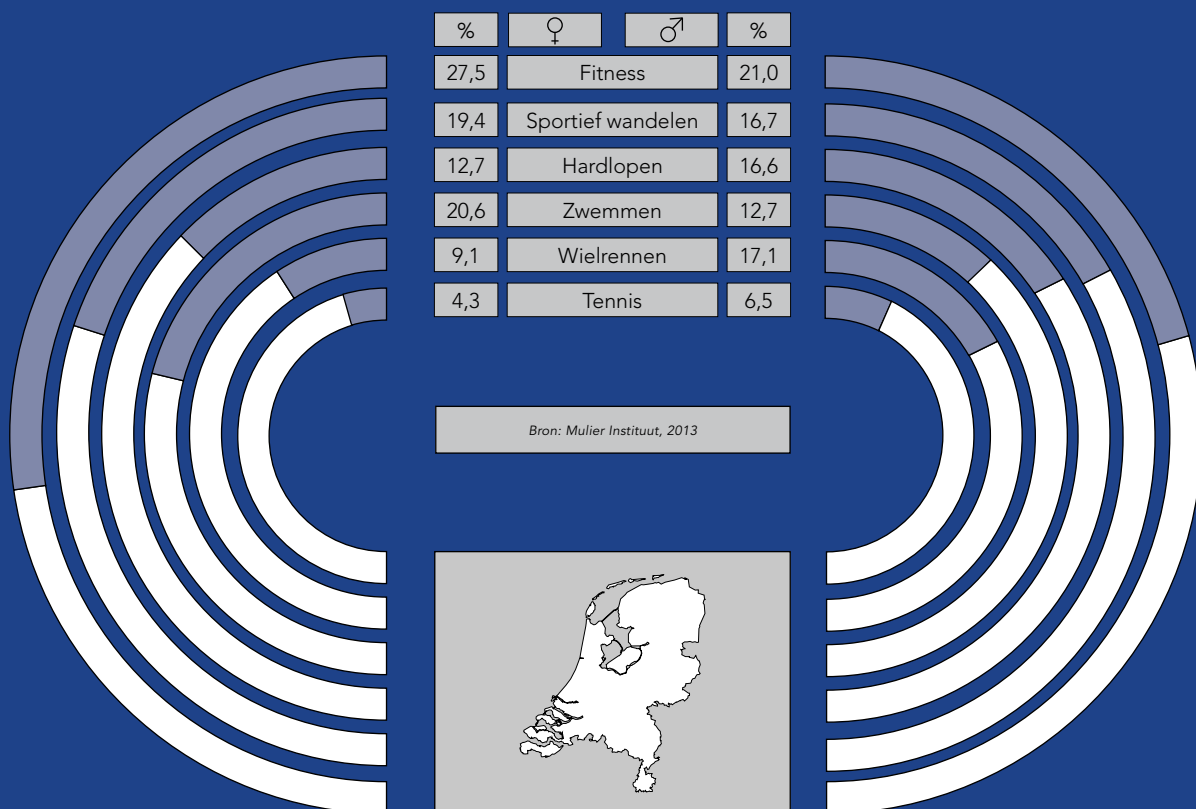
In het komende nummer onderzoeken we hoe de ruimtelijke geschiedenis het heden vormgeeft aan de hand van enkele thema's waarin de band tussen ruimte en geschiedenis centraal staat. Suburbanisering wordt bijvoorbeeld niet enkel vanuit een twintigste-eeuws perspectief beschouwd, maar als *longue durée*-fenomeen met een geschiedenis die teruggaat naar de Middeleeuwen. Ook kijken we naar de herbestemming van historisch erfgoed in Nederland en Vlaanderen zoals de Brusselse pakhuisen en de Gentse beluiken. Vergelijkingen belichten de herontwikkeling van forten in Antwerpen en de Nieuwe Hollandse Waterlinie, en de ontwikkeling van een kustcultuur en de daarmee gepaard gaande urbanisering in Oostende en Scheveningen. Ten slotte besteden we aandacht aan de twintigste-eeuwse geschiedenis van ruimtelijke ordening in Nederland, die in 2015 wordt gevierd met het Jaar van de Ruimte.

De Franklin Rooseveltplaats met de nieuwe Theater Building
Foto: Stadsarchief Antwerpen

POPULAIRSTE SPORTEN ONDER VOLWASSENEN

Nederland en Vlaanderen

AGORA

MAGAZINE VOOR SOCIAALRUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN